UVODNI ESEJ
3 Klemen Lah: **Nič ni bolj nujno kot to, kar se nam zdi odveč**

SMER LITERATURA
7 Jernej Grlj: **Približek tišine**

POEZIJA
10 Zoran Pevec: **V sobi**

PROZA
14 Aleš Jelenko: **Grinč**

LITERATOVA BESEDA
19 Sebastijan Pregelj: **Jutra so pogosto prekratka**

NEPOVEDANE ZGODBE
21 Veronica Snoj: **»Ažnabija«**

POGOVOR
24 Barbara Hanuš: **Knjige morajo v vsakem domu (spet) najti svoje mesto**

PORTRET
35 Rozina Švent: **Metod Milač in France Vrbinc – vrstnika s podobno usodo**

IN MEMORIAM
39 Edvard Kovač: **Dr. p. Edo Škulj (1941–2024)**
40 Saška Ocvirk: **Henrik Neubauer (1929–2024)**

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE
41 Ferdinand Šerbelj: **Pavlinski slikar Ivan Ranger (1700–1753)**
45 Damjana Fortunat Černilogar: **Ob 180. obletnici rojstva pesnika Simona Gregorčiča**

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA
47 Nina Novak Kerbler: **Koga/kaj lahko zasledujemo in kdo izvršuje**

VAJE V SLOGU
51 Nina Kremžar: **Liki**

MUZIKOLOGIJA
55 Matjaž Barbo: **P. France Ačko, sanjač, obsojen na samoto**

SEDMA UMETNOST
58 Andraž Arko: **Božična zgodba v interpretaciji slovitih režiserjev**

IZ LITERARNE ZAPUŠČINE
61 Urška Perenič: **Ne!**

ESEJ
67 Miroslava Cencič: **Boj za ideološko prevlado v slovenskem šolstvu na Tržaškem pod Zavezniško vojaško upravo (1945–1947)**
72 Igor Grdina: **Anton Bruckner ljubemu Bogu**

JUBILEJ
77 Renato Podbersič ml.: **Dr. Miroslava Cencič**
79 Saška Ocvirk: **Vse dobro in slabo je samo del življenja**
80 Drago K. Ocvirk: **Gospodovo trganje spon in šivanje svobode**

PREDBRANJE
81 Enej Silvij Piccolomini – Pij II.: **Zgodnji humanistični spisi in zapisi o slovenskem ozemlju**

KNJIŽNE OCENE
83 Bojana Modrijančič Reščič / **Anja Mugerli: Plagiat**

KULTURNI ODMEVI
85 Ifigenija Simonović: **Ljubezen in drama bolečine**

ZVON | Najstarejša slovenska revija
za literaturo, kulturo in družbo

2024, številka 5, letnik XXVII

UREDNICA
dr. Meta Lenart Perger

ODGOVORNA UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

Uredniški odbor
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
dr. Renato Podbersič ml.
Matija Remše
Kristian Koželj

Oblikovanje
Sara Pančur

Izdala in založila
Društvo Mohorjeva družba in
Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

Za založbo
predsednik Lojze Kozar
in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

Uredništvo
Prešernova ul. 23, 3000 Celje
T 01 244 36 66
zvon@celjska-mohorjeva.si

Marketing
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

Naročniška služba
Nina Brumec
zvon@celjska-mohorjeva.si
T 01 244 36 70

Tisk
Dravski tisk

Naklada
450 izvodov

Cena
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izhajanje te revije v letu 2024 sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

www.mohorjeva.org

Na naslovnici
Zibelka, v kateri so zibali Simona Gregorčiča. Foto: Marko Grego, arhiv Tolminskega muzeja.

ISSN 1408-645X

dr. Meta Lenart Perger,
urednica Celjske Mohorjeve družbe

Da je v prostaškem utilitarizmu sodobnega sveta podcenjeno vse, kar je na videz nekoristno, je osrednja premisa manifesta *Koristnost nekoristnega* pokojnega italijanskega filozofa Nuccia Ordineja. Nikakor ne gre prezreti, da je spremno besedo k slovenski izdaji zapisal Boris Pahor, ki je v »nekoristnem« še kako znal prepoznati koristno in z odločnim ne, ki ostaja del njegove zapuščine, jasno postavljal potrebne meje. A uvodna misel seže še dlje v zgodovino: sam Voltaire je, kot izpostavi tokratni uvodničar, trdil, da je prav tisto, kar je »odveč«, najbolj nujno.

V tokratni številki med drugim ponujamo v presojo prihodnost naših otrok: si želimo, da so njihova življenja brezglava dirka za »koristnimi« (visokimi) cilji ali jim želimo predati modrosti naših prednikov, ki so zrasle iz prsti, bogate z drugačnimi vrednotami? Takimi, ki jih najdemo v najbolj prvobitnih zgodbah in pravljicah, katerih sporočila otrokom v najnežnejših letih z zanosom predajamo, ob vstopu v šolo pa čez noč pozabimo. O tem, kako nam na poti starševstva lahko na pomoč priskoči knjiga, ob kateri najlažje pletemo nit zaupanja z otrokom, smo se pogovarjali z mag. Barbaro Hanuš. O moči jutranjih ur, ko se ob sveži kavi rojevajo zgodbe, piše Sebastijan Pregelj, s kavo ali brez nje pa vas ponovno vabi k pisanju rubrika Vaje v slogu. Da se pisati izplača, pa naj bo to proza ali poezija, tudi tokrat potrjuje nabor poezije in proze, pa tudi knjige, ki jih priporočamo v branje.

Življenjske poti jubilantov, ki praznujejo svoje okrogle obletnice, so zgovoren dokaz, da dobrega ne gre enačiti s koristnim in odvečnega z nenujnim. Njihova življenja so v želji po presežnem hvalnica radovednosti ter ustvarjalnega in znanstvenega zanosa. Vse drugo, dobro in slabo, je le del širše slike.

Dr. Klemen Lah

Nič ni bolj nujno kot to, kar se nam zdi odveč

Foto: osebni arhiv avtorja

Nedavno sem prebral prevod *Italijanskih pravljic* Itala Calvina. Kot nekdo, ki je v otroških letih z užitkom in večkrat prečesal vse zbirke pravljic, ki jih je premogla bližnja knjižnica, sem ponovno užival tudi v dogodivščinah laških pravljičnih junakov. V ničemer se niso kaj dosti ločili od slovenskih, ruskih, francoskih, japonskih, nemških ali katerih kolih drugih; prav tako so se morali spoprijeti s težkimi nalogami, za katere se je sprva zdelo, da so nemogoče, pozneje pa se je pokazalo, da je tudi nemogoče mogoče, če le imajo glavo in srce na pravem mestu. Zlasti srce: človek je lahko tudi tepček, nas učijo pravljice, a če je dobrega srca, bo premagal vse ovire.

V otroških letih se nam tak poduk praviloma zdi samoumeven: dobro vselej zmaga že zato oziroma zgolj zato, ker je dobro. To je hkrati nujni pogoj in vse. Seveda pomaga tudi, če imamo na voljo najboljše orožje in čudodelne pripomočke, a vse to je zaman, če nismo dobri. Kako drugače je v resničnem življenju, spoznavamo v času najstništva: da dobro ne zmaga vedno in samo zato, ker je dobro, je tisti sad spoznanja, ki nas v teh prelomnih letih najbolj loči od otroških in najbolj približa odraslim letom.

Vprašanje, ki me je kot odraslega bralca zanimalo med ponovnim branjem pravljic, pa je bilo: ali smo kot otroški bralci morda kaj prezrli? Je v pravljicah skrito tudi spoznanje, zakaj dobro vselej zmaga oziroma kakšno mora biti to dobro, da lahko vselej zmaga?

V italijanski ljudski pravljici *Trinadstropna ladja* mora glavni junak, revni mladenič, izpolniti kraljev ukaz: osvoboditi ugrabljeno kraljično. Sicer bo, kot je to v pravljicah v navadi, skrajšan za dolžino glave. Na poti prek morja se ustavi na treh otokih: na prvem nahrani miši, na drugem mravlje, na tretjem jastrebe. Zakaj? Ker so sestradani. Kaj ima od tega? Nič! Pravzaprav škodo: skopni mu pomemben del zaloge hrane. A pozneje se, kot je to v navadi v pravljicah, to dobro dejanje, storjeno brez sleherne koristi, pokaže kot ključno: brez mišk, mravljic in jastrebov, ki mu priskočijo na pomoč, ko je najtežje, bi ne mogel rešiti kraljične (in svoje glave).

Da so prav na videz najbolj nekoristna dejanja na koncu najbolj koristna, se pokaže tudi v naslednji pravljici, *Mož, zelen od alg*, kjer kralj prav tako išče svojo hčer: čeprav je dal prebrskati vsako ped zemlje, je kraljična izginila, kot bi se vdrla v zemljo. Ker je ne najdejo nikjer, se neki kapitan dolge plovbe domisli, da »bi jo lahko našli na morju, če je niso na zemlji«. Opremi ladjo, toda ko hoče sestaviti posadko, sprva ne najde nikogar – le nesposobnega klateža in vinskega brata po imenu Krsto Desni bok. Popolno zgubo. A ko vzame na ladjo njega, se opogumijo tudi drugi in ladja lahko končno dvigne

sidro. Toda klateža imajo že po nekaj dneh plovbe vsi vrh glave: neprestano lenari in toži za krčmami. Znebijo se ga tako, da ga pustijo na samotnem otoku, kjer pa se, glej glej, nahaja iskana kraljična. Podobno je v drugih pravljicah, tudi v slovenskih: v *Železnem prstanu,* na primer, siromašni sin edinec na poti po svetu s svojimi zadnjimi koščki kruha nahrani psa in mačka ter reši življenje kači, ki jo želi ubiti pastir. V trenutku, ko jim je pomagal, se ni nadejal nobenih koristi. Nasprotno, porabil je vso hrano. A pozneje, v stiski, mu hvaležne živalce rešijo življenje. V našem svetu je »koristno« to, kar »daje, prinaša ugodne, pozitivne posledice« (SSKJ). A ne miši, ne mravlje, ne jastreb, ne pes, mačka in kača in še najmanj Krsto Desni bok niso bili koristni v tem pomenu besede. Vsaj ne takoj: za take se pokažejo šele pozneje, a to predvsem in zgolj zato, ker najprej niso bili koristni. Koristno v pravljicah je torej »to, do česar ali s čimer smo dobri, ne da bi karkoli pričakovali v zameno«. Naj strnem: v pravljicah je »koristnost« sopomenka za altruizem. Koristno je delati dobro, ne da bi v zameno karkoli pričakovali. Morda se nam to povrne, morda ne. Like v pravljicah, ki pa »koristnost« razumejo zgolj tako, kot jo v sodobnem svetu razumemo mi (koristoljubno), pa čaka poguba: v najtežjih trenutkih jim nihče ne priskoči na pomoč, saj ni nikogar, ki bi do njih čutil hvaležnost. To pač čutijo le bitja, ki se nam zdijo dragocena že zaradi tega, ker so. In kar so.

Ta modrost, ki nam jo naši predniki sporočajo po najboljšem možnem mediju – pravljicah, bi morala biti pomembna tudi, ko oblikujemo naše šolstvo. To se v zadnjih desetletjih vse bolj naslanja na zunanja ocenjevanja znanja kot sistem, ki naj bi se najbolj izognil pastem subjektivnega ocenjevanja znotraj šol in tako najbolj pravično porazdelil naše otroke po lestvici znanja – od najboljšega do najslabšega. Maturitetnim izpitom na srednješolski ravni se je letos priključilo tudi nacionalno preverjanje znanja (NPZ), ki naj bi z rahlimi prilagoditvami v kratkem postalo eno od ključnih pravičn(išk)ih meril za vpis na srednje šole.

To je tudi razlog, zaradi katerega so bila zunanja preverjanja znanja uvedena – zaradi težnje po večji pravičnosti: ker bo na njih vsakdo dosegel rezultat v skladu s svojimi intelektualnimi sposobnostmi in trudom, mu bo v družbi dodeljeno tisto mesto, ki mu pripada. Z zunanjimi preverjanji znanja bomo, tako ideja, preprečili, da bi to pravično porazdelitev okrnili posamezniki, ki so si s pritiskom ali pretirano naklonjenostjo učitelja pridobili višjo oceno, kot si jo dejansko s svojim znanjem zaslužijo. V ozadju je torej ideja meritokracije, tj. družbene ureditve, kjer so položaji, pravice in nagrade dodeljeni posameznikom na podlagi njihovih dosežkov, sposobnosti, kompetenc in zaslug, ne pa na podlagi družbenega statusa, dediščine ali drugih nepravičnih dejavnikov. V meritokraciji naj bi najbolj napredovali in imeli največ možnosti ter moči za spremembe tisti, ki so najbolj usposobljeni in delavni. Takšna družba je tudi ideal, h kateremu stremimo, in le malokdo mu nasprotuje. In zdi se, da zaradi tega ne nasprotujemo niti zunanjim preverjanjem/ocenjevanjem znanja. Vidimo jih kot eno izmed poti v meritokracijo.

Michael Young v distopični knjigi *Vzpon meritokracije* (*The Rise of the Meritocracy*, 1958), ki je pravkar izšla tudi v slovenskem prevodu (Krtina, 2023),

prepoznava v popolni meritokraciji več nevarnosti, ki veljajo tudi za šolo. Kaj sploh pomeni, da so naše življenjske možnosti in uresničitev opredeljene le in zgolj po kazalcih, kot sta inteligenčni kvocient in trud? Za velik del učencev taka »idealno pravična šola«, tudi če bi jo v družbi kdaj v resnici uresničili, ne bo nobeno olajšanje: odlični učenci si bodo namreč pripisovali zasluge za uspeh, a to bodo počeli tudi slabi učenci – le da si bodo oni pripisovali zasluge za neuspeh. Tako bi bilo v idealnem svetu, a predstavljajmo si, kako bo (ne)uspeh na »pravičnem« ocenjevanju znanja vplival na otroka, ki prihaja iz socialno šibkega okolja, v katerem je malo učnih spodbud. Ali iz družine, v kateri je prisotno nasilje in/ali razsajajo odvisnosti. Taki otroci, naj bodo še tako sposobni in delavni, pogosto prihajajo v šolo predvsem počivat. Ko sedejo v svojo klop, jim v varnem in toplem okolju misli pogosto odplavajo. Ker se doma ne učijo – k temu jih po navadi nihče ne spodbuja, pogosto pa ni niti ustreznih razmer –, se bodo na prvem NPZ verjetno zelo slabo odrezali. Kaj bo zdaj drugače? Če so prej dobili slabo oceno, so jo lahko pripisali krivičnemu učitelju ali kaki drugi (subjektivni) zunanji okoliščini, zdaj pa tega izhoda ne bo več; slab si, ker si slab, pravijo taki zunanji »pravični« testi. Psihološko breme v meritokratskih sistemih je potencirano: tisti s slabimi rezultati svoj neuspeh ponotranjijo kot svoj (ne)dosežek. A to velja v sistemih, ki bi v resnici bili meritokratski (kaj takega v popolnosti sploh še ne obstaja), kaj šele v sistemih, ki to niso. In slovenski šolski sistem je daleč od tega; kot ugotavlja prav NPZ, slovenska šola ne zmanjšuje socialne neenakosti, temveč jo celo utrjuje in povečuje. Tisti iz boljših razmer lahko svojemu otroku izdatno pomagajo in tako premostijo primanjkljaje, otroci z nižjim socialno-ekonomskim statusom pa take pomoči praviloma niso deležni, vsaj ne v takšni meri. Če so učitelji to lahko do sedaj upoštevali (ker so poznali okoliščine, so lahko takemu otroku prišli naproti in sčasoma pomagali odpravljati primanjkljaje), bo tega zdaj nepreklicno konec: časa ne bo več, uspeh bo treba pokazati že v tretjem razredu OŠ. Tudi učitelji so namreč pod pritiskom: rezultati na zunanjih preverjanjih znanja se vse pogosteje razumejo kot objektivni, torej pravični rezultati njihovega truda. Za take otroke ne bo več toliko sočutne in časovne »vetrne izravnave«: ti otroci ne bodo več imeli toliko časa za dozorevanje, njihovo samopodobo bo verjetno načel že NPZ v tretjem razredu. Prav tako za tiste, ki počasneje čustveno in kognitivno dozorevajo ali na tisti usodni dan D preprosto ne bodo dovolj dobro razpoloženi. Sporočilo bo enako: to je posledica tvojih trajnih (notranjih) zmožnosti, to je posledica tvojega truda in sposobnosti, ne pa zunanjih okoliščin. Si lahko predstavljamo kaj bolj obremenjujočega, kot da razloge za neuspeh pripišemo notranjim dejavnikom (otroku), pa čeprav k temu znatno prispevajo socialne in družinske okoliščine ter šolski sistem? Si lahko predstavljamo kaj bolj ironičnega, kot da utrjevanje in povečevanje socialno-ekonomskih razlik prikazujemo kot boj za večjo pravičnost? In nenazadnje: je kaj bolj ironičnega, kot da v šolstvu na vse kriplje stremimo k pravičnosti, nato pa je naša poklicna usoda velikokrat odvisna predvsem od moči in širine naše socialne mreže?

Na kratko: v družbi neenakih možnosti tako zasnovana zunanja ocenjevanja znanja ne povečujejo pravičnosti in ne odpravljajo krivic,

nasprotno – legitimirajo jih. To, kar naj bi bilo subjektivno, je zdaj nenadoma objektivno; to, kar je bilo do zdaj vidno (mestoma nepravično ocenjevanje), naredi nevidno.

Da ne bo pomote. Drži, za družbo je izjemno koristno, če vajeti prevzamejo ljudje, ki so najsposobnejši in se najbolj trudijo. Zlasti v družbi znanja, ki danes predstavlja ideal. Kot družba smo privolili v gospodarsko-družbeni sistem, kjer so najuspešnejše tiste družbe, ki imajo največ znanja. A šole so se tako spremenile v bojno polje, na katerem tekmujemo z učnimi dosežki, naši otroci pa v novodobne vojake. Šolski sistemi tako zdaj tekmujejo v globalni bitki mednarodnih raziskav o učnih dosežkih: samo najboljši, pravi ideologija, to so družbe znanja, bodo preživeli.

Prav. To menda hočemo. A kot učitelj sem dolžan nekaj besed reči tudi za otroke, ki v danem trenutku ne bodo dosegli želenega rezultata in bodo obveljali za dejavnik, ki nas šibi, ogroža, za breme; nekaj, kar je treba odpraviti tako ali drugače, vsekakor pa jim ne zaupati pomembnih mest, ki vodijo v družbo, v kateri bo vsako najbolj koristen, v kateri bo vsakdo zasedel mesto, na katerem je najbolj učinkovit. Včasih so bile naše slabe ocene samo naše – zdaj so nenadoma problem družbe, problem njene prihodnosti. In to je (nevidni) pritisk, ki ga otroci ponotranjijo. Ne bi rad, da to prezremo.

Nazaj k pravljicam. Naj spomnim: koristno v pravljicah je »to, do česar ali s čimer smo dobri, ne da bi karkoli pričakovali v zameno.« V pravljicah je, na kratko, »koristnost« sopomenka za altruizem. Koristno je delati dobro, ne da bi v zameno karkoli pričakovali. Morda se nam to povrne, morda ne. In samo v takem primeru dobro zmaguje! Zato. Dobro bi bilo, ko bi s tistimi našimi otroki, ki v določenem trenutku zaradi subjektivnih in objektivnih razlogov ne morejo pokazati, kaj vse zmorejo, ravnali *vsaj* tako dobro kot pravljični junaki ravnajo z mišmi, mravljami, kačami in jastrebi. Kajti prihodnost je neznanka, prav tako naloge, ki nas čakajo. Nihče ne ve, kaj ali koga bomo resnično potrebovali čez dvajset let (ne vemo niti tega, kakšni poklici bodo potrebni takrat). Morda se bo pokazalo, da nam prav kakšen »nekoristen« otrok (s slabimi ocenami) nekoč v najtežjih trenutkih povrne hvaležnost in nam bo prav to, tako kot pravljičnim junakom, rešilo glave. Morda bomo takrat razumeli, kaj je mislil Voltaire, ko je rekel: »Tisto, kar je odveč, je zelo nujno!«

Naj spomnim še na nekaj: pravljični liki, ki »koristnost« presojajo samo strogo koristoljubno, ki vse presojajo le po tem, kako jim to koristi, končajo nesrečno. In v tistih zadnjih trenutkih najbolj pogrešajo tisto, kar se jim je nekoč zdelo odveč. Je to res lekcija, ki jo lahko prezremo?

Za konec. Vem, moje pisanje v neizprosnem neoliberalnem sistemu zveni sanjavo. A otroke, ki ne zmorejo ali celo ne želijo biti vojaki družbe znanja, želim vzeti v bran: pravljice, te zakladnice večtisočletne človeške modrosti, nas učijo, da dobro zmaga le, če smo dobri do vseh, ne samo do tistih, za katere menimo, da nam bodo nekoč koristili. Drži: odlično je, če smo družba znanja, odlično je, če bodo družbo vodili najsposobnejši. Vse to pomaga, vse to je nujno. A naj je pravično ali ne, odlično ali ne, tudi Krsto Desni bok je del naše družbe. Vzemimo tudi njega s seboj na ladjo. Morda bo prav on nekoč tisto, kar se je zdelo odveč, a bomo najbolj pogrešali.

Jernej Grlj

Približek tišine

Približek Tišine
je razparana figa,
povešena čez figov list.

Iz nje se cedijo
opraševalci,
ki svoje delo opravljajo
sporadično
in v tišini.

Tišina je dolgo korakala po praznini prostora
(kako to časovno dobo kvantificirati,
je velik problem, saj ure tiktakajo)

in se je nenadoma obregnila sama vase
in popraskala ravno tisto točko, ki jo je srbela.

Morda je bila to sreča.

Vendar Tišina tega pojma,
tako kot srbeža, ni poznala
in je zgolj skomignila z rameni in
maršírala dalje.

Tiktakanje se od ure do ure razlikuje,
loči jih čas med udarci,
zven in
odmev.

Najlažje se jih loči po notranjosti
in drobni številki.

Ne glede na izbiro
bo ura počasi spolzela
z mize
do tal,
se prelila v lužo
in pronicala
v zemljo.

Pogrešaš trenutke tišine v gozdu,
ko stopaš po listju
in je v zraku vonj po dežju

in se skloniš
in nabiraš cvetice,
kakor da bi bile fragmenti prvotne tišine.

Kasneje jih daš v vodo
in počasi
zgnijejo sredi mize.
Če drevo pade v gozdu
in ga nihče ne sliši,
je drevo sploh padlo?

Govorimo lahko tudi o estetiki tišine

in usodnosti estetike.

In drevo pretrga tišino
in še nekaj deset let
počasi gnije.

O poeziji Jerneja Grlja

Jernej Grlj nas v ciklu *Približek Tišini 2* uvede v presenetljiv pesniški svet, v katerem vzbrstevajo žive, skorajda psihedelične podobe in se nizajo presenetljivi, nepričakovani miselni obrati, ob katerih bralec ne more drugače, kot da se začne spraševati o dogodkovnem obzorju te pesniške govorice in poezije nasploh.

Zvok se je v nekem trenutku porodil iz tišine, znanost predvideva, da je bilo kakšnih 380 tisoč let po velikem poku, ko sta materija in gravitacija ustvarili medij, ki je bil dovolj gost, da je omogočal njegovo širjenje. Vsako vibrirajoče telo ima svoj zvok, vse stvarstvo zveni, zvok je, s perspektive kozmosa povsem nedavno, postal tudi osnovni medij prenosa človeške govorice.

Poezija v tej strukturi zavzema paradoksalen položaj, saj je hkrati zgostitev jezika, govorice, zvoka, po drugi strani pa s svojo prosojnostjo, zračnostjo in zamolki postaja njihov konec. Pesniška tradicija 20. stoletja je v veliki meri odpirala jezik in ga usmerjala proti molku. Spomnimo se Zagoričnikovega *Opusa Nič*, kjer poezija ne briše le jezika, temveč tudi prostor.

Grljeva poezija se tako približuje pesniški tradiciji, ki sluti obstoj drugačne stvarnosti onkraj te, ki jo omejuje izkušnja materialnega stvarstva. Ko govori o Tišini z veliko začetnico, neizrečeno ustvarja dialektično napetost z Besedo (iz katere je nastalo vse, kar je nastalo), vendar pa v tem primeru ne gre za negacijo Besede, za njen konec, ampak samo za vstop v drugačno izkušnjo bivanja, za vstop v svet, ki je ne-nastal. Tišina namreč ni enaka Niču.

Ta poezija, izvrstna, prosojna v svoji konkretnosti in konkretna v prosojnosti, močno odstopa od poezije generacije, ki vse bolj postaja emotivna bergla za svetobolje in domnevne, pogosto samoinducirane travme. Zato jo bomo težko našli v kateri od antologij, ki rastejo kot gobe po dežju. Morda je tako tudi bolje. Grljeva poezija si nedvomno zasluži veliko, veliko več.

Kristian Koželj

Foto: osebni arhiv avtorja

Jernej Grlj (Koper, 1999) je doktorski študent matematike na University of Southern California v Los Angelesu. V prostem času bere in piše poezijo, pesmi objavlja na spletnih portalih LUD Literatura, KUD Logos in Vrabec Anarhist (ob prejemu Župančičeve frulice), v revijah *Rast* in *Zvon* ter v časopisu *November*.

Zoran Pevec

V sobi[1]

Benjamin Fondane je bil pesnik v sobi,
ko še ni vedel, da ga bodo stekli psi nacizma
malo pred koncem druge svetovne vojne
zaplinili v koncentracijskem taborišču Auschwitz-Birkenau.
V *notes* si je zapisal,
da je Zakon narejen za Človeka
in ne Človek za Zakon.
Skupaj s Šestovom je menil,
da je Logika napačna
in da se mora pesnik znebiti razuma.
V ogledalu je videl sebe z ženskimi nogami,
kot majhna črna riba
je plaval v nadrealističnem kozarcu vode
in se spogledoval s svojo
na glavo obrnjeno fotografijo,
ki jo je posnel Man Ray.
Prelival se je med sencami mraka
in kapljami mlečne svetlobe.
Zavedal se je Sveta, ki je bil tu,
toda ali je bil on na tem svetu …
Čakal je na veliki ponedeljek,
četudi je vedel,
da se ne bo nedelja nikoli končala.

[1] Poševno zapisane besede ali verzi so citati ali deli besedil naslovnih pesnikov ali filozofov, na katere se nanašajo posamezne pesmi; kadar je iz besedila razvidna njihova izjavnost ali biografskost, pa niso posebej označene.

Karl Jaspers je bil filozof v sobi,
človek razuma in filozofije vere.
Vprašal se je: »Kaj vem?«
in odgovoril, da je bil na
Drevesu spoznanja dobrega in zla
neki sadež, ne nujno jabolko,
in da sta ga okušala Eva in Adam,
in da je od takrat dalje na Zemlji
od vsega hudega
zmanjkalo figovih listov,
da bi človek pokril vse svoje grehe.
Ugotovil je, da je to čista resnica
in pristno spoznanje, brez možnosti ugovora.
Vedel je, da ne potrebuje dokaza za Boga,
ker je dobro poznal človeka.
Zavedal se je, da je to
pristna oblika življenja,
s tem, da je zagovarjal mnenje,
da je opica nastala iz človeka
in ne obratno.
Skrbelo ga je le,
ker ni vedel,
kako je ugotovila,
da ni več človek.

Edvard Kocbek je bil pesnik v sobi,
dobesedno, ker drugam ni smel.
Iz svojega brezna
je vendarle ves čas nekam odhajal –
najprej od doma, potem iz semenišča,
pa iz domovine prvič v Bjelovar spontano,
pa drugič na silo na odstavni tir
oblastnih diktatorskih struktur.
Bil je Prometej in Sizif,
a tudi Herkul v žrelu sodnih dni.
Pesem je strnil v presežnosti jezika,
v kamen in v nočno hišo
brez oken, brez oči.
Vse je videl, a je moral biti slep,
le tu in tam je z glasom navpično
v zrak urezal svojo bit,
da je ostal med nami vest
in kakor strah in kot pogum.
Bil je, ker prepad ni rob sveta,
temveč začetek tistega,
kar le na videz nisi,
ko si, ko si v sebi sam.

Czesław Miłosz je bil pesnik v sobi
v diplomatski službi velikega verza,
s katerim je *povedal več,*
kot pove vlakovna kompozicija proze.
Od sončnega zahoda do vzhoda
so se mu oglašali demoni in škrati
in piski trobente in tiktakanje ure.
Bil je pripravljen na kamen,
vklesan z njegovim imenom,
škripal je z zobmi,
listal slovarje in časopise in gledal v ekrane,
kjer so se nizali vest civilizacije,
zadimljeno steklo vojn,
žrtve oblačne demokracije,
hieroglifi našminkanih kraljev sveta.
Koliko lepih namenov je spesnil v verze,
koliko čaščenja laži je razkril,
koliko porazov spremenil v zmage …
Usodo je vtaknil v tihi čas,
v kopalno kabino je odložil obleko
in se odpravil drugam.

Lev Šestov je bil filozof v sobi.
Ločil je med Atenami in Jeruzalemom,
vedel je, da ima vsak začetek svoj konec,
onstran dobrega in zla;
zato mu je bil Nietzsche bližji kot Biblija,
a je vendar raje poslušal Boga kot ljudi.
Resnico je iskal s pasom, obdanim z žeblji,
v kreposti spoznal sovraštvo do sebe,
verjel je v moč absurda,
četudi moški ne more videti svojih ušes,
kot noče zaznati svojih laži.
Vse je dal med pomišljaje,
tudi čisti napihnjen razum
in na koncu celo sebe.
Človek mu ni bil merilo stvari,
ker je zanesljivo vedel,
da trobelika ne loči med filozofom in psom.
Breztalnost ga je zaznamovala,
v breztalnosti je sebe in druge spoznal.

O avtorju

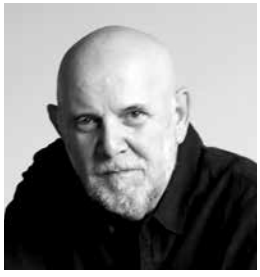

Foto: Murr

Zoran Pevec (Celje, 1955) je pesnik, literarni kritik, esejist in urednik. Končal je znanstveni podiplomski magistrski študij književnosti (*Ženski liki v slovenski poetični drami po letu 1960*), v zrelih letih pa je doktoriral na temo *Slovenska urbana poezija po Pesniškem almanahu mladih 1982* (leta 2018 je izšla tudi monografija s tem naslovom).

Njegove pesmi so revijalno prevedene v več tujih jezikov, do zdaj je objavil devet pesniških zbirk ter knjižno izbrane in prevedene pesmi v angleškem, nemškem in hrvaškem prevodu. Leta 2006 je napisal svoj prvi priročnik za pisanje poezije (ponatis 2020), tik pred izidom pa je njegov drugi priročnik z naslovom *Poezija – kako spodleteti bolje*.

Od leta 2021 do 2023 je bil podpredsednik Društva slovenskih pisateljev, od leta 2023 je član UO SC PEN. Leta 2006 je prejel nagrado vitez poezije, šest let kasneje mu je bila za vrhunski desetletni pesniški opus v Sloveniji podeljena čaša nesmrtnosti. Leta 2018 je bil nominiran za Veronikino nagrado, leto zatem pa za Jenkovo nagrado.

Aleš Jelenko

Grinč

*

Počasi in previdno stopa po zaledenelih tleh. Ponoči je vrglo nekaj snega, temperatura pa se je zjutraj spustila tja do -17 stopinj, zato so tla precej spolzka. Idealna kombinacija za kakšno katastrofo. Mrzlo jutro je, pomisli, medtem ko išče ravnotežje, že dolgo, več let pravzaprav, ni bilo takšne zime. Februar 2007 je bil podoben tem dnem, razmišlja, vsaj misli, da je bilo to takrat, ali pa je bilo 2008, ne spomni se točno, pa saj niti ni pomembno. Pomembneje je, da cel in zdrav prispe do trgovskega centra.

Je pa zanimivo, da mrzle in zlovešče zime vselej prinesejo s sabo neko zgodbo, ki se zgodi, ker se mora, ker je ob takšnih temperaturah senca vselej nekoliko daljša kot po navadi. Grinč, kot ga zaradi bledikaste, rahlo zelenkaste polti kličejo prijatelji, ne verjame v usodo, a v določenih trenutkih se mu enostavno zdi, da ima vsaka stvar svoj namen. Takrat podvomi v svojo teorijo, da ni boga, ki bi bdel nad nami, in da so vse skupaj zgolj in samo naključja. A čez čas o tem enostavno neha razmišljati, s tem pa tudi njegova filozofija ostaja vselej enaka: ni čudežnih poti, ki jih pletejo nevidne niti, jih usmerjajo, da gredo v neko točno določeno smer.

S težkimi škornji se bliža velikemu nedavno zgrajenemu trgovskemu centru na obrobju mesta, ki se v tem času blešči v soju novoletnega okrasja. Utripajoče barvne luči mu gredo pošteno na živce. Nikoli ni razumel potrebe po vsem tem cirkusu. Še manj pa je razumel umetelne nasmehe in navidezno srečo, ki puhti iz nakupovalcev v času praznikov. Svet gre dobesedno k vragu, zamrmra, ko stopi pred visoka, vrteča se vhodna vrata. Preden vstopi, se za sekundo zazre v temno zimsko nebo. Na njem je le ena zvezda. Pa še za to se zdi, da bo vsak trenutek ugasnila.

*

Ko je bil star kakšnih šest ali sedem let, je užival v praznično okrašenih trgovinah z igračami. Kamorkoli je obrnil glavo, vsepovsod so bile: od navadnih avtomobilčkov do tistih na baterije, tam so bile nogometne in košarkarske žoge vseh barv in velikosti, pa legokocke in plastični balinčki. V trgovinah bi lahko prebil ure in ure, nikoli se namreč ni naveličal gledanja igrač, božičnih pesmi, ki so donele v ozadju, in tistega nepopisljivega občutka pričakovanja. Svet je bil lep.

Njegov oče je bil zaposlen v lokalnem proizvodnem podjetju, ki je izdelovalo ulične luči. Kljub relativno mizerni plači je svoje delo rad opravljal.

»Veš,« je nekega dne začel, »človek nikoli ne bo dosegel sreče, če si bo svoje cilje postavil previsoko, saj bodo preveč oddaljeni, da bi zmogel priti do njih.

Zato je najpomembnejše, da nimaš previsokih želja, pričakovanj … Na ta način boš hitro zadovoljen. To je vsa skrivnost.«

Očetovi nasveti so se mu zdeli jalovi. Ni želel postati nekdo, ki se na neki točki življenja ustavi in tam tudi obstane. Želel je rasti, se razvijati in se – to je imel za povsem logičen del življenja – spreminjati. Ljudje se ves čas spreminjamo, če se ne, je z nami nekaj hudo narobe. A očeta je imel vseeno rad. Že kot majhen deček se je sprijaznil, da z njim nikoli ne bo na isti valovni dolžini. Preveč dimenzij ju je ločevalo, bila sta si povsem različna.

Če je že bil komu karakterno podoben, je bil mami; bila je bolj zaprta vase, manj je govorila. Redkokdaj je delila nasvete, obujala spomine ali govorila o svojih izkustvih. Občutek je imel, da je želela, da riše svoje izkušnje, nabira svoje spomine in dela svoje napake, na katerih se bo lahko učil. Spomni se, da jo je nekoč prosil, naj ga nauči pripraviti testo za kruh – to je bilo neko hecno obdobje, ko je želel postati kuhar in pek –, mama pa mu je v roke potisnila moko in kvas, na pult postavila veliko belo skledo, v kozarec natočila vodo in mu rekla, naj dela. Ja, takšna je bila. Tudi v službi ni veliko spraševala, ni veliko tarnala, zgolj delala je. V pisarni kmetijske zadruge je opravljala vsa administrativna dela, hkrati pa je igrala še čistilko. Ker nihče drug od zaposlenih ni čistil pisarniških prostorov, je to delo prevzela ona.

»Če govoriš manj, narediš več,« mu je rekla nekoč, ko je med sesanjem sobe na ves glas razpravljal o krivici, ki se mu dogaja v razredu. Še danes ni povsem prepričan, ali so se njene besede nanašale na njegovo govorjenje med sesanjem ali pa so letele na dogajanje v šolskih prostorih.

Zaradi svoje zadržanosti ni imel veliko prijateljev. Morda bi za prijatelja lahko štel sošolca, s katerim sta sedela skupaj pri matematiki in slovenščini. Ime mu je bilo David in svoje svetle lase je imel vedno skuštrane. Razredničarka ga je skoraj vsak dan opozarjala na to, a se ni preveč oziral nanjo. Potem je bil tu še sosed Urban, s katerim je dejansko preživel največ prostega časa. Skupaj sta igrala nogomet na igrišču, hodila k tabornikom in se nasploh veliko družila pred blokom. Bil je tiste sorte človek, ki je vselej pripravljen na akcijo, na druženje, zabavo. Na karkoli. Ko sta združila svoje moči, sta se povsem uravnovesila. Postavila sta se na tehtnico, vsak na eno stran, rezultat pa je bila sredina.

Tudi Urban se je vsako leto vidno veselil božičnih praznikov. Z družino so med prazničnimi počitnicami odšli k teti in stricu v Avstrijo. Ko se je vrnil, je s sabo vedno prinesel najnovejše igrače. Stric in teta sta ga namreč rada zasuvala z darili, on pa je – jasno, kdo pa ne bi – vse hvaležno sprejemal.

Grinč ni imel bogatih sorodnikov. Pa saj si jih niti ni želel, no, morda zgolj takrat, ko je Urban pred blok privihral z novim avtomobilčkom na daljinsko vodenje in s štirikolesnim pogonom. Načeloma pa mu ni manjkalo ničesar; starša sta zaslužila dovolj za normalno življenje, tako da – vsaj on sam – nikoli ni čutil pomanjkanja. Z rojstnodnevnimi in božičnimi darili je bil vselej zadovoljen. Razen enkrat. A takrat nista bila kriva starša.

Predbožični večer se je tistega davnega leta začel povsem običajno: z očetom in mamo so pekli pecivo in kekse. Vselej je pomagal. Na nek način se je šele takrat čutil povsem sprejetega. No, morda ne ravno sprejetega, bolje bi bilo reči enakovrednega. Na nek simboličen način se jima je lahko postavil ob

bok. Keksi so uspeli, pecivo resda nekoliko manj, a njegov vložek ni bil zaradi tega nič manjši, kvečjemu nasprotno. Ko so končali s peko, so – kot marsikje drugje, tudi pri Urbanu – postavili božično drevesce. Imeli so umetno temnozeleno jelko, ki so ji ob vsakem postavljanju odpadale iglice. Oče jih je na koncu posesal, da se niso zarezale v mehke bombažne copate. Jelko so okrasili z raznobarvnimi okraski, bucikami, trakovi in utripajočimi lučkami. Nikoli ni razumel, zakaj je bila mama tako zelo navezana na te stare okraske. Ni jih želela vreči proč, čeprav so bili stari najbrž več kot ona. In delovali so nekako … staromodno. Toliko barv je bilo nametanih na veje, da je bilo vse skupaj bolj podobno cirkuškemu rekvizitu kot novoletni jelki. Sam je dal več na estetiko; želel si je, da bi bilo okraskov manj in da bi bili v največ dveh barvah. Le tako bi lahko vse skupaj imelo nek smisel. A z mamo se ni želel prerekati, sploh ne za praznike, zato ji tega nikoli ni omenil. Ko so na vrh nataknili božično zvezdo, je bilo okraševanja konec. In nato je sledilo najboljše: skupaj so odšli do starega nakupovalnega centra, ki seveda ni bil tako gromozanski in svetleč, kot so nakupovalni centri dandanes, in tam so pričakali Božička.

Že sprehod do trgovine je nakazal, da bodo ti prazniki drugačni. Mami je na pločniku namreč spodrsnilo. Dolgo je krilila z rokami po zraku in se skušala ujeti, a ni šlo. S hrbtom je sunkovito udarila ob tla in zajavkala. Oče je seveda takoj počepnil, jo prijel za roko in vprašal, ali je v redu, ali jo kaj boli, ali ji je slabo. Mama je nekaj sekund le nepremično ležala, z zenicami begala sem ter tja in globoko dihala, nato pa dejala, da je vse v najlepšem redu. Z očetom sta ji pomagala vstati. Mama se je prijela za križ in rekla, da jo samo malo boli in da gredo lahko naprej. In so šli.

Pred starim nakupovalnim centrom se je že trlo ljudi, čakali so na prihod dobrega moža. Nekaj minut pred uradnim začetkom so na notranji strani vrat odklenili zarjavelo ključavnico, odstranili železno verigo, ovito okoli debelih pravokotnih kljuk, in odprli vrata. Ljudje so se zapodili v notranjost.

Ko so se vsi postavili ob stene trgovine, je vanjo vstopil Božiček z velikim žakljem daril, vrženim čez desno ramo. Otroci so vriskali, starši so ploskali, možakar z dolgo belo brado pa je med hojo le umirjeno prikimaval in se prisiljeno nasmihal. Sredi trgovine ga je čakal velik oblazinjen stol, na katerega je najprej odložil rjav žakelj, ga nato s stola položil na tla, nato pa sedel. Delavke v trgovini so mu prinesle mikrofon, da je lahko povedal, kako zelo vesel je, da je tukaj in da ima – to je otroke najbolj razveselilo – s sabo tudi darila. In tako so otroci drug za drugim hodili k njemu, se z njim fotografirali, se stisnili k njemu in se z darilom vračali k staršem.

»No, pojdi, ti si na vrsti,« je rekel oče, ko je črnolasa deklica z majhnim darilom, v katerem je bila najbrž kakšna otroška knjiga, stekla od Božička k mami.

Pogledal je Božička, ki se je radostno smehljal in mu z roko nakazoval, naj vendarle pride k njemu, nato je pogledal očeta, ki mu je prikimal, in se počasi odpravil do debelega možakarja v rdeče-beli opravi.

»Pridi, fant, pridi,« je rekel, ko se mu je približeval. »Naj te nikar ne bo strah, jaz sem, Božiček, pri meni boš varen,« je zaključil, ga dvignil in posadil nase. »Tako, kaj si želiš za darilo, dečko?«

Pogledal ga je v oči, ki so – za razliko od nasmejanih ust – zlovešče zrle vanj. »Ne vem, em, res ne vem,« je odgovoril, čeprav si je takrat želel velik grad iz legokock, a si mu tega ni upal povedati.

Božiček se je na ves glas zasmejal, ga še enkrat privzdignil in pomaknil bližje k sebi: »Morda pa bi rad kaj drugega, ha? Si bolj takšne sorte?«

Ni vedel, kaj ga dobri mož sprašuje, niti ni hotel vedeti, imel je občutek, da nekaj ni v redu, da z njim nekaj ni v redu. Nato pa je pod ritjo nekaj začutil, nekaj, kar je vse bolj otrdevalo in ga tiščalo.

»Ti je všeč, dečko? Bi še?«

Ni znal odgovoriti, saj sploh ni razumel vprašanja. Zgolj prestrašeno ga je opazoval. Oče in mama sta se malce umaknila; zdelo se mu je, da opazujeta obleke, ki visijo v trgovini. Želel ju je poklicati, a iz sebe ni spravil ničesar.

Božiček mu je roko položil na nogo in ga začel božati: »Vidiš, kako je to lepo. Naj bo to letošnje darilo zate, prav? Tega ne dobi vsak, veš?«

Prikimal je in se skušal odmakniti od debelušnega moža na stolu.

»A že greš?« ga je vprašal in še vedno trdno držal. »Dobro, dobro,« je nadaljeval, spustil roko, ki ga je močno držala za nogo, z njo na hitro podrgnil čez njegovo mednožje, segel v žakelj po darilo in mu ga potisnil v roke. »Izvoli, zaslužil si si, priden fant.«

Kar stal je tam, pred njim, z darilom v rokah, in ga gledal.

»Zdaj lahko greš,« je rekel Božiček, »še drugi otroci me čakajo.«

Počasi se je obrnil in odkorakal stran, do mame in očeta. Ni vedel, kaj se je zgodilo, vedel pa je, da si tega ne želi ponoviti.

»O, glej ga!« je vzkliknil oče, ko je zadržano korakal proti njemu, »a nisi zadovoljen z darilom?«

»Pusti ga,« je rekla mama, »a ne vidiš, da je povsem v svojem svetu? Naj uživa.«

»Prav imaš,« je odvrnil oče, ga prijel za roko in potegnil za sabo. Skupaj so odšli iz trgovine. Ko so odprli izhodna vrata, je še enkrat pogledal Božička na stolu. Na sebi je imel rjavolasega fanta njegovih let. Možakar je obrnil glavo v njegovo smer, dvignil roko in mu pomahal.

*

V notranjosti je prijetno toplo, kar mu še kako ustreza. Tako lahko vsaj za hip pozabi na kupe ljudi, ki se gnetejo in s polnimi vozički prebijajo drug mimo drugega. Trgovine s parfumerijo pred vhodom ponujajo darilne embalaže. *Zanjo in zanj* piše na kartonskih škatlah različnih oblik. Knjigarna za izložbenim oknom ponuja zgolj praznično obarvane bukve: *Kako speči pecivo? Kako okrasiti notranje prostore? Božiček in njegovi pomagači. Duh božične preteklosti, sedanjosti in prihodnosti.*

Grinč se nameni k praznemu prostoru v središču trgovskega centra. Tam je majhen slap, ki iz kovinskih ust pada v bazenček, ovit s ploščicami. To je glavna atrakcija tega trgovskega poslopja. Veliko mimoidočih – sploh tujcev – v bazenček vrže kovanec ali dva, kar tako, za srečo. On te ljudi prezira. Zdijo se mu šibki, brez hrbtenice. Že dolgo ve, da v življenju ni pomembna sreča, pač pa vzdržljivost, zagnanost in pogum, treba je enostavno iti z glavo skozi zid.

»Ste le prišli, dolgo smo vas že čakali,« reče direktor trgovskega centra, možakar srednjih let, z očali in polizano pričesko.

»Ja, vem, se opravičujem, enostavno ni šlo hitreje,« odgovori, čeprav v njegovem glasu ni čutiti iskrenega opravičila.

»Dobro, dobro, dovolj besed,« nadaljuje direktor. »Zadaj je garderoba,« pokaže na kovinska vrata za športno trgovino, »hitro se uredite, ljudje bodo kmalu tukaj.«

Tja tudi zakoraka, za sabo zapre težka vrata, se za minuto ustavi in razmišlja, kako zelo je direktor podoben njegovemu pokojnemu očetu. Tudi oče je poznal le besede, kot so *hitro*, *odločno* in *pogumno*. Le cilje ima polizanec – kot vse kaže – postavljene malce višje.

Komaj se pod utripajočo lučjo preobleče, uredi in pripravi za veliki nastop, že v garderobo priteče direktorjev asistent: »Ste že? Čas je.«

»Že grem,« odvrne, »lahko se pripravite.«

/.../

Ko tako sedi na udobnem, oblazinjenem stolu, se spomni *tistega* dogodka. Življenje je res zanimivo, razmišlja, medtem ko se k njemu nameni majhen suhljat fant, morda pa le niso vse zgolj naključja. Pogladi si dolgo belo brado, nadene si umeten nasmeh in se zakrohota: »Le pridi naprej, kar pogumno.« Dvigne ga in si ga posadi v naročje. »Danes je prav poseben dan, kajne, fant? Kaj si želiš za darilo ...?«

O avtorju

Aleš Jelenko (Celje, 1986) je po izobrazbi magister managementa. Izdal je pesniške zbirke *Kontejner* (2016), *Prvinska govorica* (2017), *(Ne)obstoj* (2018), *Paralelna vesolja* (2021) in *Terra incognita* (2022). Izdal je tudi knjigo kratke proze *Zgodbe iz podtalja* (2020) in knjigo dramskih besedil za mladinska gledališča *Praznina* (2020). Napisal je strokovni knjigi *Spopad z moralo* (2010) in *Vpliv etike na inovativnost in razvoj gospodarstva* (2019). Objavlja v *Literaturi*, *Sodobnosti*, *Poetikonu*, *Apokalipsi*, *Mentorju* in *Vpogledu*. Je dvakratni finalist Festivala mlade literature Urška, finalist Pesniškega turnirja, prejemnik Mentorjevega feferona za najboljšo protestno pesem, zmagovalec mednarodnega natečaja Ritratti di poesia v Rimu in prejemnik občinske Prešernove nagrade za izredne dosežke na področju kulture. Jelenko je tudi idejni vodja literarnega festivala Spirala ter urednik istoimenske literarne revije. Lansko leto je bil z zbirko *Terra incognita* izbran za festival Pranger, letos pa je bil v ožji nominaciji za velenjico – častno nesmrtnosti za vrhunski desetletni pesniški opus.

Foto: Nareks

Sebastijan Pregelj

Jutra so pogosto prekratka

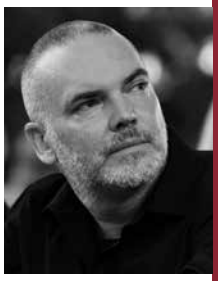

Foto: osebni arhiv avtorja

Knjige me obdajajo, odkar pomnim. Spomin prikliče male knjižice, med njimi *Tri medvede*, pa rjavo ležečo slikanico *Juri Muri v Afriki* in nekoliko kasneje debelo pisano knjigo *Dogodivščine mravljinčka Ferdinanda*.

Mama je knjige kupovala, jih prinašala iz knjižnice, kakšne prav posebne pa si je izposodila od prijateljic. Dnevi so bili dolgi, knjig pa manj, kot jih imamo danes, zato sem vsako vedno znova listal, si ogledoval ilustracije in z zanimanjem prisluhnil, ko mi je kdo bral.

Prababica je ob dopoldnevih, medtem ko so bili lonci že na štedilniku, iz časopisov z velikimi škarjami izrezovala zgodbe za otroke, ki so izhajale kot podlistki. Izrezke je hranila v predalu kuhinjske mize. Brala mi jih je sproti, ko pa je zbrala vse dele, mi je še enkrat prebrala vse od začetka.

Učenje branja v šoli me ni pretirano veselilo. To so bili časi, ko otroci ob vstopu v prvi razred nismo znali ne brati ne računati, večina nas je znala napisati le svoje ime. Pri tem me je vedno mučilo, v katero stran je navita črka S in v katero J, predvsem pa sem se spraševal, zakaj imam tako dolgo ime.

Ko sem se naučil brati, sem sprva »prebiral« knjige, ki sem jih znal na pamet. Ko je branje postalo tekoče in sem v roke dobil nove knjige, so se mi pred očmi začeli izrisovati novi svetovi. Osebe iz teh svetov so bile dodelane do zadnje podrobnosti, vključno z barvo glasu in načinom govora. Tako je še danes. Z majhno razliko. Ko berem dela avtoric in avtorjev, ki jih poznam, slišim njihov glas. Morda je branje zaradi tega nekoliko počasnejše, a je neizmeren užitek, če ti bere Dušan Šarotar ali Veronika Simoniti.

Največkrat berem zvečer, pa seveda v vseh mogočih čakalnicah. Tako se čas ne vrti v prazno. Vsaj ena knjiga je za vsak primer tudi v avtomobilu.

Pa pisanje? Verjetno ni presenetljivo, da sem imel v osnovni šoli od vsega najraje pisanje spisov. Doma sem pa tako in tako ves čas nekaj ustvarjal. Navadno sem iz zvezka iztrgal par listov, jih povezal z nitjo, nato pa risal in pisal. Sprva je bilo več risb in le nekaj besed, sčasoma je bilo besed vse več in risb vse manj, dokler niso nazadnje ostale le še besede.

Zelo samozavestno sem že takrat izjavil, da bom pisatelj. Sicer si nisem znal predstavljati, kaj to pomeni, ampak poznal sem Toneta Pavčka, ki je bil sošolčev stric, in včasih sva iz popoldanskega varstva zbežala k njemu. Tone se naju je vedno razveselil. Malo smo poklepetali, vmes je povedal kakšno zgodbo, verjetno kaj, kar je nastajalo, čez čas pa naju je prijazno opomnil, da morava nazaj v šolo, da ne bo koga skrbelo, kje sva. Pavčkov svet se mi je zdel čaroben in to so bili tiste vrste trenutki, ki se za vedno vtisnejo v spomin.

V srednji šoli sem nadaljeval s pisanjem, pisal sem v vojski, seveda skrivaj. Ne vem, kaj bi si mislil oficir, če bi mu v roke prišel moj zvezek. Verjetno bi nadrealistične zgodbe razumel kot šifrirana sporočila sovražniku. Z začetkom študija sem začel pisati bolj resno in s ciljem, da ustvarim nekaj konkretnega.

Preveč samozavesti je botrovalo odločitvi, da bo to roman, ki sem ga tudi napisal, vendar ga nisem nikamor poslal. Po številnih branjih sem posamezne dele, ki so se mi zdeli dobri, spremenil v kratke zgodbe, jih še nekaj časa pilil, sfotokopiral, kupil tri pisemske ovojnice ter kopije poslal na uredništva *Primorskih srečanj*, *Sodobnosti* in *Literature*.

Čakanje je bilo dolgo, in ko sem že mislil, da ne bo nič, je odgovor najprej prišel iz uredništva *Primorskih srečanj*, nato iz *Sodobnosti* in nazadnje še iz *Literature*. Uredniki vseh treh revij so mi sporočili, da bodo objavili mojo zgodbo in me povabili, naj jim pošljem še kaj. To je bila zares velika spodbuda.

Urednik *Sodobnosti* je bil v tistem času Ciril Zlobec. Ko sva ugotovila, da sva skoraj soseda, sem mu nove zgodbe na disketi nosil kar domov. Vsakokrat me je vprašal, kako sem, ali je vse v redu, nato je pokomentiral moje pisanje in zaključil s spodbudo, naj mu prinesem še kaj.

In danes? Najpomembnejša so jutra. Še pred nekaj leti sem začel najkasneje ob petih in potem sem pisal do odhoda v službo. Zdaj se je čas pisanja nekoliko zamaknil, pisateljsko jutro pa izgleda nekako takole: medtem ko se zaganja računalnik, na ogenj pristavim vodo za kavo in glede na razpoloženje izberem eno od treh »pisateljskih« skodelic. Med čakanjem, da voda zavre, preberem, kar sem napisal nazadnje, in včasih voda vmes tudi povre. Po prvih požirkih temne tekočine začnem udarjati po tipkovnici. Glasno tipkanje mi je ostalo iz časov, ko sem pisal na pisalni stroj.

Ker pišem tako za odrasle kot za mlajše, ves čas nastajata vsaj dve knjigi hkrati. Ko potrebujem pri pisanju romana razmislek, se posvetim novi dogodivščini Meda in Pujsija ali naslednjemu delu *Zgodb vojvodine Kranjske*. Včasih se Medo in Pujsi tudi vrineta, ker sta še majhna in nepotrpežljiva. Ko pri pisanju *Zgodb vojvodine Kranjske* česa ne vem ali nisem prepričan, preverim. Takrat se pisanje za nekaj časa ustavi, saj se mi zdi pomembno, da tisto, kar naj bi temeljilo na zgodovinskih dejstvih, drži. Če je v zgodbi navedeno drugače, opomnim v dodatku.

Seveda pa knjiga ni delo enega človeka. Tu so uredniki, lektorji, ilustratorji in številni drugi ljudje. Pri delih za mlajše se mi zdijo ilustracije zelo pomembne. Že pri *Zgodbah s konca kamene dobe* smo se dogovorili, da bodo črno-bele in da bodo dajale vtis, da so za nekoliko starejše bralce. Mislim, da je Juretu Engelsbergerju odlično uspelo, pri *Zgodbah vojvodine Kranjske* pa sva že tako uigrana, da je vse skupaj še boljše. Juretove ilustracije nadgrajujejo moje zgodbe in navadno rečem, da se začnejo tam, kjer se moje besede končajo. Podobno je z Igorjem Šinkovcem pri zgodbah o Medu in Pujsiju. Ker sta junaka za precej mlajše bralce, so ilustracije barvne. Igor se je odločil za nežne odtenke, ki zgodbam, za katere se trudim, da so malo hudomušne, malo nagajive in malo poučne, dodajo mehkobo. S temi zgodbami najmlajšim pošiljava sporočila, ki jih danes manjka: kako pomembno je razumevanje, sočutje, prijateljstvo.

Podobno kot ilustracije za mlajše se mi zdijo pomembne tudi naslovnice knjig za odrasle bralce. Za moj zadnji roman *Beli konjiček* je prekrasno naslovno ilustracijo prispevala Maja Poljanc.

In nazadnje so tu še založbe. Sam si izbiram takšne, kjer delajo ljudje, s katerimi se počutim dobro. Upam, da se tudi bralke in bralci počutijo tako ob branju mojih del.

Veronica Snoj

»Ažnabija«

V iraškem Kurdistanu, regiji na severu Iraka, ki jo za razliko od preostalega dela države naseljujejo pretežno Kurdi in ne Arabci, kontrolnih točk res ne manjka. Utice, okoli katerih stojijo oboroženi vojaki kurdske vojske, lahko opaziš vsakič, ko vstopiš v drugo regijo, deželo, mesto, včasih celo vas.

Na vsaki kontrolni točki se morajo vsa vozila ustaviti. Ali te z zamahom roke spustijo naprej ali pa te ustavijo, podrobneje izprašajo in prosijo, da jim pokažeš dokumente, je odvisno od lokacije, volje vojakov in ukazov, ki jih prejmejo. No, ponavadi ta dialog poteka s tisto osebo, ki v avtu govori kurdsko.

V iraškem Kurdistanu ne vozim. Prav tako ne govorim kurdsko, ker se v tem trenutku še vedno ukvarjam z arabščino. Ponavadi me tako vojakom »predstavlja« voznik avtobusa, službeni šofer ali prijatelj. Pri tem je neizogibno, da v trenutku, ko me omenijo, dodajo besedo »ažnabija«: izposojenko iz arabščine, ki pomeni »tujka«.

Kontrolne točke še zdaleč niso edina lokacija, kjer slišim, da domačini uporabljajo to besedo, ko me omenjajo. Slišala sem jo že v restavraciji, telovadnici in pri iskanju novih pisarniških prostorov za našo organizacijo. S to besedo moji spremljevalci opravičujejo dejstvo, da nisem od tod in da ne poznam lokalnih nenapisanih pravil. Včasih to tudi pomeni, da potrebujem drugačno, »posebno« obravnavo.

Takšno razlikovanje ima smisel, če obiščeš neko državo ali regijo kot turist, ko je v tvojem okolju čisto vse novo. Postane pa velika ovira, če tam živiš dlje časa in se želiš v novo okolje integrirati. Za dekle, ki se je v iraški Kurdistan preselilo pred sedmimi meseci, pa predstavlja velik izziv in frustracijo.

Jezik kot obrambni ščit

Jezik je nedvomno ključnega pomena pri razumevanju nove kulture in priznam, da bi mi bila lahko kurdščina v veliko pomoč. Vendar si po svojih opažanjih in izkušnjah drznem reči, da ima jezik tu drugačno vlogo, kot bi jo imel v kakšni evropski državi.

Tu domačini svojega jezika ali dialekta ne vidijo toliko kot sredstva komunikacije z drugimi ali okna v svet. Nasprotno. Zanje je jezik ščit, ki varuje identiteto njihove vasi ali regije, plemena, naroda. S tem, ko se poskušaš naučiti njihovega jezika, hitro občutiš, da kot nedobrodošel gost vdiraš v nekaj intimnega, o čemer ne bi smel vedeti ničesar.

Zaščitniškega odnosa do »svojega« domačini nimajo zgolj do tistih, ki prihajamo iz tujine, temveč tudi do drugih plemen in etničnih skupnosti v regiji. Večkrat sem opazila težave pri sporazumevanju v občem jeziku. Kajti čeprav je tako v federalnem Iraku kot v iraškem Kurdistanu arabščina obvezen del šolskih načrtov, to še zdaleč ne pomeni, da ta jezik dobro razumejo in govorijo vsi prebivalci

Lokalni vodič po manj poznanih arheoloških najdbah v okolici mesta Sulejmanija; foto: Veronica Snoj

Iraka. Pravi babilonski stolp, skratka.

Če na jezike Iračanov pogledaš kot na »ščit«, veliko bolje razumeš, zakaj ni opaziti želje, da bi se jih kodificiralo za sodoben čas, ustvarilo dostopne slovarje, ponudilo cenovno dostopne tečaje …

Celo za iraški dialekt arabščine, ki je v državi najbolj razširjen jezik, obstaja zgolj peščica zastarelih učbenikov ter en slovar, ki ga je izdala ameriška (!) univerza Georgetown, pa še ta se osredotoča zgolj na bagdaški dialekt. Za razumevanje dialektov v mestih, kot sta Mosul na severu in Basra na jugu, ter na podeželju je tako bolj malo uporaben. Stanje bi se moralo bolj razlikovati od moje izkušnje učenja kairškega dialekta v Egiptu, ki se lahko pohvali tako s kakovostnimi učbeniki kot tudi s spletnim slovarjem, ki ga lahko uporabljaš kot aplikacijo na telefonu.

»Zaščitniški« odnos gre v Iraku onkraj jezika. Ko jih povprašam po kakšni njihovi navadi ali družbenem fenomenu, mi velikokrat v tonu, ki mi daje vedeti, da se o tem ne debatira, odgovorijo: »Tukaj se pač tako dela.« Včasih res ne vem, ali mi fenomena nočejo ali pa preprosto ne znajo razložiti, ker je že tako zakoreninjen v njihovi družbi. Pri razumevanju se zato po pomoč obračam k tistim domačinom, ki so v preteklosti živeli v tujini ali že leta delajo s tujci in ki so tako pripravljeni »prevesti« tiste značilnosti iraške realnosti, ki gre do onkraj besed.

Raznolikost: ponos in prekletstvo

Irak si oznake »zibelka civilizacij« ne zasluži zgolj zaradi starodavnih arheoloških najdb, temveč tudi zaradi števila narodov različnih verskih denominacij, ki vsak zase trdijo, da so oni resnično avtohtono ljudstvo te regije: Kurdi (suniti), Arabci (suniti in šiiti), Asirci (kristjani), jazidi, mandejci …

Vsi sicer radi s ponosom omenjajo, da že stoletja, tisočletja sobivajo brez težav, da gojijo kolegialne odnose in celo praznujejo praznike drugih skupnosti. Toda večkrat se zdi, da je etnična in verska pestrost regije hkrati tudi njeno prekletstvo. Raznolikost gre v Iraku neizogibno z roko v roki z napetostmi, ki se manifestirajo v ekstremizmu, preganjanju etničnih skupin in ustvarjanju paramilitarnih struktur, ki želijo te skupine zaščititi. Za primer lahko vzamemo ameriško invazijo leta 2003, ki je odstavila sunitskega diktatorja Sadama Husseina in dala več besede šiitom ter s tem ustvarila plodna tla za rast sunitskih ekstremističnih gibanj, kot je zloglasna Islamska država. Od njenega padca leta 2017 so mednarodne organizacije, aktivne v humanitarnem sektorju in mednarodnem razvoju, vložile milijone dolarjev v iraške programe »družbene kohezivnosti«. Ti programi si prizadevajo ustvariti družbo, v kateri bi se vsi člani počutili kot del skupnosti: ženske, ljudje s posebnimi potrebami, manjšine, begunci in notranje premeščene osebe, tisti, ki so – ali pa se vsaj govori, da so – sodelovali z Islamsko državo v času, ko je nadzorovala več kot tretjino države. S sredstvi, ki se jih vlaga v te programe, se

organizira aktivnosti, kot so sajenje dreves, kulturni dogodki in mediacijske delavnice, v katerih se udejstvujejo predstavniki različnih etnično-verskih skupin ter se z njimi širi znanje o prednostih vzpostavljanja družbene kohezivnosti na lokalne organizacije in oblasti.

Praznovanje asirskega novega leta, Akitu; foto: Veronica Snoj

Težko sodim, kakšen je dejanski učinek teh intervencij, vendar Irak na tem področju nedvomno čaka še veliko dela. Rasizem med domačini opažam na tako vsakdanji ravni, kot je možnost rezervacije boljše mize v restavraciji. Včasih je celo institucionaliziran, kot je v primeru pridobivanja dovoljenj za podjetje, delo, bivanje.

Ob takšnih situacijah domačini ponavadi zamahnejo z roko, kot da je to nekaj, kar se ne bo spremenilo in s čimer je pač treba živeti. »Tukaj se pač tako dela,« ob tem dodajo.

»Saj boš odšla …«

Vsakič, ko zaslišim, da me domačini omenjajo kot »ažnabijo«, me malo zbode. Včasih sogovornik povpraša, od kod sem, vendar ne vedno. Zanje je najpomembneje, da nisem »od tod«.

Priznati moram, da ima ta odnos, čeprav me velikokrat moti, tudi svojo dobro plat. S tem, da nisem od tod, imam več svobode pri tem, kako se obnašam. Še vedno recimo iz spoštljivosti do lokalne kulture nosim dolge hlače in majice, ki ne kažejo dekolteja in ramen. Za razliko od velike večine domačink pa imam kratke lase, ki si jih hodim strič k brivcu. In čeprav moram včasih požreti kakšen komentar, da morajo ženske imeti dolge lase, mi ni treba ponižno skloniti glave pred svojo širšo družino, ker bi takšno vedenje pomenilo »sramoto« za celo pleme, ali hoditi v frizerski salon z zakrito izložbo, kjer si lahko dekleta odstranijo pokrivala.

Me pa zato veliko bolj zaboli, ko mi v grenkem tonu rečejo: »Saj boš kmalu odšla …« Zahodnjaki v Irak pridejo za nekaj mesecev, največ nekaj let. Irak jim velikokrat predstavlja karierno stopničko, kar se dobro vidi pri življenjepisu. »Oddelajo« jo v mehurčku tujcev, prejemajo dobro plačo, obedujejo v dragih restavracijah in bivajo v prestižnih stanovanjskih kompleksih. Domačini razumejo, da ob konfliktnosti in nestabilnosti, ki jima želijo ubežati tudi sami, priseljenci iz razvitih ekonomij ne vidijo Iraka kot države, v kateri bi se lahko ustalili.

In prav imajo: kmalu bom zapustila Irak. Selim se na Švedsko, kjer bom vpisala magisterij Bližnjevzhodnih študij, da svoje praktično doživljanje regije poglobim z akademskim raziskovanjem. Toda čeprav se zdaj zavedam, da je integracija v državi, ki med svojimi državljani potrebuje še kar nekaj lekcij na področju medsebojnega miroljubnega razumevanja in sobivanja, praktično nemogoča, upam, da se bom lahko v Irak kmalu vrnila.

POGOVOR

Mag. Barbara Hanuš

Knjige morajo v vsakem domu (spet) najti svoje mesto

Pogovarjala se je dr. Meta Lenart Perger.

Foto: osebni arhiv B. Hanuš

Pisateljica, knjižničarka, profesorica slovenščine in pedagogike, ambasadorka branja, avtorica beril …, predvsem pa oseba z velikim srcem. Vse to opiše mag. Barbaro Hanuš, ki svoje življenje posveča knjigam in širjenju bralne kulture med otroki in starejšimi. Temu poslanstvu sledi že od samega začetka svoje kariere, ki jo je vodila od dela z otroki, ki so prišli v Slovenijo iz republik nekdanje Jugoslavije, do poučevanja slovenščine na Filološki fakulteti Univerze v Banjaluki v Bosni in Hercegovini. Pri poučevanju ji je v velik navdih literatura; na področju mladinske književnosti je napisala tudi magistrsko nalogo z naslovom *Slovenska mladinska književnost in njena recepcija v pedagoškem procesu* (1997). Zdi se, da ima voljo in energijo za nešteto stvari in posluh za vsakogar: naj bo za stojnico na knjižnem sejmu ali za katedrom – vedno je na njenem obrazu iskriv nasmeh.

Ko se z otroki pogovarja o knjigah, ji oči žarijo na prav poseben način. In ta žar je nalezljiv, saj jo otroci poslušajo z odprtimi usti, iz publike nadobudnežev pa mahajo neučakane ročice. Zgodbe otroke očarajo, je prepričana mag. Barbara Hanuš, le povedati jih je treba znati. In se potopiti v svet otroka, postati kot oni: radovedni, vedoželjni in globoko zatopljeni v domišljijski svet, v katerem ni nič nemogoče. Kadar vzame v roke pisalo, gospa Barbara to zelo dobro razume: in tako se vrstica za vrstico pletejo zgodbe, mali in malo večji bralci pa se jih mesečno razveselimo v revijah *Cicido* in *Ciciban* ter v slikanicah, ki se jih je zvrstilo že prav lepo število, med njimi *Mali morski ježek in mala morska deklica* (1998), *O Jakobu in muci Mici – Rojstni dan* (2009), *O Jakobu in muci Mici – Novoletna smrečica* (2010), *O Jakobu in muci Mici – Maškare* (2011), *Markova čelada* (2020), *Obliž za moč in pogum* (2021), *Luka lovi, Marko miži* (2022), *Baba sede v balon* (2024) in *Kevinovi oslički* (2024).

Gospa Barbara, komu se lahko zahvalite, da imate danes veselje in ljubezen do knjig? Kdo vam jih je približal, kakšni spomini vas vežejo na otroštvo?

Odraščala sem v družini, kjer je bilo veliko knjig. Oče je bil velik ljubitelj knjig in glasbe, že zelo zgodaj me je vodil na koncerte, v opero. Živo se spominjam knjižnega sejma, prvega v Ljubljani. Ob tej priložnosti mi je kupil poezijo Heinricha Heineja. Deset let sem imela. Takrat je pri nas živela tudi njegova mama, moja babica, ki je znala veliko jezikov: angleško, nemško, francosko, špansko, italijansko, in je imela tudi knjige v različnih jezikih. Odraščala sem obdana s knjigami, tudi kupovali so mi jih. Zanimivo je bilo, da je babica imela tudi veliko knjig v gotici. Tako sem se pri štirinajstih letih naučila brati v gotici.

Oče me je vodil tudi v gledališče, vsako nedeljo sva skupaj hodila na lutkovne predstave. Živo se spominjam predstav in tega, kako so me začarale! Ena mojih najljubših je bila *Zvezdica Zaspanka*. To so spomini, ki ostanejo. Še stolov se spominjam!

Včasih zmore že vonj priklicati nostalgijo.

Tako je, vonj prikliče spomine. Potem sem tudi sama veliko hodila v lutkovno

gledališče. Moj mož je nekaj časa delal v delavnici kot oblikovalec lutk. Mesec dni pred rojstvom najine prvorojenke so prvič uprizorili *Sapramiško* in potem smo si predstavo še neštetokrat ogledali z otrokoma in zdaj z vnuki. To je predstava, ki jo igrajo še danes. Še vedno se me globoko dotakne in v meni zbudi spomine. Lutke imam od nekdaj zelo rada, prav čarobne se mi zdijo: kako lahko kos lesa ali kos papirja oživi pred našimi očmi! In tudi pri vnučkih opažam, da jih svet gledališča – kljub vsem modernim medijem – prevzame in ima tudi zanje poseben čar.

Je vaša ljubezen do pisane besede botrovala tudi izbiri študija?

Zagotovo je imelo na mojo ljubezen do knjig velik vpliv dejstvo, da smo živeli v središču Ljubljane. Blizu našega doma je bila Pionirska knjižnica, kamor sem redno zahajala. Knjižničarja sta bila Dane Zajc in Saša Vegri, tam pa je delala tudi Marjana Kobe, ki je organizirala ure pravljic in nam jih pripovedovala. Po gimnaziji sem šla študirat slovenščino in pedagogiko na Filozofsko fakulteto, vzporedno pa sem vpisala knjižničarstvo na Pedagoški akademiji. Takrat sem ponovno naletela nanjo. Predavala nam je mladinsko književnost, in to odlično, zelo preprosto, zelo človeško. V spominu jo imam kot izjemno osebo, ki je vplivala na moje odraščanje. Ko sem po toliko letih zaslišala njen glas, me je takoj spomnil na vse tiste ure v Pionirski knjižnici in zaželela sem si, da bi se s tem ukvarjala. Enkrat nam je na predavanjih pripovedovala o Mednarodni mladinski knjižnici v Münchnu in to njeno pripovedovanje se me je tako dotaknilo, da sem si potem pridobila nemško štipendijo za mednarodno izpopolnjevanje ter tam ostala eno leto.

Kaj ste odnesli s te izmenjave?

Še preden sem odšla v Nemčijo, sem že eno leto delala kot pedagoginja na osnovi šoli, kjer je bila večina otrok iz drugih delov Jugoslavije. Ti otroci so govorili vsak svoj materni jezik. Slovenščina je bila torej za marsikoga od njih tuji jezik. Ko sem prišla v Nemčijo, sem videla, kaj vse Nemci delajo na področju poučevanja nemščine kot tujega jezika. Z izpopolnjevanja sem tako prinesla tudi veliko gradiv in danes se mi zdi zanimivo, ko pomislim, kako se pravzaprav že štirideset let ukvarjam s slovenščino kot tujim jezikom in kako lahko človek s književnostjo pripomore k medkulturnemu dialogu.

Kakšne so bile vaše izkušnje s poučevanjem otrok priseljencev?

Največ sem se naučila ob delu na Osnovni šoli Livada v Ljubljani. Ko sem se zaposlila tam, je šolo obiskovalo skoraj 98 odstotkov otrok priseljencev. Pokazalo se je, da sta zelo pomembna motivacija in zmožnost povezovanja znanja. Tisti otroci, ki govorijo nam podoben jezik, kot je denimo bosanski, se lahko zelo hitro in dobro vključijo, če se seveda v novem okolju dobro počutijo. Veliko pa je odvisno tudi od okolja doma, to namreč ni pri vseh otrocih spodbudno. Radi govorimo o socialni pravičnosti, a še vedno je tako, da otroci, ki živijo v slabših ekonomskih razmerah in jim starši ne morejo nuditi pomoči pri učenju, po izsledkih raziskav dosegajo slabše rezultate. In ta razkorak se ne zmanjšuje: če torej otrok pride v šolo s primanjkljajem, se ta običajno prenaša naprej. Žal ti otroci pogosto ne izplavajo, pa so lahko to otroci, ki imajo odlične sposobnosti, a premalo spodbude.

Na kakšen način ste že na svojem prvem delovnem mestu otrokom približali slovenski jezik?

Pomagala sem si z didaktičnim materialom, ki sem ga prinesla iz Nemčije. Pripravljala sem besedne igre, sestavljala naloge na temo »razumem, kar berem«, izbirala besedila in pripravljala smešna vprašanja. Njihovega znanja nisem ocenjevala, ure so morale biti igrive. Takrat sem celo pomislila, da bi kakšno stvar kar izdala. Nekaj teh svojih idej sem potem uresničila v revijah *Cicido* in *Ciciban*, v katerih je včasih na sredini izhajala kartonka z didaktičnimi gradivi za usvajanje besedišča.

Tudi danes se učitelji srečujejo s podobnimi izzivi, le da prihajajo otroci iz še bolj oddaljenih držav in postaja jezik še trši oreh. Kaj bi svetovali današnjim učiteljem?

Že takrat, ko sem se jaz soočila s tem izzivom, se je jasno pokazalo, da je slovenščino treba znati, saj ni le učni predmet, ampak je tudi učni jezik in jezik okolja. Zelo se sicer zavzemam za negovanje maternega jezika, saj je ta temelj vsega, ampak znanje slovenščine je nuja! Tu sploh ni dileme – za delo v šoli in sodelovanje pri dejavnostih je to znanje obvezno. Prva stvar, ki jo je treba narediti, ko sprejmemo ljudi iz zdaj tudi bolj oddaljenih držav, je, da jim pokažemo, da so tu dobrodošli, da cenimo njihov jezik in da bomo naredili vse, da se bodo lahko čimprej naučili govoriti slovensko. K učenju jezika lahko pristopimo čisto preprosto: po razredu nalepimo listke, poimenujemo predmete, se prepričamo, da otroci razumejo preprosta navodila. Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik je pripravil odlična gradiva za poučevanje. Moramo pa se zavedati, da usvajanje znanja ne more biti za vse enako hitro.

Kasneje ste več let poučevali slovenski jezik v Banjaluki. Vas je k delu tam spodbudila izkušnja dela z otroki priseljencev?

To je bil kar velik korak. Zagotovo je delo na Osnovni šoli Livada vplivalo na to, da sem se upala prijaviti na razpis. In v Bosno me je vleklo – rada imam njihov jezik in njihovo književnost. Doma imam knjige v bosanskem jeziku in jih rada berem. Zlasti poezijo. Ko sem bila mlajša, sem pisala poezijo in sem rada obiskovala pesniška srečanja po celi Jugoslaviji.

Razpis za delovno mesto je predvidel tudi pripravo predstav in to me je pritegnilo. Mož je šel z menoj, tudi to je seveda vplivalo na mojo odločitev. In mi je pomagal pri delu – ko smo prirejali predstave, je izdeloval scene, lutke, včasih je spekel potico ali gibanico, nikoli mu ni bilo težko pomagati.

Torej ste želeli poleg jezika predstaviti tudi našo kulturo, navade, običaje …

Pomembno je razvijanje sporazumevalnih zmožnosti; če nekdo jezika ne razume, se z njim težko pogovarjamo o kulturi, običajih. A udeležence dopolnilnega pouka slovenščine je zanimala Slovenija. Ko smo spoznavali slovenska mesta, pokrajine, običaje, kulinariko, so ob tem gradili besedišče in spoznavali sintakso.

To je bilo delo za mojo dušo! Ko sem v osnovni in srednji šoli v Ljubljani poučevala slovenščino, se v tem delu nisem našla. Zdelo se mi je, da ne dam od sebe vsega, kar bi lahko. Omejeval me je tog učni načrt, predvidene vsebine … Izjema je bil pouk slovenščine na Srednji zdravstveni šoli za odrasle, ki so ga obiskovale v glavnem ženske iz Bosne in Hercegovine in Makedonije. Na teh urah sem uživala.

Poznamo vas zlasti kot pisateljico zgodb za otroke. Kdaj ste začeli pisati?

Že na gimnaziji. Takrat smo imeli t. i. obvezno prakso v vrtcu in to delo me je izjemno pritegnilo. V učenju na gimnaziji nisem videla velikega smisla, vmes sem

celo resno razmišljala, da bi se prepisala na srednjo vzgojiteljsko šolo. Zelo sem se namreč »našla« v vrtcu, to delo se mi je zdelo čudovito. In ko se je praksa končala, sem jaz zjutraj še kar zavijala v vrtec, tam pomagala in si nakopala cel kup neopravičenih ur. V vrtčevskem delu sem videla velik smisel! Zelo lepo mi je bilo tam in takrat sem začela pisati utrinke iz vrtca. Najbolj sta se me dotaknili igra in pripovedovanje otrok. Vse to sem zapisovala in te zapiske potem nesla na uredništvo revije *Otrok in družina*. To so bili kratki utrinki iz otroške igre, namenjeni bolj vzgojiteljem kot otrokom. Potem sem se nekaj let bolj posvečala didaktičnim gradivom. Ko pa sem imela svoja otroka, sem počasi začela pisati – onadva sta bila spodbuda za pisanje. Prva slikanica, ki sem jo napisala, ilustrirala pa jo je Mojca Cerjak, je bila objavljena pri založbi DZS. Nastajala je na morju, v kampu, kamor še danes zahajamo na počitnice. Tam sem na skalah otrokoma pripovedovala zgodbo o malem morskem ježku in morski deklici. Kasneje so spodbude za pisanje izhajale iz dela z učenci. Nekatere zgodbe otrok so se me zelo dotaknile in so potem nekoliko predelane zaživele kot zgodbe na papirju.

Kakšna publika so otroci? Je težko napisati knjigo zanje?

Radi poslušajo, jaz pa tudi rada nastopam in se srečujem z njimi po vrtcih in šolah. To ni v veselje čisto vsem pisateljem in pisateljicam, a zase lahko rečem, da sem rada v družbi otrok. Stik z njimi se mi zdi izjemno pomemben in zelo sem vesela njihovih komentarjev.

Največji izziv mi predstavlja pisanje kratkih zgodb za *Cicido* in *Ciciban*: zgodbe morajo biti namreč zelo izčiščene, torej kratke in jedrnate, a hkrati imeti zaplet, da skupaj z ilustracijo dobro delujejo na dveh straneh v reviji. Pišem predvsem ob stiku z vnuki: opazujem jih ob igri. Zdaj ko to že razumejo, me celo sami opomnijo, naj kaj zapišem (*smeh*). Zadovoljna sem, če je zgodba smešna in če spodbuja pogovor. Črpam torej iz otroškega sveta in igre. Predvsem se mi zdi zanimivo poslušati, kako se otrok pogovarja z igračami, ker v tej interakciji slišimo stavke, ki smo jih mi izrekli, in zaznamo ton, ki ga sami uporabljamo v komunikaciji z njim.

Leta 2021 ste izdali tudi knjigo zgodb za odrasle *Kavni krog*. Je laže pisati za otroke ali za odrasle?

Pisanje za odrasle mi vzame več časa. Iskreno povem, da te knjige ne bi bilo, če ne bi bilo v času izbruha koronavirusa daljšega zaprtja. Takrat nisem mogla v Banjaluko, vsa predavanja so bila prestavljena na splet, in tako se mi je sprostilo kar nekaj časa, ki sem ga lahko namenila pisanju te knjige. Drugo knjigo za odrasle, *Od sedem do sedemindevetdeset*, pa sem napisala

Srečanje z malimi bralci v Gradcu; foto: osebni arhiv B. Hanuš

nekega poletja, ko nisem imela večjih obveznosti.

Zasledila sem, da se posvečate tudi branju v tretji življenjski dobi. Veliko je govora o branju otroku, branju v družini, malo pa se govori o branju v zlatih letih.

Darilo, ki ti ga da starost, je čas. Ali pa možnost, da si ustvariš ritem življenja, v katerem najdeš tudi več priložnosti za branje. Že nasploh se mi zdi, da si je v življenju zelo pomembno ustvariti ritem, ki človeku koristi in mu je »po duši«. In če ne prej, je za to možno poskrbeti v starosti. Tudi če imaš veliko dela, si ga lahko razporediš tako, da ti ustreza.

Veliko ljudi morda v srednjih letih ni imelo veliko časa za branje, saj so bili dnevi zapolnjeni z družinskimi in službenimi obveznostmi. A če ima človek dobre izkušnje z branjem iz nekega obdobja svojega življenja, se lahko zdaj spet vrne h knjigam. Lahko pa se zgodi, da to dejavnost zdaj omejujejo težave z branjem ali druge zdravstvene težave. Prav z mislijo na starejše bralce sem snovala svojo prvo knjigo za odrasle – želela sem, da je prijazna do tistih, ki se srečujejo s podobnimi težavami. Zato so vrstice krajše, razmik med njimi večji, nekoliko večja je tudi pisava. Poglavja so krajša in vsebinsko niso tako povezana med seboj, da jih ne bi bilo mogoče brati, tudi če je bralec nekaj vsebine iz prejšnjih že pozabil.

Zelo me veseli, da v nekaterih domovih za starejše delujejo bralni klubi, da starejši še berejo. Pa tudi, da so lepo sprejeli mojo knjigo. V knjigi sem želela podati bolj radosten pogled na staranje in preseči stereotipen pogled na dom: želela sem poudariti, da je v domu lahko tudi prijetno, da je lahko to kraj druženja in da lahko bivanje v njem zelo popestri to obdobje življenja.

Dogajanje v knjigi *Od sedem do sedemindevetdeset* pa je postavljeno v šolsko okolje, kajne?

Tako je. Šolsko okolje dobro poznam, zato je bila to logična izbira. Hkrati pa sem želela izpostaviti dve najbolj krhki obdobji v življenju: otroštvo in starost. Želim si, da bi bilo za ljudi v teh dveh obdobjih dobro poskrbljeno. V srednjih letih se človek že nekako znajde, otrok ali ostarel človek pa potrebujeta varno okolje. Res si želim, da bi bile šole dobre. Izjemno pomembno se mi zdi, da bi zares videle otroke. In to ne le učitelji, v šolskem okolju je pomembna prav vsaka odrasla oseba, od hišnika in čistilk do kuharic. Koliko otroku, ki doživlja travmo, pomeni, da ga nekdo opazi, da mu nameni ljubeznivo besedo, se mu nasmehne! Hkrati pa si želim, da bi imeli tudi starostniki, zlasti onemogli, dostojanstveno življenje. Če poskrbimo za ti dve skupini, naredimo za našo družbo ogromno.

Opažate, da tudi pedagoško delo vpliva na vaše pisanje?

Pogosto me kdo vpraša, kje pri vsem delu še najdem čas za pisanje. A je ravno obratno: več kot delam, lažje lahko pišem. Zgodbe se rojevajo kar same, delo jih nekako napaja ali je celo podlaga zanje. *Cicido* in *Ciciban* sem nosila s seboj k pouku in sta mi bila v veliko pomoč, zlasti naloge, pri sestavi katerih sem sodelovala. Vse, kar delam, je med seboj zelo prepleteno.

Kateri dogodek ali zgodba vam po toliko letih pedagoške prakse najbolj ostaja v spominu?

Ne morem pozabiti pogovora z odraslimi učenci izobraževanja na Srednji zdravstveni šoli, ko smo obravnavali *Samorastnike*. Ko sem med študijem slovenščine sama brala *Samorastnike*, jih nikakor nisem doživljala tako, kot jih je

lahko doživela ženska, ki se je v svojem okolju resnično borila za svoj obstoj, za svoje nezakonske otroke.

Verjamete, da zmore literatura nagovarjati tudi izven dobe in okolja, v katerih je nastala?

Tako je, vsakogar nagovarja na svoj način. V tem primeru se mi je tudi potrdilo, kako velika je moč književnosti. Mlademu človeku lahko predstavimo določeno knjigo v popolnoma »napačnem« obdobju življenja. (Vemo, da knjige, ki jih morajo mladi prebrati v srednješolskem obdobju, marsikomu niso zanimive.) Ampak! Morda se bo te knjige nekoč spomnil. Morda se bo neka ženska nekoč spomnila *Gospe Bovary*, jo ponovno vzela v roke in jo brala popolnoma drugače, kot jo je v najstništvu.

Bi rekli, da je to tista prava moč literature?

Ja. Njena prava moč je v tem, da zmore nagovarjati vsakič znova drugače. Ob ponovnem branju se ti zgodi, da uvidiš, kako drugače razumeš neko delo zaradi novih življenjskih okoliščin ali morda le zaradi svojega trenutnega počutja. Knjigo bereš čisto drugače, kot si jo bral nekdaj. In če jo potem čez leta znova vzameš v roke, te bo zopet nagovorila drugače, morda te bo nagovoril drug lik. V tem je ta velika moč literature. Vprašanje je, kako to pokazati učencem in dijakom.

Žal veliko staršev ne vidi resnosti situacije. Nekateri že zelo majhnim otrokom ponujajo zaslone brez omejitev, otrok ima telefon v rokah že v vozičku, celo ob hranjenju! Ob tem se možgani otrok spreminjajo.

Tudi sicer postaja poučevanje slovenskega jezika in književnosti vse večji izziv.

Nove generacije nimajo več sposobnosti za branje zahtevnejših del. Nimajo več koncentracije. Veliko jih preprosto ne zmore več prebrati daljšega literarnega dela. A jih ne moremo obsojati, če jih v prejšnjih letih nismo naučili večjih izzivov, če nismo brali otroku, ko je bil majhen, če ga nismo motivirali, ko je postal samostojen bralec, in ga spodbujali k branju. Pri delu v knjižnici sem videla ogromno zelo zagretih malih bralcev, ki so vsak dan prišli po novo slikanico. Ampak potem se je zgodil četrti razred.

Zakaj ravno četrti razred?

Zato, ker bi moral otrok takrat poseči po malce daljšemu delu. Format teh knjig je manjši in kljub temu, da so še vedno opremljene z ilustracijami in besedila ni občutno več, jih branje kar naenkrat ne pritegne več. V tem času izgubimo veliko bralcev. Še en del bralcev pa izgubimo na prehodu iz šestega v sedmi razred, ko so knjige že daljše in pogosto brez ilustracij. To je velika škoda, kajti v tem obdobju so otroci zreli za zelo dobre mladostniške zgodbe. Ta upad je posledično opazen tudi pri besedišču in pri upadu sposobnosti za poglobljeno branje. Gre za razširjen problem, zato je bil manifest, ki ga je Slovenija pripravila za lanski Frankfurtski sejem, zelo aktualen. Opozarja nas namreč na to, da če ne bo več poglobljenega branja, ne bo več kritičnega mišljenja. In to je ta past, v katero smo se zdaj ujeli. Vsi. Beremo kratka besedila, kratke članke, kratke prispevke na internetu … To nekako še gre, ko pa bi morali prebrati bolj poglobljeno in

zahtevnejše besedilo, mnogi ne zmorejo več slediti. Pri branju je treba ohranjati kondicijo. Bralna kondicija je pravzaprav zelo podobna kondiciji pri teku.

Gre pri upadu bralcev na prehodu iz šestega v sedmi razred kriviti tudi zaslonske medije?

Menim, da digitalnih medijev ne smemo proglasiti za krivce, ker so tudi zelo dragoceni, a bi mladim morali pokazati, kako ravnati z njimi: kako iskati prave informacije, kdaj uporabiti računalnik in kdaj vendarle raje poseči po knjigah. Zaslonski mediji so lahko zelo koristni, kadar z njimi znamo ravnati. Najpomembneje se mi zdi ustrezno odmeriti čas, ki ga otrok preživi pred zasloni, oziroma kot pri vseh stvareh tudi tu postaviti meje. Kar je zelo težko: vemo, da so računalniške igre narejene zelo premišljeno, da zasvojijo možgane, da jih otroci želijo vedno več. Odmik v svet igrice otroku predstavlja užitek in tako se zaplete v zanko, iz katere ga je zelo težko potegniti.

Žal veliko staršev ne vidi resnosti situacije. Nekateri že zelo majhnim otrokom ponujajo zaslone brez omejitev, otrok ima telefon v rokah že v vozičku, celo ob hranjenju! Ob tem se možgani otrok spreminjajo.

Čutite ob tem nemoč?

Mislim, da bi morali o tem res veliko govoriti. Za opolnomočenje staršev se mi zdi odlično branje priročnika *Skupno branje gradi zaupanje* italijanske avtorice Paole Zanini. Vsekakor bi vsebina tega priročnika morala priti do ljudi, in sicer iz dveh razlogov: ker bo otrok zaradi zgodnjega branja v družini imel bogatejši besedni zaklad

Priročnik *Skupno branje gradi zaupanje* (2024) je strokovno pregledala mag. Barbara Hanuš.

in bo uspešnejši v šoli (to pa vsak starš rad sliši) in ker ob branju z otrokom gradimo odnos z njim. Ta misel, ki jo avtorica večkrat poudari, je izjemno močna, pravzaprav najpomembnejša: ob branju z otrokom z njim gradimo odnos zaupanja! Trdno verjamem, da če vzpostavimo ta stik z otrokom v otroštvu, se v nekem življenjskem obdobju spet pokaže, tudi če ga recimo nekaj let vmes ni bilo. Zgrajeno zaupanje v otroštvu se obrestuje v kasnejših obdobjih življenja.

Psihologinja Paola Zanini med drugim tudi trdi, da pogovor z otrokom krepi bralca v njem. Na kakšen način je pogovor lahko pot do branja?

Zagotovo to velja. In to ne le za pogovor z otrokom, temveč tudi z mladostnikom. Velja pa tudi obratno. Ko sem pred leti delala raziskavo med dijaki, so mi ti sami povedali, da bi jih starši bolje razumeli, če bi brali to,

Če ne bo več poglobljenega branja, ne bo več kritičnega mišljenja. In to je ta past, v katero smo se zdaj ujeli.

POGOVOR

kar berejo oni. Knjiga je torej lahko tudi most do pogovora o določenih tabu temah, ki ga mladostnik sicer ne bi načel sam od sebe. Doma se najpogosteje pogovarjamo o vsakdanjih stvareh, za poglobljene pogovore pa pogosto ni volje in časa. Knjiga nam tukaj lahko priskoči na pomoč, da načnemo določeno temo. Ali pa dober film. Tudi likovno delo. To je moč umetnosti.

Trdno verjamem, da če vzpostavimo ta stik z otrokom v otroštvu, se v nekem življenjskem obdobju spet pokaže, tudi če ga recimo nekaj let vmes ni bilo. Zgrajeno zaupanje v otroštvu se obrestuje v kasnejših obdobjih življenja.

A za knjige dandanes v družinskem domu pogosto ni več pravega mesta. Domovi postajajo vse bolj minimalistični, tudi če knjige so, se skrivajo v omarah. Kakšen pomen ima po vašem mnenju dobro založena družinska ali celo otroška knjižnica?

Če otrok odrašča med knjigami, ima to nanj izreden vpliv. Tudi obiskovanje javne knjižnice je seveda pomembno, a vsekakor nekaj knjig mora biti tudi doma. Dr. Miha Kovač večkrat poudarja, da raziskave potrjujejo, da je šolski uspeh otrok, ki imajo doma toliko in toliko knjig, boljši od uspeha otrok, ki živijo v domu brez knjig. Ta obdanost s knjigami je izjemno pomembna, ne le doma, tudi v razredu. Sama se zelo zavzemam za razredne knjižne kotičke, ki jih lahko pripravi učiteljica. Ko učenec neko delo konča, se lahko mirno umakne v ta kotiček in tam počaka, da drugi končajo. V dogovoru s šolsko knjižničarko učitelj in učenci knjige v kotičku redno menjajo in skrbijo, da so v njem tudi poučne knjige. Nekatere otroke namreč te pritegnejo bolj kot leposlovje.

Knjige morajo tudi v sodobnih domovih (spet) najti svoje mesto. Otrok mora imeti možnost, da se lahko vedno zateče v njihovo družbo. S tem za otroka naredimo ogromno. Druga dobra navada pa je seveda reden obisk knjižnice.

Kakšna pa je vloga šolske knjižnice?

Marsikje so šolske knjižnice odlično opremljene in nudijo otroku bogat nabor knjig pa tudi prostor, kamor se lahko umakne in umiri. Šolske knjižničarke so pogosto zelo dobro usposobljene. Sama sem dolgo delala v šolski knjižnici, na to delovno mesto pa sem prišla z mesta šolske pedagoginje. Rečem lahko, da so mi znanje pedagogike in vse izkušnje dela na področju šolske svetovalne službe najbolj prav prišle prav v knjižnici. Tam sem otroke namreč lahko bolje spoznala, razumela sem, kaj jih zanima, o čem se želijo pogovarjati. Takrat sem – delala sem na OŠ Livada v Ljubljani – šolsko knjižnico takoj odprla tudi za starše. To je sicer redkost, a je bilo pomembno, saj so to šolo obiskovali izključno otroci staršev drugih narodnosti, ki niso imeli navade hoditi v knjižnico, ves njihov svet je bilo obrobje Ljubljane. Meni pa se je zdelo pomembno, da vstopijo tudi v knjižnico. Ta je postala kraj pogovora, lahko sem jim svetovala glede izbire knjig za otroke, pogosto pa sem kakšno knjigo priporočila tudi njim. Kasneje sem ustanovila tudi bralni klub za starše, učitelje in učence.

Kako se je ta ideja obnesla v praksi?

V resnici so klub obiskovali starši učencev, ki so tudi sicer radi brali, a vseeno – klub je odlično zaživel! Z Bralno značko sem se dogovorila, da so tudi starši na

Pisateljica med predstavitvijo svojih slikanic v Lescah; foto: osebni arhiv B. Hanuš

koncu dobili potrdilo in enako nagrado kot devetošolci. Tudi ure pravljic sem vzpostavila enkrat na mesec in poudarila, da lahko starši pripeljejo tudi malčke, ki še ne obiskujejo šole. V ure pravljic sem vključila tudi eno delo v njihovem maternem jeziku. Tega dela nisem brala jaz, raje sem nagovorila eno od učenk iz višjih razredov, da je ona prebrala knjigo v bosanščini. Mislim, da so se udeleženci ob tem čutili bolj sprejete. Enkrat, ko je prišla k uricam ruska družina, sem zavrtela eno Pavčkovo pesem v ruščini, in ne morem pozabiti, kako so jim zažarele oči. To so bili pristopi, ki so dali ljudem vedeti: varni ste, v redu je, potrudili se bomo za vaše otroke, da se bodo dobro vključili v našo družbo. Takrat sem tudi dobila idejo za večjezične slikanice. Ciljni jeziki so bili jeziki otrok priseljencev. Nekaj zgodb o Jakobu in muci Mici, ki sem jih že napisala za *Ciciban*, je bilo prevedenih v hrvaški, makedonski in romski jezik, ko smo dopolnjevali zbirko, pa še v albanski jezik. Dodali smo še jezike okoliških držav in angleščino. Za tematiko sem izbrala praznike, ti namreč povezujejo, hkrati pa prav ob njih vidimo kulturne razlike: naslovila sem jih *Rojstni dan, Novoletna smrečica* in *Maškare*.

Kakšni so bili odzivi ob branju teh slikanic?

Spomnim se dveh deklic iz Makedonije, ki sta bili prvo leto v novi šoli in sta se strašno veselili, da gresta med jesenskimi počitnicami domov k babici. Prišli sta me vprašat, ali lahko neseta knjigo *Rojstni dan* s seboj, da bi babica videla, da imamo tudi v Sloveniji knjigo v makedonščini. Spodbudila sem ju, da babici in prijateljem, sosedom prebereta tudi zgodbo v slovenščini in jim tako pokažeta, kako zveni slovenščina in kako veliko že znata. »Oni tega ne bodo razumeli, vidve pa že razumeta!« sem jima rekla.

Če se dotakneva še malo trenutne situacije v šolstvu. Veliko staršev in otrok se pritožuje nad vse večjimi pritiski, učni načrt je vedno bolj natrpan z vsebinami. Imate za to kakšen »recept«?

Več umetnosti in več gibanja. Čudimo se, zakaj se toliko staršev odloča za odlog šolanja. A jih lahko razumemo – devetletka namreč ni taka, kot so jo zasnovali. Sprva je bil prvi razred zasnovan drugače. Ob uvajanju devetletke sem bila tudi sama veliko po šolah in sem bila navdušena: v prvem razredu so bili organizirani različni kotički, med katerimi je otrok prehajal. Na voljo je bilo ogromno materialov, imeli so dobro opremo, vsak razred je imel svoj knjižni kotiček. Zagotovljena je bila prisotnost vzgojiteljice, kar danes ni več samoumevno. In kar je tudi zelo pomembno: obljubljeno je bilo, da ne bo sedenja. Ravno to pa se je v zadnjih letih spremenilo do te mere, da zdaj v prvih razredih vidimo že klasično postavljene klopi in da je sedenja kar veliko. Pa raziskave ne govorijo temu v prid! Prav nasprotno: kažejo, kako gibanje dobro vpliva na mišljenje. A ni dovolj, da dodamo uro športa in mislimo, da smo s tem rešili problem. V resnici bi bilo bolj smotrno drugim predmetom dodati gibanje. Dodajmo šport matematiki, dodajmo ga angleščini! Tudi pri pouku slovenščine lahko del prebranega odigramo, ni treba, da otroci le sedijo in berejo.

A ni dovolj, da dodamo uro športa in mislimo, da smo s tem rešili problem. V resnici bi bilo bolj smotrno drugim predmetom dodati gibanje. Dodajmo šport matematiki, dodajmo ga angleščini! Tudi pri pouku slovenščine lahko del prebranega odigramo, ni treba, da otroci le sedijo in berejo.

Kaj bi po vašem mnenju še lahko storili, da bi več otrok lahko uspešno sledilo delu v šoli?

Zdi se mi, da na splošno manjka medpredmetnega povezovanja. Glasba, ritem, gibanje, likovno izražanje – če bi vse to dodali drugim predmetom, bi zelo olajšali življenje otrokom, ki niso močni na področjih, ki zdaj predstavljajo večino učnih vsebin. Vedeti moramo, da danes v šoli dobro uspevajo tisti otroci, ki so sposobni zbrano sedeti, ki znajo dobro brati, ki so pripravljeni malo več poslušati … torej »pridni« otroci. Ti bodo v tem sistemu dobro prišli skozi. A vendar – kakšno sporočilo jim dajemo s tem? Da jim bo na tak način uspelo v življenju pri vseh stvareh? Kaj pa njihova ustvarjalnost, kritična pismenost?

Obseg programa v osnovnih šolah bi bilo smiselno oklestiti – ne pozabimo, da ima osnovna šola tako ime z razlogom! »Osnovna« pomeni, da naj bi dala čim več osnovnega znanja, to osnovno znanje pa mora biti zares dobro utrjeno. Manj je več. To je čas, ko bi otrok moral pridobiti zelo močne, trdne osnove za vse življenje, na katerih bi nato gradil naprej. To ne pomeni, da se zavzemam za to, da bi otroci brez truda dosegli uspeh in da bi jim vse poenostavili. Ne, ohraniti moramo njihovo vedoželjnost in jih spodbujati, da sami iščejo informacije – tudi v bolj zahtevnih besedilih. Če se učenje spremeni v lov za ocene, naučeno pa poskušajo učenci čim prej pozabiti, da se naučijo nekaj drugega, nismo dosegli veliko.

Za konec bi še enkrat poudarila: povezujmo znanje različnih predmetnih področij, dodajmo več gibanja in več umetniških vsebin, tako bodo uspeh laže dosegli tudi tisti učenci, ki so zdaj prezrti.

Iskrena hvala za ta pogovor.

Dr. Rozina Švent

Metod Milač in France Vrbinc – vrstnika s podobno usodo

Vojna jima je ukradla mladost, ne pa tudi veselja do glasbe

Ko sem pred časom začela pregledovati dokumentarno gradivo za knjigo, ki naj bi letos izšla ob stoletnici rojstva dr. Jožeta Velikonje (1923–2015), sem naletela na številne njegove vrstnike, ki prav tako v tem času obeležujejo pomembno obletnico rojstva. Predvsem me je presenetilo dejstvo, kako številčna in izredno uspešna je bila ta generacija. In to kljub dejstvu, da jim je vojna uničila mladost in jih prisilila, da so morali sprejeti zrele in odgovorne odločitve. Vojna vihra jih je dobesedno razmetala po vsej Sloveniji. Eni so se znašli pri partizanih (Ivan Minatti), drugi v nasprotnem taboru (Vladimir Kos) ali nekje vmes (Alojz Rebula). Še dodatno nesrečo je nekaterim od njih prinesel konec vojne. Zlasti tistim, ki so se odločili za beg v tujino v upanju, da si rešijo vsaj gola življenja. Konec maja 1945 je bila velika večina domobrancev (okoli 12.000) iz Vetrinja vrnjena v Jugoslavijo in pomorjena na različnih moriščih po Sloveniji (Kočevski rog, Teharje, Huda jama itd.). Med begunci sta se znašla tudi dr. Metod Milač in dr. France Vrbinc. Žal nisem nikjer zasledila, ali sta se osebno poznala oziroma sodelovala, toda glede na njuno življenjsko pot je to zelo verjetno. Oba sta namreč obiskovala Škofijsko klasično gimnazijo v Šentvidu pri Ljubljani in nato Klasično gimnazijo v Ljubljani. Vojni čas jima je namenil taborišč-no izkušnjo, v neposreden vojni spopad pa se nista vključila. Ob koncu vojne sta se njuni poti ponovno združili v Vetrinju, kjer sta se oba srečno izognila vračanju. Nato sta skupaj preživela nekaj let v študentskem taborišču Studentenlager Hochsteingasse (oziroma krajše Hochsteingasse 37) v Gradcu. Ob resnem in zavzetem študiju sta se posvečala tudi glasbi in petju v študentskem pevskem zboru, ki ga je vodil dr. France Cigan. Zanimivo je tudi to, da sta oba razmišljala o selitvi v ZDA, vendar je to na koncu uspelo le dr. Milaču, medtem ko se je dr. Vrbinc odločil za bivanje na avstrijskem Koroškem, v Srejah (Srejach) v Škocjanu (St. Kanzian). In čisto na koncu še ena podobnost: oba sta rojena leta 1924 in oba sta umrla leta 2016.

Z obema jubilantoma me je vezalo tudi dolgoletno osebno prijateljstvo, zato sem se nekako čutila dolžna, da obudim spomin na ta dva čudovita človeka, ki sta se po spletu okoliščin znašla v vrtincu vojne in povojnega kaosa. Toda iz tega dogajanja sta se srečno rešila in našla nov dom v tujini, ki ju je sprejela in jima dala vse možnosti za nov začetek, a jima ničesar ni podarila. Ob vsem tem sta ohranila svoj materni jezik in ljubezen do domovine, ki sta jo pogosto obiskovala.

Dr. Metod Milač

Rodil se je 2. oktobra 1924 na Prevaljah, kjer je obiskoval osnovno šolo. Šolanje je nato nadaljeval na Škofijski klasični gimnaziji v Šentvidu pri Ljubljani (1936–1940) in na Klasični gimnaziji v Ljubljani. Na začetku vojne se je morala Milačeva družina zaradi očetove službe (bil je višji banovinski uradnik) umakniti iz nemškega okupacijskega območja v Ljubljano. Vse do usodnega 28. junija 1942 je redno študiral na glasbenem konservatoriju pri prof. Antonu Ravniku in obiskoval kulturne prireditve v Ljubljani. Tega dne pa je bil skupaj s starejšim bratom Cirilom (1922–1945) žrtev italijanske racije za Bežigradom. Obsojena sta bila na internacijo v Italijo, a so prav ta transport pri Verdu napadli partizani in dali ujetnikom na izbiro, da se jim priključijo v borbenih enotah, izberejo delovni bataljon ali pa se vrnejo domov.[1] Brata sta se odločila za drugo možnost in po različnih krajih Dolenjske (Stari Log, Pugled, Topla Reber) opravljala različna dela. Najpogosteje so podirali drevesa in skrbeli za prehrano. Ker jima partizani niso povsem zaupali, nista bila oborožena. In prav to dejstvo ju je ob italijanski ofenzivi, ko so ju 15. 8. 1942 zajeli Italijani, tudi rešilo. Spet sta se znašla v Belgijski kasarni v Ljubljani, od koder so ju poslali v koncentracijsko taborišče na Rabu. Tam sta ostala do januarja 1943 in se po vrnitvi domov vključila v ilegalno obveščevalno delo. Ciril se je nato priključil vaškim stražam v Kočevju, Metod pa je nadaljeval šolanje in junija 1944 maturiral. Toda že 29. junija 1944 ga je aretiral gestapo in ga poslal v delovno taborišče v Auschwitzu. Ker se je fronta vse bolj približevala taborišču, je vodstvo 21. januarja 1945 velik del taboriščnikov prisililo, da so zapustili taborišče in odšli proti zahodu. Toda na poti so jih ponovno prestregli Nemci in jih zaposlili pri različnih obrambnih delih v Gradcu. Po koncu vojne se je dr. Milač s številnimi znanci znašel v Vetrinju, kjer je skupaj s Cirilom in sestro Marijo (roj. 1929) delil usodo brezpravnih beguncev. Sam se je izognil vrnitvi v Jugoslavijo, brat Ciril pa je bil med vrnjenimi nesrečniki. Metoda je nadaljnja pot vodila najprej v taborišče Šentvid na Glini, od tu pa v taborišče Kellerberg. Takoj ko se je ponudila možnost za nadaljevanje študija na univerzi v Gradcu, se je najprej odločil za študij prava, nato pa se posvetil študiju glasbe na konservatoriju. Tudi on je bil nastanjen v študentskem taborišču Hochsteingasse 37. Ob rednem in zavzetem študiju je vedno našel tudi čas za dodatno glasbeno udejstvovanje. Prepeval je v študentskem pevskem zboru in občasno prirejal klavirske nastope. V Gradcu je ostal do leta 1950, ko se je preselil v ZDA. Sam je kot rezime tega burnega obdobja zadnjih desetih let zapisal: »Ta leta so spremenila vse in razbila vse naše mladostne sanje in pričakovanja. Cilji in sanje so izginili, toda še vedno smo imeli svoja življenja, zaklad, ki ga je za vedno izgubilo več tisoč drugih. Vojna je pustila strahotno statistiko: petdeset milijonov žrtev.«

Nov dom in zaposlitev je najprej našel kot tovarniški delavec v Clevelandu (1950–1962). Tukaj je ob delu tudi študiral glasbo na Western

[1] Žal se je kasneje izkazalo, da je bila to najslabša izbira, saj so večino teh pobili.

Reserve University in leta 1962 diplomiral. Nadaljnjo znanstveno kariero je nadaljeval na Syracuse University, kjer je najprej magistriral (1985), nato pa dosegel tudi doktorski naziv (1991). Tema njegovega doktorata je bila posvečena Jakobu Petelinu Gallusu. Poleg glasbe je opravil tudi študij bibliotekarstva in vse do upokojitve vodil glasbeni oddelek univerze Syracuse v zvezni državi New York.

Dr. Milač je bil tudi ustanovitelj in dolgoletni vodja Pevskega zbora Korotan v Clevelandu. Je avtor kantate *Pozdravljena zemlja*[2] in večjega števila strokovnih glasbenih in bibliotekarskih člankov, napisal pa je tudi tri leposlovno dokumentarne knjige: *Resistence, Imprisonment, and Forced Labor: A Slovene Student in Word War II* (2002), *Kdo solze naše posuši: doživetja slovenskega dijaka med drugo svetovno vojno* (2003) in *A Land Bright with Promise: A Refugee of World War II Reflects on His Life in America* (2012).

Za svoje strokovno delo je prejel tudi več nagrad in pohval. Umrl je 24. septembra 2016 v mestu Syracuse v zvezni državi New York.[3]

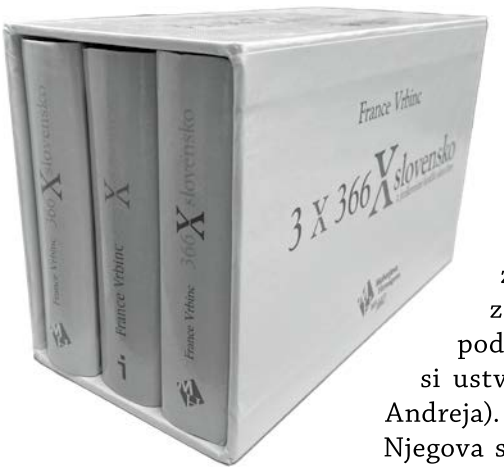
PORTRET

Dr. France Vrbinc

Rodil se je 21. januarja 1924 v Šmarju - Sapu pri Grosupljem kot »Jakopčev France«. Oče se je smrtno ponesrečil že pred njegovim rojstvom, zato je živel sam z materjo Marijo, ki je bila zelo razgledana in je spodbujala sinovo željo po izobraževanju. Osnovno šolo je najprej obiskoval v domačem kraju, nato pa šolanje nadaljeval na Škofijski klasični gimnaziji v Šentvidu in na klasični gimnaziji v Ljubljani. Junija 1942 je bil žrtev italijanske racije v Ljubljani in poslan v Gonars, kjer je preživel šest mesecev. Po vrnitvi domov so ga zaradi znanja italijanščine mobilizirali šmarski vaški stražarji, pri njih je opravljal pisarniška dela na postojanki. Srečno se je izognil turjaški tragediji, a ga to ni obvarovalo pred ponovno mobilizacijo – tokrat s strani partizanov. Postal je pisar in tolmač v delavski četi Cankarjeve brigade. Ob nemški ofenzivi na Dolenjskem je bil v bližini Rašice ujet in prepeljan v ljubljanske zapore. Izognil se je transportu, ki je bil namenjen v taborišče Dachau, in se pridružil domobranski enoti na Ljubljanskem gradu. Od tu ga je »rešil« šmarski župan in ga zaposlil kot tajnika in prevajalca na občini. Tako je kot civilist dočakal konec vojne. Vendar se je zavedal, da bi lahko nekateri ljudje njegovo medvojno delovanje (službovanje) razumeli tudi kot sodelovanje z okupatorjem, zato se je pridružil množici beguncev, ki se je umikala proti Avstriji. Preživel je vetrinjsko tragedijo in se konec junija znašel v begunskem taborišču v Špitalu ob Dravi, kjer je na tamkajšnji gimnaziji nadaljeval šolanje. Po opravljeni maturi leta 1947 je izkoristil ponujeno možnost in nadaljeval študij na graški univerzi. Odločil se je za študij klasične filologije, slavistike, primerjalnega jezikoslovja in vzhodnih študij. Ob resnem in poglobljenem študiju se je tudi aktivno vključil v razne kulturne prireditve tamkajšnjih študentov. Zaradi svojega glasbenega talenta se je kot pevec udejstvoval tako v študentskem pevskem zboru kot pri graškem stolnem cerkvenem zboru. Pri tem delovanju je imel odločilno vlogo dr. France Cigan, ki je študiral

[2] Besedilo je napisal njegov dolgoletni prijatelj Pavle Borštnik (1925–2020).

[3] Biografski podatki so vzeti iz njegove knjige *Kdo solze naše posuši: doživetja slovenskega dijaka med drugo svetovno vojno*, Celje: Mohorjeva družba; Prevalje: Kulturno društvo Mohorjan, 2003.

glasbo na tamkajšnjem glasbenem konservatoriju. Ko se je dr. Cigan po koncu študija preselil na Kamen v Podjuni, mu je nekaj časa pri delu (zbiranju starih koroških pesmi) pomagal tudi dr. Vrbinc. Tukaj je spoznal svojo bodočo ženo Sofijo in skupaj sta se vrnila v Gradec, kjer je ob delu dokončal študij. Ko je pridobil avstrijsko državljanstvo, se je kot znanstveni pomočnik zaposlil na slavističnem inštitutu graške univerze. Tukaj je leta 1960 pridobil doktorski naziv s področja filozofije. V tem času se je tudi poročil in si ustvaril družino (rodila sta se mu sin Miha in hči Andreja).

Njegova službena pot ga je vodila najprej v Celovec, kjer je prevzel vodenje celovške Mohorjeve tiskarne, nato je postal urednik pri Mohorjevi družbi in vseskozi sodeloval tudi pri radijskih oddajah ORF. Ob rednem delu je veliko svojega prostega časa namenil tudi ljubiteljski gledališki in pevski dejavnosti. Vrsto let je prepeval v Mešanem pevskem zboru Jakob Petelin Gallus in opravljal tudi tajniško funkcijo. Zelo pestro je bilo tudi njegovo društveno udejstvovanje. Poprijel je povsod, kjer so potrebovali in cenili njegovo sodelovanje. Vsem koroškim Slovencem bo za vedno ostal v spominu kot izreden poznavalec in borec za pravilno rabo slovenščine. Nekateri so ga v šali imenovali kar »jezikovni papež«. Polnih 25 let je v koroškem cerkvenem časopisu *Nedelja* objavljal svoje jezikovne kotičke. Le-ti so bili kasneje (2003, 2008 in 2016) izdani tudi kot samostojne publikacije z naslovom *366 X slovensko: z jezikovnimi kotički skozi leto*.

Pomembno je tudi njegovo uredniško in prevajalsko delo, zlasti pri zbirki *Tako smo živeli: življenjepisi koroški Slovencev*, pri kateri je sodelovala dr. Marija Makarovič. Njegov zadnji uredniški prispevek je bila izdaja spominov Ane Jug-Olip *Utihnile so ptice, utihnila je vas* (Celovec: Mohorjeva družba, 2011).

Zelo deloven je bil tudi na verskem področju. Prizadeval si je, da bi bili laični kristjani bolj vključeni v Cerkev in družbo.

Za svoje požrtvovalno delo med koroškimi Slovenci je prejel več priznanj in nagrad: častni znak dežele Koroške (1985), Janežičevo priznanje (1995), Elizabetino medaljo Koroške Karitas (2011) in Tischlerjevo nagrado (2016).[4]

Za vedno se je poslovil 1. aprila 2016 in je pokopan na pokopališču v Škocjanu.

Nedvomno tudi za dr. Metoda Milača in dr. Franceta Vrbinca velja pred kratkim zapisana misel Perice Jerkovića: »Izkušnja iz vojne bo za vedno ostala z menoj. To je nekaj, kar te spremeni za vedno. Sveta ne dojemaš enako kot nekdo, ki tega ni doživel. Po eni strani imaš travmo, hkrati pa si bolj hvaležen, znaš biti skromen. Nenazadnje zares ceniš to, da imaš kaj jesti.«[5]

[4] Biografski podatki so deloma povzeti po članku: Marija Samec, »Poslovili so se: France Vrbinc (1924–2016): šolnik, politik in kulturnik«, v: *Zbornik občine Grosuplje*, Ivančna Gorica, Dobrepolje XXIX, 2016, str. 249–252.

[5] *Nedelo*, št. 6 (10. 2. 2024), str. 18.

Dr. Edvard Kovač

Dr. p. Edo Škulj (1941–2024)

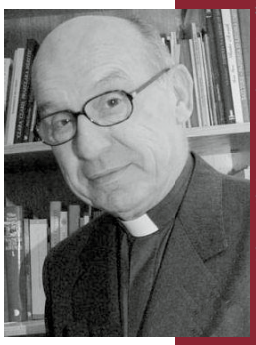

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

V sredo, 28. avgusta 2024, je v duhovniškem domu Mane Nobiscum v Ljubljani med molitvijo in v glasbenem zanosu zaspal muzikolog, profesor, glasbeni ustvarjalec in duhovnik Edo Škulj. Njegova življenjska pot se je začela 23. maja 1941 v Podsmreki pri Velikih Laščah, od koder je bil primoran že kmalu oditi – pri šestih letih se je kot mnogi begunci z materjo in brati odselil v Buenos Aires. Tam je obiskoval osnovno in srednjo šolo in kasneje študiral na slovenski Teološki fakulteti v Adroguéju v Argentini. Leta 1965 je bil posvečen v duhovnika. Glasbeni študij je nadaljeval v Rimu na Papeškem inštitutu za cerkveno glasbo, kjer je leta 1972 doktoriral.

Mladi Edo je odraščal v kulturi in študiju naklonjenem ozračju. Že zgodaj je začutil, da ga ubrano petje in izvirna glasba vodita v globljo pobožnost. Prav ta sinteza med slovenskim pevskim izročilom in molitvijo ga je pripeljala v globoko duhovnost in mu narekovala, da je postal svečenik slovenske besede in pesmi. Tako sta se pri njegovem delu že zgodaj prepletla zvok orgel z molitvijo in slovenska beseda z mašno daritvijo. Oboje je nadgrajeval z znanstveno-raziskovalnim delom, ki je pustilo sledove v številnih zapisih zgodovine umetnosti, muzikologije in teologije. To čudovito sintezo med liturgijo in glasbenim ustvarjanjem je Edo Škulj ohranil vse življenje. Bil je tudi izjemen glasbeni pedagog, najprej na ljubljanski Orglarski šoli in Akademiji za glasbo ter slednjič na Pedagoški fakulteti UM. Njegova muzikološka predavanja so bila zelo dobro pripravljena in podprta z modernimi tehnični sredstvi. Ob ponovni pridružitvi Teološke fakultete k Univerzi v Ljubljani se je znal kot njen tajnik z neverjetno spretnostjo spopasti z birokratskimi izzivi. Sam sem mu enkrat izrazil priznanje, da me spominja na pitagorejce, ki so prav tako znali povezovati glasbo z matematiko. Njegov odgovor je bil zanj značilen širok nasmeh. Vsekakor nas je navduševal s svojim odličnim urejanjem revij, zbornikov in knjig. Oživil je revijo *Cerkveni glasbenik* in jo dolga leta urejal, poglobljeno je uredil zbornike znanstvenih simpozijev Slovenske teološke akademije v Rimu, postal je tudi zunanji sodelavec Muzikološkega inštituta ZRC SAZU. Znanstvena stroka mu priznava, da je zaslužen za transkripcijo celotnega Gallusovega opusa. Zato je postal dobitnik Gallusove plakete in Mantuanijeve nagrade za svoje celovito delo na področju glasbe. Posebno ljubezen je gojil do orgel. Pri njihovem raziskovanju na Slovenskem je opravil pionirsko delo, katerega sad je bila publikacija *Orgle na Slovenskem* (1985). Spominjam se njegovih spodbud, ko smo na Tromostovju v Ljubljani pred 25 leti postavljali največje cerkvene orgle in nam je odlično svetoval, naj ohranimo kot drugi manual znamenite Goršičeve orgle.

Edo Škulj je bil dolga leta zvesti sodelavec Celjske Mohorjeve družbe. Za njegovo delo se mu je založba oddolžila z monografijo *Edo Škulj, 70 let življenja in ustvarjanja* (2021).

Ko so se 2. septembra na Žalah njegovi sobratje duhovniki, prijatelji, sodelavci in študentje od njega poslavljali, so mu zapeli pesem, ki jo je Edo Škulj sam pred nekaj leti s solzami v očeh prepeval ob odprtem grobu svojega vzornika, duhovnika in skladatelja Lojzeta Mava: »Ob koncu, pa Marija, naj umrem v ljubezni Tvoji, končani bodo boji, ob tebi bom doma.«

Saška Ocvirk

Henrik Neubauer (1929–2024)

Srce na odru in življenje na konicah prstov

Vir: Wikipedija

»Da doživiš visoko starost, je pač potrebno, da si zadovoljen s svojim življenjem. Seveda pa tudi določen režim življenja, ki pa nikogar ne ovira, ampak mu samo veliko daje. Treba je samo iti v življenje z radostnim srcem. Kdor je ustvarjalec ali pa načitan zgolj z Wikipedije, to zagotovo ne bo dolgo trajalo. Na vsak način moraš biti podvržen svojemu delu,« je dejal ob prejemu Prešernove nagrade za življenjsko delo februarja letos. Priznani slovenski baletnik, pedagog, nestor baletne in operne umetnosti pri nas in v svetu je to vsekakor bil. Predan svojemu delu je v življenje stopal z radostnim srcem. Zadnji slovenski praznik kulture nas je tako znova spomnil na izjemno delo enega najvidnejših slovenskih ustvarjalcev, ki je imel neprecenljivo vlogo pri mednarodni uveljavitvi slovenskega baleta. Leta 2009 je za to prejel tudi zlati red za zasluge Republike Slovenije.

Henrik Neubauer se je rodil 17. aprila 1929 na Golniku. Z baletom se je začel ukvarjati leta 1944, in sicer v baletni šoli M. Kirbosa. Od leta 1946 do 1957 je bil baletni zborist, nato solist ljubljanskega Baleta, vmes je leta 1953 diplomiral na Srednji baletni šoli v Ljubljani, vzporedno pa je študiral tudi medicino. Med leti 1957 in 1961 je bil asistent na Medicinski fakulteti v Ljubljani, toda njegovo življenjsko poslanstvo je bil ples. V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je tako postal vodja baleta in koreograf ljubljanskega Baleta, direktor in umetniški vodja Festivala Ljubljana, sredi osemdesetih pa umetniški vodja Opere in Baleta v Mariboru. Koreografsko se je izpopolnjeval v Moskvi, Leningradu in v ZDA. Od leta 1989 do 2002 je predaval na Akademiji za glasbo Univerze v Ljubljani. Leta 2008 je pripravil tudi program opernega oddelka za načrtovano Glasbeno akademijo mariborske Univerze v Velenju. Leta 1995 je oživil delovanje Društva baletnih umetnikov Slovenije, ki ga je vodil do leta 2001, od leta 2002 do 2009 je bil predsednik Slovenskega komornega glasbenega gledališča. Kot plesalec in koreograf je nastopil v večini najpomembnejših klasičnih in modernih baletov.

Kot funkcionar in predavatelj je pustil pečat v številnih mednarodnih organizacijah, zavzemal se je za razvoj mladih opernih pevcev, na Akademiji za glasbo je obudil operni studio in pripravil program za Višjo šolo učiteljev baleta. Generacije plesalcev in pedagogov sledijo njegovim učbenikom, temelji in zgodovinski pregled naše plesne in operne umetnosti pa ostajajo zapisani v njegovih številnih knjigah. Morda ena najbolj povednih – njegova avtobiografija *Obračun* – je izšla pri Celjski Mohorjevi družbi (2012). Knjigo velikega formata z več kot 400 stranmi avtor zaključuje:

Ko se zdaj ob tem »obračunu« oziram nazaj, lahko rečem, da bi svojo prehojeno pot lahko v celoti ponovil. Še enkrat poudarjam, ni bilo vedno lahko, marsikaj bolj ali manj hudega smo jaz in moji sopotniki doživljali. A k sreči vendarle ostanejo spomini predvsem na dobre strani življenja. Kot sem napisal v eni svojih jutranjih pesmi: »Le dobra dela nam prinašajo veselje, slaba pa naj svinje pojedo, s samohvalo vred.«

Dr. Ferdinand Šerbelj

Pavlinski slikar Ivan Ranger (1700–1753)

Baročno Štajersko v prepletu razgibanih oblik arhitekture, kiparstva, slikarstva in igrivega okrasja lahko v prispodobi doživljamo tudi kot vibracije glasbil v preigravanju durovskih in molovskih akordov. V celostnem doživljanju verskega razpoloženja takratnega človeka je bila v sakralnih prostorih glasba ob likovnih zvrsteh pravzaprav »četrti« element zrcalne podobe nebes. Toda ko glasbila utihnejo, ostane le vizualno doživljanje likovne polifonije zlatih odsevov razgibanega kiparstva, raznoterih dekoracij ter nadvse pripovednega slikarstva.

Na vzhodnem »obrobju« avtorsko in delavniško razvejanega štajerskega stenskega slikarstva je delovala skupina pavlinskih slikarjev in umetnoobrtnih mojstrov (rezbarjev, altaristov, polihromatorjev), ki so izhajali iz vrst bratov laikov. Pomembno žarišče teh dejavnosti je bil matični samostan pavlinskega reda v Lepoglavi, a njihova vsestranska dejavnost je z ukinitvijo reda belih bratov leta 1786 zamrla.

Med slikarje tega reda sodi brat laik Ivan Ranger, ki ni bil edini, a je po umetniški izraznosti daleč presegal vrstnike svojega poklica.

Rodil se je kot tretje dete staršev Blaža in Doroteje Rangger. 19. junija 1700 je bil v Götzensu (v bližini Innsbrucka) krščen na ime Janez Krstnik. Imel je še šest bratov in sestro (glej Mirković, Cvetnić). Naslednji arhivski vir pa že poroča, da je 27. januarja 1753 v Lepoglavi umrl »*Pictor insignis et Religiosus optimus aetatis anno 53*«. Med tema mejnima letnicama o njem priča le ohranjen slikarski opus. Kajti mojstri umetnoobrtnih veščin, bratje laiki istega ranga kot npr. zidarji, rezbarji, mizarji, kuharji, v samostanskih kronikah in historijah praviloma niso bili omenjeni. Vsekakor pa je bil naš mojster že za časa svojega življenja cenjen umetnik. Stroka ugotavlja, da se je poklica izučil v domačem okolju in to najbrž pri Casparju Waldmannu (1657–1720) v Innsbrucku, kjer je bilo slikarstvo že družinska tradicija (Caspar sodi celo med prve baročne freskante na Tirolskem).

Prvo znano Rangerju pripisano delo (sam se na dela ni podpisoval) so freske v cerkvi sv. Ivana na Gorici pri Lepoglavi (1731). Na območju hrvaškega Zagorja je ustvaril spoštljiv opus fresk in tudi nekaj tabelnega slikarstva, a pri slednjem ne dosega širokopoteznosti fresk. Njegove freske odlikuje značilna pretanjena raba rožnatih, violetnih, modrih do sinjemodrih, olivno svetlih in od sončnih do oker odtenkov. Njegov čopič odlikuje zanesljiva modelacija krepkih in dinamično razgibanih figur. V figuralni povezavi z arhitekturnimi scenami pa pričara bogata baročna prizorišča, kakršnih za njim ni bilo več. Z obsežnim repertoarjem figuralne retorike iluzionostičnih učinkov je bil kos baročno zapletenim ikonološkim programom, ki so jih pripravili učeni teologi.

Notranjost cerkve sv. Hieronima v Štrigovi; vir: osebni arhiv avtorja

Kot redovni brat pa ni bil zaposlen pri slikanju posvetnih tem, ki so bile sicer v zagorskih dvorcih pogoste.

Kljub bogastvu mnogih poslikav sakralnih notranjščin v hrvaškem Zagorju je za razumevanje Rangerjevega slikarstva dovolj že, da se odpravimo v zamejsko Štrigovo in v Olimje pri Podčetrtku.

Po zapisih samega sv. Hieronima vemo, da se je znameniti puščavnik in prevajalec svetega pisma rodil v Stridonu; papež humanistične širine Nikolaj V. je že v prvem letu pontifikata 1447 izdal bulo, da je Hieronimov rojstni kraj medžimurska Štrigova. Leto zatem je Celjan Friderik II. v Štrigovi dal postaviti njemu posvečeno cerkev, ki jo je kmalu doletela usoda turških pustošenj. Po potresu leta 1738 pa so pavlinci povsem na novo postavili manjšo enoladijsko cerkev z rahlo trikonhalno oblikovanim svetiščem in pravokotno ladjo. Šele leta 1761 sta bila k pročelju postavljena zvonika, kar velja za redek primer. Ob cerkvi so postavili še gospodarsko poslopje in prostore za nekaj menihov. Leta 1744 ali kmalu zatem je prezbiterij v celoti poslikal Ivan Ranger. Verjetno je bila v načrtu tudi poslikava ladje, a je do pred nekaj let ostala bela. Ikonografski program je razdeljen v štiri pasove. V slopih, ki nosijo stavbo, so niše s polihromiranimi skulpturami, ki predstavljajo edino kiparsko opremo. Na svodu oltarne apside je Sveta Trojica, v levi konhi je freska Marije Snežne, v nasprotni pa je Sveta družina s poudarkom na »srečnih starših, ki so rodili Marijo«. V sferičnih trikotnikih (pendativih) sledijo maestozno upodobljeni štirje evangelisti z individualnimi obrazi. Prepoznamo jih po kompozicijsko usklajenih atributih (vol, orel, angel, lev). Nad njimi se v podstavku kupole (tamburu) v barvno in oblikovno pretanjeni povorki v smeri urnega kazalca živahno in sklenjeno zvrsti osem prizorov alegoričnega slavljenja sv. Hieronima, ki se na petem polju – natanko nad glavnim oltarjem – v kardinalskem ornatu pelje v enoosnem triumfalnem vozu z levjo vprego. Nad tamburjem nam pogled seže še višje, proti vrhu dobrih deset metrov visoke kupole s sosvodnicami. Realna lupina kupole je poslikana z bujnim okrasjem, ki se izteče v temenu, kjer se pogled iluzionistično odpira v nebo. Na oblakih v druščini angelov lebdi apokaliptična krilata žena z nazobčano krono, zrcalom in raznimi predmeti (atributi). V zapleteni teološki interpretaciji se v tem prizoru prepletata govorici Cerkve kot *Ecclesie* in mariologije v pomenu Marijinega brezmadežnega spočetja.

Seveda je bilo Hieronimovo svetišče namenjeno v verske skrivnosti posvečenim redovnikom. Drugače pa velja za pavlinsko Marijino cerkev v Olimju, ki v prostrano ladjo vabi romarsko oziroma laično javnost. Prezbiterij, namenjen

posvečenim osebam, pa je v letih 1739 in 1740, torej nekaj let pred poslikavami v Štrigovi, v celoti poslikal Ivan Ranger.

Ko so pavlinci iz Lepoglave leta 1663 od hrvaškega plemiča Ivana Sakhmardi de Dyankocha dobili v dar graščino, so jo preuredili v samostan in do leta 1675 ob njegovem boku postavili prostrano cerkev. Najprej, že v zadnji četrtini 17. stoletja, so poskrbeli za monumentalen glavni in oba slavoločna oltarja ter prižnico, ki vsi veljajo za odlične primere altaristike v poznem 17. stoletju. Pri vsebinski zasnovi poslikave prezbiterija, izvedene v letih 1739–40, sta morala tako ikonograf (»invenit«) kot slikar Ranger (»delineavit«) upoštevati obstoječi glavni oltar, ki pokriva celotno steno. Ustrezno Marijini cerkvi se poslikava nanaša na njeno zgodbo, točneje na življenje njene družine, upodobljene na štirih lunetah pod obočnimi sosvodnicami. Prizorov ne gre razporediti kronološko, saj je Jezus povsod iste starosti, in to v obdobju, ko se v njegovem življenju še pojavlja krušni oče Jožef. Torej v času, ko sta starša našla dvanajstletnega Jezusa v templju. Na levi ob oltarju družina sedi ob pogrnjeni mizi in Jezus blagoslavlja jedi (aluzija na evharistijo). Na nasprotni strani je družinski prizor, pri katerem Marija šiva, Jezus pa ob Jožefovi delovni mizi zavzeto pometa oblance. Ob slavoloku na levi se Jožef vrača s poti. Ob veselem dogodku so figure nenavadno razgibane, še zlasti Jezus, ki ga mati komaj zadržuje. Družinska pripoved se zaključi na nasprotni luneti, kjer v preprosti izbi ob brljavi svetilki s pravilno nakazanimi sencami Jožef že trdno spi, medtem ko Mati v pozni uri kleči ob Jezusovi postelji in moli k svojemu detetu. V kontekstu marijanske ikonografije so ti prizori izviren prispevek (pavlinskega) teologa. Nad lunetami v obočnih kapah so v okrnem grisaju naslikani štirje evangelisti (ob običajnem volu ima »slikar« Luka v rokah tudi sliko Matere božje), pri katerih pa ne najdemo vsebinskih povezav s pravkar opisanimi lunetami. Na tem mestu so prej v pomenu »stebrnih« podpornikov kupole – torej Cerkve. Čez vso višino desne stene prezbiterija je iluzionistično spretno naslikana slavoločna kompozicija z Marijinim oznanjenjem. Iluzijo raznobarvnih marmornih profilov in niš te stene še dodatno obogati naslikana loža in – kot je značilno za Rangerjevo scenografijo – brokatna draperija, ki pada čez masivno balustrado.

Za prestižni zaključek in tudi izziv – tako v arhitekturi kot v slikarstvu – velja kupola, ki v Olimju vselej pritegne pozornost obiskovalca. V tem primeru se je Ranger poslužil razširjenih grafičnih predlog iluzionističnih kupol Andrea Pozza (Dunaj †1709), ki so bile dosegljive v mnogih različicah. Slavni sta njegovi iluzionistični kupoli cerkvi sv. Ignacija v Rimu (1685) in v jezuitski cerkvi na Dunaju (1703). Rangerjeva izvedba kupole ne raste iz čistih oblik arhitekturne geometrije; vtis kupolne lupine je dosegel s stebriščem, širokim oknom in dekorativnimi grebeni, ki se dvigujejo proti ozki odprtini. V Rangerjevem slikarstvu je še en podoben, a kasnejši primer: kupola v prezbiteriju cerkve v Hraščini. Obe v njegovem opusu veljata za edina primera iluzionistično naslikane zaprte kupole. Še do nedavnega mu je bila pripisana kupola v ladji cerkve v Rogatcu, ki je celo bliže Pozzovemu konceptu, a se je po raziskavah Zdenke Badovinac ugotovilo, da je delo koroškega slikarja Ferdinanda Fromillerja (1743). S kupolo se je »soočil« tudi Anton Lerchinger (v Olimju je leta 1766 poslikal prostrano kapelo sv. Frančiška Ksaverja), ko je v kapeli dvorca v Gornji Stubici (1756) geometrijsko marljivo ustvaril iluzijo kupole, še slikovitejšo iluzijo pa je nekaj let zatem izpeljal v zagorski Hraščini.

I. Ranger, Iluzionistična kupola, 1739–1740, Olimje; vir: osebni arhiv avtorja

V zvezi z olimsko kupolo velja omeniti še, da so pod njo trije medaljoni s sv. Petrom, sv. Pavlom in sv. Janezom Krstnikom. Slednji je bil morda izbran zato, ker je soimenjak avtorja fresk.

Če se panoramsko ozremo na slikarjevo zapuščino, ugotovimo, da v celinskem delu Hrvaške velja za najpomembnejšega »domačega« slikarja. Še več, njegov slog se smiselno vključuje v skupino štajerskih slikarjev, npr. J. C. Wagingerja (dvorec Dornava, 1708; cerkev v Podčetrtku, 1712; bližnja Marijina cerkev na Slakah, 1712; grajsko stopnišče v Brežicah, 1715), F. I. Flurerja (brežiška grajska kapela, uničene freske na gradu Podčetrtek, Bistriški grad, 1721), F. K. Laubmanna (župnijska cerkev v Slovenski Bistrici, 1738), avtorja že omenjene freske v Rogatcu F. Fromillerja, Antona Lerchingerja iz Rogatca, ki je na obeh straneh Sotle ustvaril številne freske, ter avtorjem nekaterih anonimnih del. Podobnosti v slogu nam povedo, kako je bilo hrvaško Zagorje v baroku v številnih pogledih povezano s Štajersko.

Literatura

Marija Mirković. »Ivan Krstitelj Ranger i pavlinsko slikarstvo.« V: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244–1786*, Zagreb 1989, 126–160.

Sanja Cvetnić. »Ioannes Baptista Rangger – Natione Tirolensis.« *Radovi Instituta povjesti umjetnosti* 32/2008, 252–236.

Mag. Damjana Fortunat Černilogar

Ob 180. obletnici rojstva pesnika Simona Gregorčiča

Simon Gregorčič se je rad spominjal rane mladosti. Rodil se je na Vrsnem pod Krnom, v skromni hiši Pri Pomolču. Kmalu je vzljubil rodni kraj, bližnje slapove, krnske planine in reko Sočo ter se tja vedno rad vračal. V pesmih je opeval »planinski raj« in slap med Selcami in Vrsnim, ki so ga domačini poimenovali po njem. V pesmi *Pastir* beremo:

Oj, pašniki sólnčni, lesóvje temnó,
vi viri, potôki studêni,
ti sláp moj grméči, ti selo mirnó,
pri srci ko nékdaj ste mêni!

Pred rojstno hišo Simona Gregorčiča na Vrsnem se oktobra odvija kulturna slovesnost; foto: Damjana Fortunat Černilogar, arhiv Tolminskega muzeja.

Na Gregorčičev značaj sta vplivala oba njegova starša: oče Jernej s preudarnostjo in modrostjo, mama Katarina s čustvenostjo in občutljivostjo. Duhovnik je postal leta 1867 in kmalu nastopil službo v Kobaridu. Tam je spoznal Ignacija Gruntarja, ki ga je spremljal vse življenje. Skupaj sta leta 1871 ustanovila kobariško čitalnico. Ko je nato v Kobarid prišla še učiteljica Karolina (Dragojila) Milek, se je Gregorčič zbližal tudi z njo. Očarala ga je s svojim delom v čitalnici, v njej je prepoznal sorodno pesniško dušo. Gregorčiča so maja 1873 premestili za kaplana v Rihemberk (Branik), kjer je ostal več kot osem let. V letih 1882–1903 je živel na Gradišču nad Prvačino. Prvega pol leta službe je bil zaradi bolezni v pokoju, nato je od julija 1882 do maja 1887 služboval kot vikar, slednjič pa je službo zaradi slabega zdravja pustil in do januarja 1897 skromno živel na svojem posestvu na Gradišču.

To je bilo obdobje, v katerem je živel kot »kmet-poet«: leta 1886 si je na hribu na nekdanjem Tominčevem posestvu zgradil hišo in se odtlej otepal dolgov. Zaradi pomanjkanja duhovnikov so ga nato spet zaprosili za službovanje na Gradišču. Sprva je prošnjo zavračal, a se je naposled vdal in bil ponovno imenovan za vikarja. Zaradi slabega zdravja je kmalu spet prosil za upokojitev, z aprilom 1899 pa se je tudi formalno upokojil. Konec maja 1903 se je preselil v Gorico, kjer je bival do smrti. Na Goriščku (Piazzale Medaglie d'Oro) v Gorici, kjer je bival, je bila leta 1906 posajena cedra. Gregorčič je pokopan pri sv. Lovrencu pod Libušnjami, kjer mu je ob slovesu spregovoril soimenjak Simon Gregorčič mlajši.

Gregorčiču se za časa življenja ni zdelo potrebno, da bi pisali njegovo biografijo, saj bo za to še čas. Bal se je, da bodo o njem pisali neresnice. Sam je v ospredje postavljal poezijo, ki jo je zbral in izdal v treh zvezkih: *Poezije I* leta 1882, naglo razprodane (ponatis 1885), *Poezije II* 1888 in *Poezije III* leta 1902. Leta 1904 je izšla še *Svetopisemska*

Razstavo bogatijo različne upodobitve pesnika in predmeti iz njegove zapuščine; foto: Marko Grego, arhiv Tolminskega muzeja.

knjiga Job in psalm 118. Iz hebrejske biblijske poezije je prevajal še *Jeremijeve žalostinke*. Četrti zvezek *Poezij* je izšel po pesnikovi smrti, leta 1908.

Gre za obsežen opus, iz katerega veje pesnikova veličina, predvsem ljubezen do domačih, naroda, domovine in slovenskega jezika, pa tudi njegova občutljivost in trpljenje. Leta 1908 je Gregorčičeve *Poezije* z ilustracijami Antona Koželja izdala Družba sv. Mohorja v Celovcu. Sestavili so jo iz prvih treh zvezkov in jo namenili za vsak slovenski dom. Med ljudi je šlo 80.000 izvodov, kar je izjemna naklada. Gregorčičeve pesmi so prebirali ljudje vseh stanov in v verzih odkrivali pesnikovo bit, strahove in vizionarstvo. Zanimiv opis pesnika je leta 1895 podal njegov prijatelj Jakob Čebular, ki je spisal Gregorčičevo biografijo; ta je menda pesniku zelo ugajala. Objavljena je bila v sarajevskem listu *Nada*. V njej avtor omenja učitelja Ivana Šolarja, ki je Gregorčiču razodel vse lepote in »tankočutnosti milozvočnega« slovenskega jezika. Navaja, da je bil pesnik zaradi bistrega uma in jeklenega značaja v času študija priljubljen med Slovenci, Hrvati in Italijani. V krajih, kjer je služboval, so ga ljudje spoštovali in vzljubili. Radi so poslušali njegove kratke pridige, v katere je vključeval poezijo. Bil je skromen in pripravljen pomagati. Neomajno in neustrašno je branil svoj narod, budil narodno zavest in napovedal strašen vihar, ki bo prihrumel z juga. Vsakič, ko je bil premeščen, so ga ljudje pospremili z vsemi častmi in s solzami v očeh. Opisuje ga kot šibkega človeka majhne rasti in slabega zdravja in se ob tem čudi, kako je narava to slabotno telo napolnila »s suhim zlatom«. Ni se želel izpostavljati; če je izvedel, da mu pripravljajo sprejem, se je temu raje izognil. Podpisoval se je z akronimom ali psevdonimom. V *Slovenskem narodu*, 8. aprila 1882, se je pod povabilo k naročilu *Poezij I* podpisal kot »Zvonov« X. Znano je, da se ni maral fotografirati. Številne upodobitve pesnika tako slonijo na redkih fotografijah. Upodabljali so ga mnogi avtorji; nekaj del je razstavljenih v njegovi rojstni hiši na Vrsnem, za katero od leta 2002 skrbi Tolminski muzej.

Zametek muzeja sega v leto 1951, ko je bila v hiši urejena pesnikova spominska soba, od leta 1966 pa je v muzej preurejena celotna hiša. Na ogled so predmeti iz pesnikove zapuščine in različne izdaje *Poezij*. V izbi je njegova zibel, ki jo je Andrej Lasič tik pred prvo vojno obljubil takrat nastajajočemu muzeju v Gorici. Zibka je k Lasičevim prišla iz rok pesnikovih staršev in bila nato podarjena družini Stok. Nazadnje jo je v 50. letih 20. stoletja odkupil Muzej za Tolminsko. Tolminski muzej še vedno pridobiva predmete iz pesnikove zapuščine, nedavno dva krožnika in križ. Gregorčičeva poezija je v času vojne in fašizma ljudi hrabrila in tolažila, begunci so se oklepali stvari, ki so jih spominjale na dom. Tako so bili prav Primorci, organizirani v društvu Soča, pobudniki postavitve Gregorčičevega spomenika v Ljubljani leta 1937, saj je pesnikov grob ostal v Italiji. Nekaj trakov z vencev, takrat položenih k spomeniku, je razstavljenih v rojstni hiši na Vrsnem. V Kobaridu pa spomenik stoji od leta 1959. Muzej je pridobil miniaturni osnutek spomenika z nekoliko drugačno podobo pesnika, ki ga je leta 1958 izdelal Jakob Savinšek. Da pa bi Gregorčiča bolje spoznali, priporočamo, da berete njegove pesmi in obiščete njegov »planinski raj« in »deželo rajskomilo«.

Dr. Nina Novak Kerbler

Koga/kaj lahko zasledujemo in kdo izvršuje

Tako kot v prejšnji številki bomo tudi tokrat razpravljali o pravilni izbiri jezikovnih sredstev. Kot smo že omenili, ni vseeno, ali določeno besedo uporabljamo v prvotnem pomenu ali katerem od drugotnih. S pomensko običajno in nezaznamovano rabo zagotovimo, da naslovnik vsebino razume pravilno in enako kot mi. Kot je napovedano že v naslovu, bomo na podlagi izbranih primerov iz besedilnega korpusa Nova beseda ter tistih, ki jih je avtorica našla na spletu in v uradovalnih besedilih, ki jih je prejela v lektoriranje (označeni so z zvezdico (*)), pogledali, kdaj je pomensko ustrezno uporabljati glagola zasledovati in izvrševati, kdaj pa je namesto njiju pravilneje izbrati druge glagole.

Zasledovati

Glagol *zasledovati* ima več pomenov. V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (*SSKJ*) so predstavljeni tako (poudarki so avtoričini):

»1. iti za kom po sledi z določenim namenom: *lovec, pes zasleduje divjad; zaradi snega so zlahka zasledovali napadalce // iti, premikati se za kom z določenim namenom:* zasledovati avtomobil po mestu; neznanec me je zasledoval vse do doma // publ. *iti za kom tako, da se razdalja ne povečuje:* tekmovalci so začeli zasledovati vodečega kolesarja / zasledovati vodilno moštvo na lestvici // *neopazno, skrivaj iti za kom z določenim namenom:* detektiv zasleduje osumljenca; zasledovali so ga v varni razdalji; 2. s poizvedovanjem, iskanjem ugotavljati, kje kdo je: zasledovali so ga dve leti, preden so ga odkrili; policija ga že dolgo zasleduje / neznanci zasledujejo vse njegovo delo *opazujejo, nadzorujejo;* 3. *gledati kaj, kar se premika:* napeto zasledovati vsak nasprotnikov gib; zasledovati nihalo v gibanju / zasledovati na radarju tujo ladjo / zasledovati koga s pogledom; 4. publ. *z raziskovanjem, proučevanjem ugotavljati obstoj, pojavljanje česa:* zasledovati pomenske spremembe besede; zasledovati pravljico pri različnih narodih / te običaje lahko zasledujemo daleč v preteklost; 5. publ. *sproti se seznanjati s čim:* zasledovati razvoj stroke, znanosti; 6. nav. 3. os., ekspr. *izraža, da si kdo prizadeva izmakniti se, uiti čemu, vendar brez uspeha:* nesreča, smola ga zasleduje / vso pot ga je zasledovala ta misel.«

V prvotnem pomenu torej glagol *zasledovati* razumemo kot »iti za kom po sledi z določenim namenom«:

- Preveč smo se mu približali. Zdaj ga je treba **zasledovati** z odprtimi očmi. (*Delo*, 2002)
- Kaj bi naredili, če bi zvedeli, da vas je dal partner **zasledovati?** Da je najel nekoga, ki vas **zasleduje**, da ugotovi, če ga varate. (Spletni vir 1)

V tem prispevku bomo več pozornosti posvetili pomenom glagola *zasledovati*, ki imajo v *SSKJ* funkcijskozvrstno oznako *publicistično* (v navedbi podčrtano). Kvalifikator *publicistično* označuje »jezikovn[e] prvin[e], značiln[e] za sporočanje v časopisih, časnikih, na radiu, televiziji /.../; v vsakdanjem jeziku ima lahko nevtralno vzporednico /.../; kadar je taka prvina manj primerna ali celo neustrezna, ima ob sebi priporočljivo vzporednico /.../«. V *SSKJ* za pomensko rabo glagola *zasledovati* pod četrto in peto točko ni naveden priporočljivejši izraz, s katerim bi ga bilo primerneje nadomestiti, medtem ko *Slovenski pravopis* (*SP*) že določa, da ga je treba pri rabi v pomenu »sproti se seznanjati s čim« (npr. *zasledovati* razvoj stroke) nadomestiti z glagolom *seznanjati se* (npr. *seznanjati* se z razvojem stroke). Iz spodnjih primerov rabe je razvidno, da se glagol *zasledovati* pogosto uporablja v drugotnih pomenih, v katerih ga je glede na normativna določila treba nadomestiti s pomensko ustreznejšimi glagoli *slediti, spremljati* in *seznanjati se*.

Napačno	Pravilno
Pri zavarovalnicah je treba **zasledovati** škodne dogodke in druga specifična tveganja, produkti na kapitalskem trgu pa so odvisni predvsem od naložb. (*Delo*, 2002)	Pri zavarovalnicah je treba **spremljati** škodne dogodke in druga specifična tveganja, produkti na kapitalskem trgu pa so odvisni predvsem od naložb. (*Delo*, 2002) Pri zavarovalnicah **se** je treba **seznanjati** s škodnimi dogodki in drugimi specifičnimi tveganji, produkti na kapitalskem trgu pa so odvisni predvsem od naložb. (*Delo*, 2002)
Le na tak način bo družba lahko izvrševala svoje obveznosti /.../, zlasti pa **zasledovala** cilje upravljanja naložb, opredeljene v /.../*	Le tako bo družba lahko uresničevala svoje obveznosti /.../, zlasti pa **sledila** ciljem upravljanja naložb, opredeljenim v /.../*
Le tako se bo lahko **zasledovalo** specializacijo regij in sledilo potrebam posameznih regij.*	Le tako se bo lahko **sledilo** specializaciji regij in potrebam posameznih regij.*
Kako sprotno izobraziti dovolj učiteljev, kako uvajati spremembe v šolsko prakso, kako **zasledovati** in vrednotiti učinke, kako popravljati in dopolnjevati začete spremembe. (*Delo*, 2004)	Kako sprotno izobraziti dovolj učiteljev, kako uvajati spremembe v šolsko prakso, kako **spremljati** in vrednotiti učinke, kako popravljati in dopolnjevati začete spremembe. (*Delo*, 2004)
Koristno je **zasledovati** razvoj. (*Delo*, 2003)	Koristno je **slediti** razvoju. (*Delo*, 2003)

Izvrševati

Glagol *izvrševati je* v *SSKJ* opredeljen kot (poudarki so avtoričini):

»[P]ubl. *delati, da kaj zahtevanega, obvezujočega postane stvarnost, dejstvo; izpolnjevati:* izvrševati svoje dolžnosti; izvrševati povelja, ukaze / zakon se ni strogo izvrševal *izvajal* / imeti in izvrševati oblast ♦pravn. izvrševati smrtne kazni // *delati, opravljati*[1]: svoje delo je izvrševal v zadovoljstvo vseh // z oslabljenim pomenom, zlasti z glagolskim samostalnikom *izraža dejanje, kot ga določa samostalnik:* izvrševati čiščenje, nadzorstvo /.../«

Glede na navedeno se glagol *izvrševati* pomensko pravilno uporablja samo v pravnem in pravniškem jeziku:

- (1) Sodišče je državni organ, pristojen za izvajanje sodne oblasti in za izvrševanje sodnih odločb. (2) Sodišče izvršuje sodne odločbe neposredno v zadevah in v primerih, ki jih določa zakon. (Spletni vir 2)
- Inšpekcijski nadzor izvršujejo inšpektorice oziroma inšpektorji /.../ kot uradne osebe s posebnimi pooblastili in odgovornostmi. (Spletni vir 3)

V vseh drugih primerih je obravnavani glagol po priporočilih *SSKJ* treba nadomestiti z glagoli *izpolnjevati, izvajati, delati* in *opravljati*. Še natančnejši je *SP*, v katerem sta gesli *izvrševati* in *izvrševati se* razloženi tako (poudarki so avtoričini):

- »[I]zvrševáti -újem nedov. -ujóč, -eváje; -àl -ála, -àt, -án -ána; izvrševánje; (-àt) (á û) *kaj* pravn. ~ smrtne kazni; Delo ~uje v zadovoljstvo vseh → *opravlja*; ~ nadzorstvo → *nadzorovati*; ~ povelja, ukaze → *izpolnjevati*
- izvrševáti se -újem se (á û) Zakon se ni strogo izvrševal → *izvajal*.«

V nadaljevanju je v preglednici prikazana raba glagola *izvrševati* v različnih besedilih. Iz primerov je razvidno, da se ta pomensko napačno uporablja namesto glagolov *izpolnjevati, opravljati, uresničevati, izvajati* in *nadzorovati.*

Napačno	Pravilno
Le na tak način bo družba lahko učinkovito **izvrševala** svoje obveznosti, ki ji jih nalaga /.../*	Le tako bo družba lahko učinkovito **izpolnjevala** svoje obveznosti, ki ji jih nalaga /.../* Le tako bo družba lahko učinkovito **opravljala** svoje obveznosti, ki ji jih nalaga /.../* Le tako bo družba lahko učinkovito **uresničevala** svoje obveznosti, ki ji jih nalaga /.../* Le tako bo družba lahko učinkovito **izvajala** svoje obveznosti, ki ji jih nalaga /.../*
Prof. dr. Ernest Petrič je začel **izvrševati** funkcijo ustavnega sodnika. (Spletni vir 4)	Prof. dr. Ernest Petrič je začel **opravljati** funkcijo ustavnega sodnika. (Spletni vir 4)

Napačno	Pravilno
Namreč, zakon o investicijah **se izvršuje** pravzaprav po planu, kot je bilo predvideno v okviru dogovorjenih sredstev. (Državni zbor RS, 27. 6. 2000)	Namreč, zakon o investicijah **se izvaja** pravzaprav po planu, kot je bilo predvideno v okviru dogovorjenih sredstev. (Državni zbor RS, 27. 6. 2000)
Nadzorstvo nad zakonitostjo splošnih in posamičnih aktov občin v zadevah iz njihove pristojnosti **izvršujejo** ministrstva, vsako na svojem področju. (Spletni vir 5)	Zakonitost splošnih in posamičnih aktov občin v zadevah iz njihove pristojnosti **nadzorujejo** ministrstva, vsako na svojem področju. (Spletni vir 5)
Gasilci morajo znati **izvrševati** povelja, ne pa jih dajati. (Spletni vir 6)	Gasilci morajo znati **izpolnjevati** povelja, ne pa jih dajati. (Spletni vir 6)

Za konec v preglednici povzemamo pravilno rabo glagolov *zasledovati* in *izvrševati* ter glagolov, s katerimi ju nadomeščamo v vseh drugih besedilih razen pravnih in pravniških. Zakaj so navedeni glagoli primernejši kot glagola *zasledovati* in *izvrševati*? Ker v prvotni rabi izražajo pomen, ki ga želimo izraziti oziroma sporočiti. S tem ko izberemo besedo, ki v prvotnem pomenu izraža to, kar želimo sporočiti naslovniku (npr. *slediti, spremljati, seznanjati se, izpolnjevati, opravljati, izvajati, uresničevati* itd.), jasno določimo njeno razumevanje. Če izberemo besedo, ki tak pomen izraža v drugotnih pomenih (npr. *zasledovati* ali *izvrševati*), dopuščamo možnost, da bo naslovnik vsebino razumel drugače, kot smo predvidevali. Z uporabo pomensko nezaznamovanih besed zagotovimo, da se želeni pomen teh prenese tudi naslovniku besedila.

	Napačno	Pravilno
ZASLEDOVATI		zasledovati koga = iti za kom, slediti komu
	zasledovati cilje, razvoj	**slediti** ciljem, razvoju
	zasledovati učinke, dogodke	**spremljati** učinke, dogodke **seznanjati se** z učinki, dogodki
IZVRŠEVATI		izvrševati = delati, da kaj zahtevanega, obvezujočega postane stvarnost, npr. sodišče, organi ipd., v pravnem in pravniškem jeziku
	izvrševati obveznosti	**izpolnjevati** obveznosti **opravljati** obveznosti **uresničevati** obveznosti
	izvrševati funkcijo	**opravljati** funkcijo
	izvrševati nadzorstvo nad delom	**nadzorovati** delo
	izvrševati povelja, ukaze	**izpolnjevati** povelja, ukaze

Spletni viri:
Spletni vir 1: https://forum.over.net/forum/tema/zasledovanje-partnerja-1333207/.
Spletni vir 2: https://zakonodaja.com/zakon/zs/37-clen.
Spletni vir 3: https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO3209.
Spletni vir 4: https://www.us-rs.si/prof-dr-ernest-petric-zacel-izvrsevati-funkcijo-ustavnega-sodnika/.
Spletni vir 5: https://www.mojmalipravnik.net/index.php/objavljeni-odgovori/ostalo/6563-kdo-izvaja-nadzor-nad-obcinami-v-smislu-uredbe-o-upravnem-poslovanju-15-clen-2-odstavek.
Spletni vir 6: https://www.gasilci.org/forum/viewtopic.php?t=450.

Nina Kremžar

Liki

V prejšnjih prispevkih te rubrike smo raziskovali razmerje med pripovednimi načini in se pri dialogih, ko smo iskali specifične glasove likov, že dotaknili enega izmed pomembnejših elementov tokratne teme – karakterizacije. A odkrivanje prepoznavnih glasov je šele eden poznejših korakov pri ustvarjanju lika. Povedano drugače, ko bomo svoj lik zares dobro spoznali, bo spregovoril sam od sebe. Še več – kot pogosto pravijo avtorji, bo začel živeti lastno življenje in si podredil zgodbo.

Andrew Miller, angleški romanopisec (med drugim avtor romana *Casanova*) je nekoč zapisal, da bo lik večno ostal v središču velike literature, da je zgodba, ne glede na žanr, šele sekundarnega pomena. Tudi sama se strinjam, da literarno delo poganjajo liki, s katerimi se bralci (vsaj na neki ravni) lahko poistovetijo. Niti približno to ne pomeni, da morajo biti ti liki všečni, morajo pa biti živi in zanimivi (ravno antijunaki so pogosto neusahljivo intrigantni). Če literarne osebe izstopijo s strani in bralca pripravijo do tega, da bo z njim želel preživeti čim več časa, besedilo ne potrebuje nobenega velikega dogajalnega dramskega trikotnika.

Pravzaprav prepogosto tudi žanri, ki jih mora v veliki meri poganjati prav dogajanje (na primer akcijske zgodbe, detektivke, trilerji, pa tudi fantastika in znanstvena fantastika na splošno), na koncu padejo ravno na karakterizaciji. Ne glede na to, da se, ko pišemo, ukvarjamo predvsem s tem, kaj se bo v našem besedilu zgodilo (kar lahko ustvari tudi nemalo tesnobe), si dogodka v resnici ni tako težko izmisliti – veliko težje je vanj umestiti lik, ki je človeški in živ (in se hkrati na dogodke tudi odziva na način, ki je smiseln za njegovo osebnost, okoliščine in motivacijo). Radi pozabljamo, kako zapleteno se je izogniti klišejem, dvodimenzionalnosti in nepoglobljenosti, ko na papir postavljamo lik, ki želi (in pravzaprav mora) bralca »prelisičiti«, da bi lahko bil tudi čisto prava oseba. Tukaj avtorska domišljija preprosto ni dovolj (ker pušča preveč prostora za napake), temveč se moramo zanesti na drugi neusahljiv vir navdiha – svet, ki nas obkroža. Vsak avtor, ki bi rad dobro ustvarjal like, bo moral črpati iz okolice, iz ljudi, ki jih pozna in srečuje. To pomeni, da jim bo »ukradel« določene poteze – na primer njihovo brazgotino na bradi, navado, da preden začnejo z obrokom, pribor vsakič obrišejo v prtiček, ali to, da v žepu srajce vedno nosijo škatlico Tic-Tac bonbonov. Tovrstni živi elementi bodo našim likom dali težo in globino. Gotovo pa takšne male izposoje ne upravičijo velikih kraj – govorim o tem, da avtor za neki svoj lik uporabi dejansko osebo in jo nekritično ter v celoti prestavi na papir. Ustvarjalna svoboda nam ne dovoljuje, da si po lastni volji prisvojimo posameznikovo življenje in ga podredimo svoji zgodbi – v teh primerih gre skoraj vedno za leno in etično vprašljivo bližnjico. Odgovornost avtorja je torej, da z drobci resničnega življenja rokuje pazljivo, da svoje like izoblikuje v samostojne in izvirne osebnosti in da tako ustvari svoj lasten, predvsem pa originalen hiper-realen svet.

Če je prva past pisanja likov ta, da jih v zgodbo v preveliki meri ali preveč dobesedno prezrcalimo na podlagi resničnih oseb, je druga past ta, da v izogib prvi zapademo v splošnost, neotipljivost, površinskost. Ravnovesje najlažje iščemo tako, da navdih črpamo iz najrazličnejših virov (da jih torej sestavljamo kot kolaž), pa tudi tako, da svojim likom damo dovolj časa za razvoj in izoblikovanje. To pomeni predvsem, da o njih razmišljamo in pišemo (na kar se osredotočajo vaje na koncu rubrike). A četudi nam uspe uspešno krmariti med prvima dvema pastema, se nam lahko zgodi, da pademo v tretjo, v katero sem se v času, ko sem obiskovala tečaj kreativnega pisanja v ZDA, zapletla tudi sama.

Za eno od nalog smo pisali filmski scenarij. Sama sem si namislila akcijsko zgodbo z elementi znanstveno fantastičnega in s skorajda nadnaravno močno glavno protagonistko. V enem izmed prvih prizorov je protagonistka privezana na stol, ki ga z lastno težo raztrešči ob steni in se tako osvobodi. Zame je bila to ena pomembnejših scen, ki ponazori njene sposobnosti in tudi karakter, ki pa pri drugih tečajnikih ni dosegla pričakovanega učinka. Od enega izmed sošolcev sem celo dobila komentar, da se leseni stoli še kar zlahka zlomijo – in tako spoznala svojo napako. V moji domišljiji je bil stol kovinski, ne lesen, a ker tega nisem jasno zapisala, svojega lika bralcem nisem primerno predstavila. Zgodi se torej, da tudi če smo lasten lik temeljito spoznali, tudi če je izviren in živ, zaradi pisateljske površnosti to znanje ne pride na površje. Čeprav menim, da se res dobro poznavanje lika pri pisanju pokaže med vrsticami tako, da ga pogosto ne opazimo niti avtorji sami, lahko lastno učinkovitost preverimo le s ponovnim branjem in s pomočjo beta bralcev, ki nas opozorijo na luknje in pomanjkljivosti.

Omenila sem, kako pomembno je, da so liki v zgodbah, ki imajo razgibano in dinamično zgodbo, živi in da se na dogodke ustrezno odzivajo. Po drugi strani pa obstajajo tudi zgodbe, ki se osredinjajo izključno na like same (pomislimo, na primer, na *bildungsroman*) in tako svoje upe polagajo na bralca – uspejo namreč samo pod pogojem, da je lik bralcu simpatičen ali intriganten. Ravno knjiga take vrste zato pogosto pridobi najbolj ekstremne bralske odzive – od bralcev, ki jo označijo za knjigo, ki jim je spremenila življenje, pa do tistih, ki se nikakor ne morejo prebiti do konca. Kot bralki se mi je nekaj takega zgodilo ob branju *Ne zapusti me nikdar* Kazua Ishigura in neapeljskega cikla Elene Ferrante. Obe zgodbi sta si v nekaterih potezah podobni – govorita o odraščanju in kompleksnosti prijateljstev, naklonjenosti in grobosti odnosov. Čeprav Ishiguru priznavam vso njegovo pisateljsko sposobnost, stilistično preciznost in pripovedovalsko gracioznost, me osebno njegovi liki preprosto niso uspeli nagovoriti tako kot Ferrantini glavni junakinji, ki sta segli nekam globoko vame in sem jima skorajda brez predaha sledila skozi vse štiri knjige. Ti trenutki, ko se kot bralci z liki povežemo ali pač ne, seveda v glavnem odvisijo od posameznika, od njegovega bralskega okusa in pa razpoloženja, ko knjigo prime v roke, a pisateljska spretnost gotovo ni zanemarljiva. Da damo bralcem konkretno možnost, da se jim junak približna, moramo, kot omenjeno, o liku vedeti čim več, kolikor se le da, kot da bi z njim živeli celo življenje, in to napisati na način, ki je iskren in naraven – torej ne napisati premalo in ne preveč. Napisati ravno prav – kar je točno tako težko, kot se sliši.

Ko sama ustvarjam like, mi je pomembno predvsem, da jih na nekem nivoju razumem, da mi je jasna njihova motivacija, da se njihovi odzivi skladajo z njihovo osebnostjo. Liki, ki sem jih napisala, mi praktično nikoli niso podobni, marsikdaj

bi lahko rekla celo, da mi, če bi se srečali neko sredo ob štirih zjutraj v vrsti za vkrcanje na letalo, sploh ne bi bili všeč, mi je pa vsak od njih zanimiv. Pri vsakem sem v procesu ustvarjanja odkrila določene skrivnosti in posebnosti, vsakega sem bolje spoznala v njegovi ali njeni drugačnosti. Potem sem jih prepustila papirju in bralcem – v upanju, da bodo njim enako zanimivi kot meni, sprejemajoč, da jim morda ne bodo. In tudi tako je prav. Noben lik ne bo všeč vsem bralcem. Včasih nam niti ne sme biti všeč; včasih nam mora iti lik na živce, nas frustrirati, nas spravljati v tesnobo, včasih mu moramo zavidati ali se vanj zaljubiti. Vse to in še več. A ne glede na to, kakšna čustva v nas sproži, je edino, kar je pomembno, da do te osebe, čeprav izmišljene, na strani nekaj čutimo. Da so dvodimenzionalne samo črke na papirju, lik pa izstopi v vseh svojih dimenzijah.

5. vaja: Karakterizacija

A. **Življenjepis.** Čeprav nekaterim avtorjem zadostuje, da svojemu liku pustijo, da nekje v zadnjem delu njihovih možganov raste in se razvija, drugi raje karakterizacijo zaupajo papirju in tako utrdijo svoje znanje o liku. Tovrstno zapisovanje pogosto pride prav, ko želimo pisati hitreje (in je bolje, če se lik izriše prej kot slej) ali ko pišemo daljša, kompleksnejša besedila s številnimi liki (npr. roman) in je vse podatke nemogoče zadržati samo v mislih. Zapiski o liku nam omogočajo tudi, da se kot avtorji oddaljimo, in ko se po nekaj časa k zapisanemu vrnemo, ponovno ovrednotimo, kaj za lik še vedno drži in kaj je treba popraviti. Nekateri avtorji o svojih likih in njihovem ozadju pišejo dolga besedila, kar je dobro tudi za piljenje same veščine pisanja, a je časovno zamudno. Zato na tem mestu kot predhodni korak svetujem ustvarjanje življenjepisa – pregledne in strnjene razpredelnice, ki nam bo o liku jedrnato povedala kar največ. Seveda lahko iz marsikatere od teh opornih točk, ki nas posebej nagovori, nastane tudi dejanska zgodba, kar je le dobro, saj se tako lik poglobljeno razvija, ni pa treba (največkrat pa celo ne smemo) vsega zapisanega stlačiti tudi v prvotno besedilo. Predlagana tabela je skupek mojih idej in prebliskov in naj služi le kot osnutek za tabelo, ki si jo vsak prilagodi po svoje – kaj spremeni, izbriše ali doda. Morda bomo kot avtorji ugotovili, da nas niti približno ne zanima, kje in s kom je naš lik doživel svoj prvi poljub, absolutno pa moramo vedeti, s katero plišasto igračo je spal kot otrok. Svetujem le, da si, ko tabelo izpolnjujemo, postavljamo čim bolj konkretna vprašanja (in posledično zapisujemo karseda specifične odgovore). Na primer: Je moja glavna junakinja na kaj alergična? Je najstarejši otrok in ima še pet mlajših bratov? Je edinka? Ima oba starša ali sta jo vzgajali babica in teta? Je odrasla v izobilju? Je ljubosumna, duhovita, maščevalna, radodarna, labilna, odločna? Je visoka? Se ji zdi, da ima prevelika stopala ali preveč peg po rokah? Si neprestano popravlja lase? Sedi zgrbljeno ali vzravnano? Se premika živčno ali elegantno? Je dobra voznica? Ali zna kuhati? Je vraževerna? Ima raje pse ali mačke? Kaj si misli o otrocih? In tako naprej, dokler nas nese pisateljska kondicija.

B. **Resnice in laži** so bolj igra kot vaja, ki jo lahko ustvarimo kot nadaljevanje prejšnje. Kot pove že ime samo, o svojem liku napišemo skupek izjav (deset, dvajset oziroma kolikor nam jih dovoljuje navdih). Polovica naj bo resničnih,

druga polovica pa lažnih; slednje seveda ne smejo biti preveč očitne, temveč se morajo kar se da dobro »izdajati« za resnične. Tudi ta igra deluje na dveh stopnjah: avtorski in bralski. Kot avtorji s pisanjem trditev sprva preverjamo lastno vedenje o liku, predvsem pa lahko napisano uporabimo, da preverimo, kako uspešni smo bili pri karakterizaciji lika v dejanskem tekstu. Na drugi stopnji torej potrebujemo bralca, ki mu v branje zaupamo najprej svojo zgodbo, poglavje ali odlomek, nato pa še seznam izjav, ki jih skuša pravilno identificirati kot laž ali resnico. Ideja je ta, da glede na uspeh našega testnega bralca ugotovimo, kako dobro smo lik predstavili v besedilu. Če se bralec pri večini izjav zmoti, obstajata dve možnosti: ali naš bralec res slabo ugiba ali pa smo lik v zgodbi preslabo predstavili. (In izkušeni bralci ponavadi kar dobro ugibajo.)

datum in kraj rojstva	
nadimki	
osebnostne poteze	
fizičen izgled	
geste in telesna govorica	
posebnosti v govoru (naglas, fraze, kletvice, medmeti …)	
zdravstveno stanje	
družinska situacija	
prijateljstva	
izobrazba in poklic	
hobiji	
aktivnosti, v katerih je slab/-a	
strahovi	
sanje/želje	
obžalovanja	
najbolj temačna skrivnost	
prvi spomin iz otroštva	
trenutek, ko je bil/-a najbolj osramočen/-a	
trenutek, ko je bil/-a najbolj ponosen/-na	
prvi poljub	
človek, ki ga najbolj sovraži	
njegovi/njeni idoli	
jutranja rutina	
stvari, ki mu/ji grejo na živce	
najljubši kos oblačila	
najljubša hrana	
hrana, ki je ne mara	
najljubša knjiga, film in glasba	
Če bi srečal/-a zlato ribico, kakšne bi bile njegove/njene tri želje?	
Kaj bi naredil/-a, če bi zadel/-a na loteriji?	
druge zanimivosti/posebnosti	

C. Novo okolje. Ko svoj lik dobro poznamo, se lahko z njim poigramo na tak način, da ga prestavimo v novo okolje. Tako še posebej preverimo, kako dobro lik poznamo, in mu omogočimo, da se dodatno razvije izven okvirjev zgodbe, na katero je tako zelo vezan. Ta nova okolja naj bodo čim bolj raznolika – lahko si izposodimo znane filme, pravljice ali knjige. Kako bi se naš lik obnašal, če bi se znašel v Narniji? Ali pa sredi dogajanj v Matrici? Kako bi se znašel, če bi ga s sabo vzeli v službo, če bi kandidiral na volitvah ali bil eden od natakarjev na Titaniku? Če uporabimo nam poznane zgodbe, prihranimo kar nekaj energije pri iskanju pomembnih dogodkov, na katere se mora naš lik odzivati, se zlahka dokopljemo do raznolikosti in se prisilimo, da pokukamo izven svoje cone udobja.

Dr. Matjaž Barbo

P. France Ačko, sanjač, obsojen na samoto

Pred 120 leti se je v Mariboru rodil frančiškan p. France Ačko, ki je postal skladatelj. Žal mu je namenjeno presenetljivo malo strokovnih prispevkov, ki bi natančneje osvetlili pomen njegovega dela, in to kljub njegovemu nesporno izstopajočemu mestu v slovenski zlasti cerkvenoglasbeni dediščini. Poleg nekaterih manjših zapisov ob obletnicah ter leksikalnih omemb izstopa diplomska naloga p. Simona Petra Berleca, na podlagi katere je pri založbi Brat Frančišek leta 1999 izšel zbornik z izbranimi Ačkovimi skladbami in življenjepisom. Iz njega smo črpali tudi večino podatkov za pričujoči prispevek.

Frančiškan p. France Ačko se je rodil 23. julija 1904 v Mariboru očetu Alojzu in materi Jožefi, rojeni Brus, kot zadnji v družini petih otrok. Pri krstu so ga poimenovali Ludvig (Gvido). Še ne štirileten je izgubil mamo. Oče se je nato poročil z Ano Pečnik, ki je bila ostra in nepopustljiva do otrok, prava podoba pravljične hude mačehe. Kot je pozneje pravil p. France, je pogosto »pela palica«, ki je bila ena njenih glavnih vzgojnih metod. Morda je to spodbudilo malega Gvida, da se je prepuščal sanjarjenju in je v njem vzplamenela občutljivost za umetnost, posebno glasbo. Zgodaj se je začel učiti violino pri znanem mariborskem učitelju Johannu Grögerju, ki se mu je mladi učenec posebej priljubil. V Ačku je vse bolj rasla ljubezen do glasbe, s katero se je odmikal od sveta in se vse bolj poglabljal v svojo notranjost. Zdi se, da se je v povezavi z glasbo postopoma tlakovala tudi njegova pot v duhovništvo. Sam je v svojih spominih na zgodnje otroško obdobje občuteno zapisal: »Jemal sem violino s seboj v gozdove in sam igral sredi praproti. Bil sem sanjač, obsojen na samoto.«

V zgodnji mladosti so njegov talent zaznali mariborski frančiškani in ga pri tem spodbujali. Pri njih tako ni dobival le telesne hrane, po kateri je večkrat lačen koprnel, temveč tudi duhovno zavetje. Leta 1920 je vstopil v frančiškanski red. Pozneje se je spominjal, kako ga je ob vstopu v samostan preplavilo močno čustvo, tako da je bil »zajet in opijanjen od poklica«. Po opravljenem noviciatu je odšel v samostan v Kamnik, kjer se je njegovo navduševanje nad glasbo še stopnjevalo. Redno je igral violino, začel se je učiti harmonijo, vse bolj pa ga je pritegovalo tudi komponiranje. Predstojniki so ga skušali od prevelike vneme za glasbo odvrniti, vendar je to v njegovi ponosni pohorski naravi zanetilo postopoma vse bolj izražen odpor do avtoritet, ki se je v poznejših letih včasih kazal v oddaljevanju od redovnih norm in odmikanju v samoto.

Posebnega pomena je bila Ačkova prestavitev v Ljubljano, kjer je leta 1928 prejel mašniško posvečenje. Pri slovesni novi maši je sodeloval operni

orkester pod vodstvom Antona Neffata, pel pa je tedaj sloviti Sattnerjev zbor. V Ljubljani je začel z rednim poukom glasbe pri p. Hugolinu Sattnerju, ki so ga cenili kot enega največjih glasbenikov svojega časa. Po končanem teološkem študiju je bil imenovan za kaplana pri Marijinem oznanjenju v Ljubljani. Čut za socialno pravičnost, ki je v njem rasel že od otroštva in se pozneje krepil v obdobjih, ko je bil pogosto lačen, je spodbudil Ačkovo vključitev v krog Krekove mladine in sodelovanje pri borbenem listu *Ogenj*.

Predstojniki so podprli njegovo željo, da bi študiral glasbo na ljubljanskem konservatoriju. Vendar je bil Ačko nad poukom razočaran, še posebej se je pritoževal nad Stankom Premrlom. Konservatorij je tako brez opravljenega končnega izpita po dveh letih zapustil. Po Sattnerjevi smrti leta 1934 je prevzel njegov zbor in postal *regens chori* frančiškanske cerkve, kar je pomenilo posebno priznanje njegovega glasbenega talenta. V tem obdobju je spoznal Srečka Koporca, po duši podobnega samosvojega osamelca, razgledanega in talentiranega skladatelja, a hkrati sorodnega Ačku v njegovem občutku razočaranja, zagrenjenosti in širšega nerazumevanja. Koporc je Ačka sprejel med učence v svoji neformalni kompozicijski šoli, ki je vse do njegove smrti pritegovala nekatere mlade skladatelje. Pri njem se je začel učiti instrumentacije in kontrapunkta, predvsem pa je cenil njegovo celovito obravnavanje glasbene forme. V tem obdobju so bile objavljene Ačkove prve skladbe.

Ačko, ki se je čutil v Ljubljani »preziranega«, njegov trud pa »popolnoma neupoštevan«, je bil leta 1937 prestavljen v Kamnik. Tam se je uveljavil kot priljubljen pridigar in učitelj verouka. Bil je cenjen glasbenik, dirigiral je pri različnih ljudskih slovesnostih, komponiral in izdajal svoja dela. Med temi izstopata *Uvertura za orkester* in pa zbirka *Arx fugae* (latinska igriva sestavljenka imena Bežigrad), v kateri so izšle nekatere njegove najbolj znane božične pesmi, kot denimo *Hej pastirci*, *Angelčki stopajo*, *Počivaj, milo Detece* ali *Na kamelah jezdijo*. Še vedno je redno hodil tudi h Koporcu na glasbeni pouk. Pozneje je kamniško obdobje označil kot »najsrečnejša leta mojega življenja«.

V Kamniku je dočakal začetek vojne. Kmalu je bil označen kot »nevaren človek«, verjetno zaradi sodelovanja s krščanskimi socialisti. Pred Nemci se je umaknil v Ljubljano, nato za nekaj mesecev na Kurešček, končno pa so ga predstojniki poslali na študij glasbe na Papeški inštitut za sakralno glasbo v Rim. Na podlagi predloženih skladb in preizkusa sposobnosti je bil sprejet v peti letnik kompozicije. Bival je pri frančiškanih v izjemno ubožnih razmerah, pogosto lačen in prezebel. V Rimu je orglal, sodeloval pri bogoslužju in komponiral. Tam je nastalo Ačkovo najveličastnejše delo, *Sonata* za orgle. Študij je z magisterijem končal leta 1943 in se junija znova vrnil v Ljubljano. Že novembra so ga Nemci zaprli in ga imeli v zaporu vse do marca 1944, ko so ga po Koporčevem posredovanju izpustili. Po vojni je leta 1946 za krajši čas prevzel župnijo Dobrova, nato se je zaradi pomanjkanja patrov vrnil v samostan na Tromostovju, še istega leta pa je bil premeščen za Bežigrad. Tam je sodeloval na koru, zlasti pa se je posvečal delu z otroki, ki so ga prav obožavali. Zaradi nerazumevanja v

skupnosti se je odselil iz župnišča in bival kar v zvoniku v cerkvi. V tem obdobju je napisal nekaj instrumentalnih del za orgle, violino in klavir, poleg tega pa tudi nekaj znanih sakralnih skladb, kot so *Pozdravljena, Kalvarija*, *Lučko žive vere* in *Majniški Kraljici*.

Leta 1951 so ga prestavili na Vič, kjer je ostal do konca življenja. Znova se je za krajše obdobje odpravil v Rim, kjer je na papeškem inštitutu s temo *Življenje in delo p. Hugolina Sattnerja v zgodovini slovenske glasbe* leta 1954 doktoriral. Svoj uspeh je delil s Koporcem in mu v pismu hvaležno zapisal: »Koporc je v moji osebi v Rimu zmagal. /.../ Hvala tebi!!! Bil sem prekloftan in pretepen kot pes, toda izšel sem iz bitke še vedno cel. Krvaveč iz taužent ran, a vendar ...« Po vrnitvi na Vič je sodeloval pri pastoralnem delu, gostoval kot ljudski misijonar in pridigar, hkrati pa deloval kot organist in dirigent. Leta 1962 je nastala njegova znamenita uglasbitev molitve *Oče naš*, ki se je zaradi svoje prefinjene melodije in spretne harmonizacije najširše priljubila in postala kot nekakšen »slovenski koral« (Jože Trošt) del najbolj priljubljenega cerkvenega glasbenega repertoarja. Ačko je poleg tega napisal še vrsto drugih priljubljenih skladb, kot *Pridi, ljubi Jezus, Tam stoji pa hlevček*, *Močno se potrese*, *Na Oljski gori*, *Oh, kako te vidim* in številne druge.

Močno ga je prizadela smrt učitelja in prijatelja Srečka Koporca leta 1965. Kot predan kolavdator zvonov je skrbel za zvočno podobo celotne slovenske pokrajine. Po nameščanju zvonov pri Sveti Trojici v Slovenskih goricah je bil leta 1968 udeležen v hudi prometni nesreči, po kateri si ni nikoli več zares opomogel. Prenehal je s komponiranjem in ni več javno maševal. Konec leta 1974 je dokončno oslabel. Po spovedi, maziljenju in sveti popotnici je 30. decembra zvečer za vedno zaspal. Na pogrebu so med drugim zapeli njegov *Oče naš* in božično *Počivaj, milo Detece*, s katero so se tako tudi simbolno poslovili od velikega glasbenika.

Čeprav je bil Ačko pogosto deležen nerazumevanja in nezaupanja, bil večkrat v sporu s predstojniki in sobrati, četudi so ga obtoževali nerednosti in lenobe ter je v spominih nanj najti namigovanje na njegovo občasno pretirano pitje, je ostal v zavesti sodobnikov izrisan kot navdušen pridigar, iskriv sogovornik, učitelj z izrednim občutkom za otroke, predvsem pa izjemen glasbeni talent, enkraten improvizator in goreč skladatelj. Njegove skladbe zaznamuje prefinjen občutek za melodijo in uravnoteženo formo. Celo v preprostih ali otroških pesmih je najti polno iskrivih domislic ter večkrat presenetljivih kontrapunktskih postopov, ki delujejo kot nekakšne bachovske »dvoglasne invencije«, kakor jih je nekoč označil muzikolog Andrej Rijavec. Bil je »divji gams v hribih, ne pa domači kozel v staji,« je o njem dejal njegov prijatelj Primož Ramovš. Označil ga je kot umetnika, »ki pa je, hvalabogu, našel pribežališče pri frančiškanih, ki so mu omogočili, da se je toliko dvignil iz tistega svojega boemstva, v katerega bi sicer zapadel, da je dosegel res nekaj, da smo lahko ponosni nanj vsi Slovenci, mi skladatelji in frančiškani. Prepričan sem, da bo Ačko prišel čez leta še bolj v ospredje, kot pa je sedaj.« In lahko rečemo, da priljubljenost in trdoživost Ačkovih del na slovenskih cerkvenih korih dokazuje preroškost Ramovševih besed.

Dr. Andraž Arko

Božična zgodba v interpretaciji slovitih režiserjev

Že od samega rojstva sedme umetnosti so ustvarjalci v filme o Jezusu vključevali tudi prizore iz njegovega rojstva in otroštva. Zares prvi božični film Betlehemska zvezda *(*The Star of Bethlehem*) je leta 1912 posnel Lawrence Marston. Zadnja (v obdobju nemega filma), ki sta vključila tudi božične prizore, pa sta bila* Od jasli do križa *(*From the Manger to the Cross*) iz 1914 in* Kristus *(*Christus*) iz 1916. Nato je sledilo zatišje do obdobja velikih spektaklov.*

Kralj Kraljev (1961)

Slavni režiser Cecil B. DeMille je leta 1927 posnel zelo uspešen spektakel *Kralj kraljev* (*The King of Kings*), ki sicer ne vključuje božičnih prizorov. Štiriintrideset let zatem pa je prav tako uspešen in priljubljen režiser Nicholas Ray posnel istoimenski film, seveda v lastnem slogu. Spektakel o Jezusovem življenju, ki sicer ni doživel pričakovanega uspeha, se začne z obljubo Mesijevega rojstva. Na začetku vključi božično pripoved kot kompilacijo Lukovega in Matejevega poročila, z ljudskim izročilom o tem, kako Jožef in Marija iščeta prenočišče in jima nato gostilničar ponudi svoj hlev, kamor pridejo tudi modreci Gašper, Miha in Boltežar. Herod nato zaukaže rimskemu stotniku Luciju, naj izvede pokol dečkov v Betlehemu, čemur Sveta Družina ubeži, saj je Jožef v sanjah slišal neki glas. Ko Herod Antípa ubije svojega umirajočega očeta Heroda Vélikega, se Jožef z družino vrne v Nazaret. Pripoved, ki v skoraj triurnem filmu obsega le devet minut, je podana spektakularno in glamurozno, obenem pa precej šablonsko in celo prirejeno, brez romantike ali lepote božičnega dogodka. Spektakularno, a obenem sterilno.

Evangelij po Mateju (1964)

Italijanski režiser Pier Paolo Pasolini je posnel črno-bel *Evangelij po Mateju* (*Vangelo Secondo Matteo*), ki ga je posvetil že pokojnemu papežu Janezu XXIII. V dobri dve uri trajajočem filmu nameni Matejevi pripovedi o otroštvu kar dvaindvajset minut. Začne se brez besed, samo s pogledi med Marijo in Jožefom, ki mu postane jasno, da je noseča, zato odide od nje. Ko Jožef razočaran gleda otroke, ki se igrajo, zdrkne v spanec, s tem pa izgine tudi zvok filma. Vtem na mestu, kjer so se igrali otroci, vidi angela, ki mu oznani, da je Marija spočela od Svetega Duha. Nato se vrne k Mariji in spet sledi prizor brez besed, kjer pa se drug drugemu nasmehneta, saj oba vesta, za kaj gre. Nato pridejo modri, ne kralji, v palačo k Herodu in njegovim svetovalcem, od katerih so nekateri videti kot škofje z mitrami, saj film na več nivojih prinaša protiklerikalne podtone. Eden od modrih počasti Dete tako, da ga dvigne, vse to pa v podlagi spremlja pesem Odette Holmes *Sometimes I feel like a motherless child (*Včasih se počutim kot otrok brez matere*)*, s

Poklon modrih v Pasolinijevem filmu *Evangelij po Mateju*; vir: YouTube

čimer režiser v podtonu namiguje, da Jožef ni Jezusov oče, pa tudi, da bo na koncu Marija ostala brez Sina. Nato se pred spečim Jožefom pojavi angel, ki mu naroči, naj pobegnejo v Egipt. Ko se Jožef in Marija počasi pripravljata na pot, v ozadju igra Bachov *Pasijon po Mateju* kot napoved preganjanja. Nato Herodovi vojaki, oblečeni kot srednjeveški vojščaki (Pasolinijeva kritika krščanskega nasilja) in fašisti, v Betlehemu v zrak mečejo dojenčke in jih pobijajo. Sledita še smrt Heroda Vélikega in vrnitev Svete družine v Palestino. Pasolini pripoveduje skozi tehniko bližnjih posnetkov obrazov, katerih posebnosti in izrazi so močnejši od govorjenega besedila, oziroma slednje največkrat sploh ni potrebno. Zanimivo je dejstvo, da je bila Margherita Caruso med snemanjem stara štirinajst let in tako velja za eno najmlajših igralk, ki so upodobile Marijo.

Največja zgodba vseh časov (1965)

Veličasten epski spektakel v režiji Georga Stevensa z vzvišenim in upočasnjenim pripovednim slogom deluje kot galerija, v kateri so zbrane slike prizorov iz Jezusovega življenja. Na začetku pripovedovalec navaja prolog iz Janezovega evangelija in poda temeljno premiso filma: »Luč sveti v temi, a tema je ni sprejela« (Jn 1,5). Obenem je nakazano rojstvo Deteta, ki se vizualno prelije v evharistijo, pri čemer pripovedovalec prolog zaključi, da je to *Največja zgodba vseh časov* (*The Greatest Story Ever Told*). Trije modri ostarelemu Herodu pripovedujejo o pojavu zvezde, on pa s svetovalci navaja starozavezne prerokbe. Ko odidejo, naroči, naj jim sledijo. Zvezda vodi veliko karavano preko betlehemskih poljan, kjer pastirji občudujejo novorojeno Dete, modri pa se mu poklonijo z darovi. Nato modri opazijo Herodove vohune in odidejo. Medtem ko Jožef gleda za njimi, sliši glas, ki mu naroči, naj bežijo. Ko Herodu sporočijo, da je Odrešenik rojen v Betlehemu, se spomni prerokbe, da je Rahela jokala za svojimi otroki, zato naj se ta prerokba izpolni in naj Odrešenika umorijo. Sredi belega dne vojska obkoli Betlehem, kjer pobijejo vse otroke. Ko Herod to izve, se zlobno razveseli in izdihne. Sveta družina pa pride v Egipt. Ko izvejo, da je Herod umrl, se vrnejo v Nazaret. Dobre tri ure trajajoč film, ki je leta 1966 prejel tudi pet nominacij za oskarja, nameni sami pripovedi o rojstvu le slabih dvajset minut.

Mesija (1975)

Roberto Rossellini je posnel še enega v vrsti italijanskih filmov o Jezusu – *Mesija* (*Il Messia*). Pripoved o Jezusovem rojstvu vključi v prolog o zgodovini Izraela, ki so mu vladali kralji, Bog pa jim je napovedal Odrešenika – Mesija, ki bo večno vladal. Zgolj štiriminutno pripoved o Jezusovem rojstvu začne s prizorom, v katerem Herodu poročajo, da so modri astrologi prišli iskat Mesija v Judejo. Modri res obiščejo Odrešenika, nato pa predenj položijo svoje darove. Eden od njihovih služabnikov opozori Jožefa, naj zbežijo pred Herodom. Ko ta izve za

rojstvo Mesije, pošlje vojake, da pobijejo otroke. Zanimivo je to, da Rossellini v film vključi tudi najdenje dvanajstletnega Jezusa v templju, ko gre z Jožefom darovat jagnje. Bolj kot rojstvo Mesije je v ospredju njegovo iskanje, saj je celotna zgodba zastavljena v kontrapunktih med posvetnimi vladarji in vladarjem, ki ga je obljubil Bog – Mesijem.

Jezus iz Nazareta (1977)

Zgodbi o Jezusovem rojstvu se je posvetil še en italijanski režiser, Franco Zeffirelli. V angleščini je posnel šesturno serijo *Jezus iz Nazareta* (*Jesus of Nazareth*) z zvezdniško igralsko zasedbo. Ob tako dolgi metraži je seveda režiser lahko namenil skoraj četrtino filma pripovedi o Jezusovem otroštvu, ki jo je razširil tudi z nesvetopisemskimi, apokrifnimi vsebinami. Na zanimiv način izpelje oznanjenje, saj gledalec ne vidi angela, ampak se Marija samo pogovarja z nekom, iz kogar se nanjo zliva svetloba. Sledi obiskanje Elizabete in obreza Janeza Krstnika. Jožefa preganja nočna mora, da bo noseča Marija kamenjana, a ga nebeški glas potolaži. Ko Rimljani ukažejo Herodu popis prebivalstva, se Jožef in Marija odpravita v Betlehem. Medtem pa se na poti srečajo tudi tri karavane modrih, ki sledijo zvezdi. Ker Jožef v Betlehemu ne najde prenočišča, ju gospodinja napoti k votlinam na poljanah, kjer Marija sama rodi. Nato pridejo v hlev pastirji, ki povedo, da jim je tako naročil angel. Medtem se Herod vznemiri, ko mu vohuni poročajo, da so na njegovo ozemlje prispele tri karavane tujcev. Osmi dan Jezusa v shodnici obrežejo in starček Simeon ga počasti – v shodnici in ne v templju! Iz shodnice se družina vrne k votlini, kjer jo pričakajo modri, ki se poklonijo Detetu in opozorijo Jožefa in Marijo, naj pred Herodom pobegnejo v Egipt. Sledi pokol otrok. Po Herodovi smrti se Sveta družina naseli v Nazaretu, kjer mali Jezus odrašča. Kot deček s staršema prvič obišče tempelj, kjer daruje jagenjčka, nato pa razpravlja s pismouki, dokler ga starša ne najdeta. Florentinski režiser to pripoved (kot tudi sicer celoten film) prikaže skozi motive znanih slikarskih upodobitev, kar učinkuje poznano, klasično, a obenem tudi šablonsko.

Od *Jezusa* do *Božjega Sina*

Omeniti je treba še nekaj pomembnejših filmov, ki so sledili in prav tako vključujejo božično zgodbo. Leta 1979 sta John Krish in Peter Sykes v okviru združenja ameriških evangeličanskih Cerkva posnela film *Jezus*, ki sledi Lukovemu evangeliju, in v njem tudi Jezusovo rojstvo, ki je umeščeno kot prolog samemu filmu. Po nekaterih navedbah naj bi bil to najbolj gledan film v zgodovini, saj je bil sinhroniziran v več kot 1200 jezikov.

Sicer pa božično zgodbo vključujejo še filmi: *Otrok po imenu Jezus* (*Un bambino di nome Gesù*, 1990), režija Franco Rossi; *Marija, Jezusova mati* (*Mary, Mother of Jesus*, 1999), režija Kevin Connor; *Jezus* (1999), režija Roger Young; *Marija, hči svojega sina* (*Maria, figlia del suo figlio*, 1999), režija Fabrizio Costa; animacija *Čudodelnik* (*The Miracle Maker*, 1999) režija Derek W. Hayes in Stanislav Sokolov; *Jožef iz Nazareta* (*Giuseppe di Nazareth*, 2000), režija Raffaele Mertes in Elisabetta Marchetti; miniserija *Biblija* (*The Bible*, 2013) oziroma iz nje narejen film *Božji Sin* (*Son of God*, 2014), režija Christopher Spencer. O sodobnih, izključno božičnih filmih pa boste več izvedeli prihodnjič.

Dr. Urška Perenič

Ne![1]

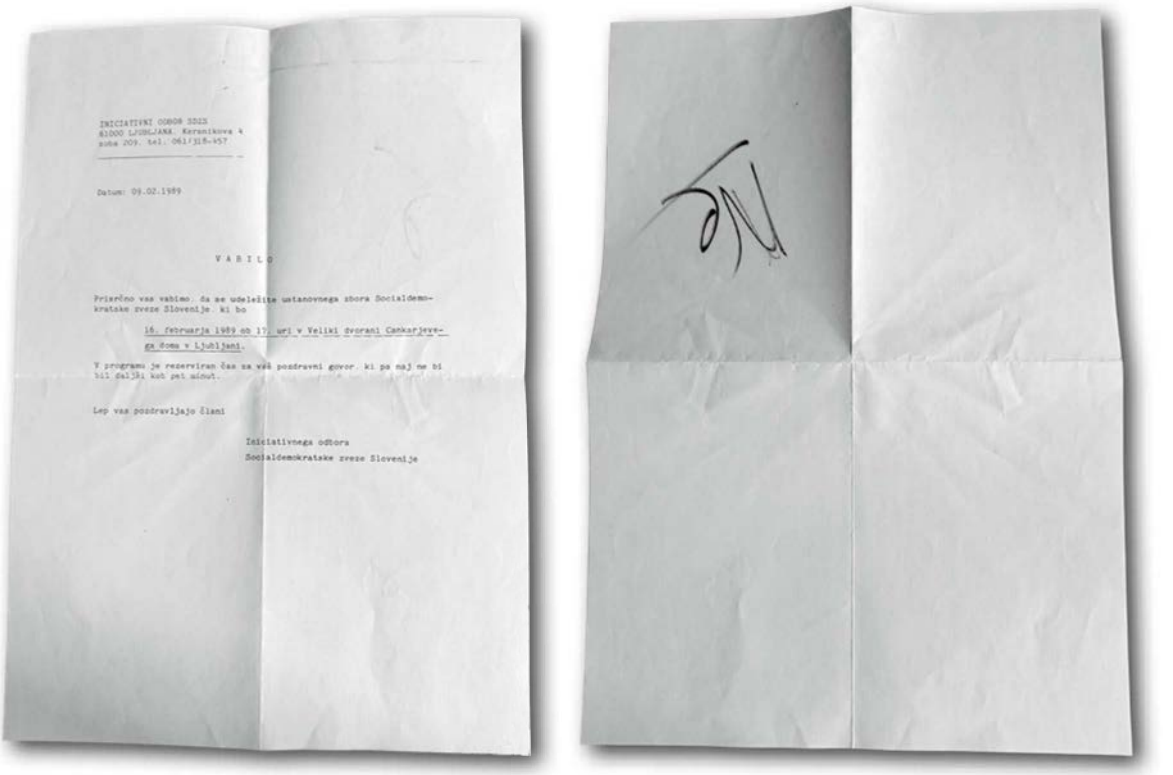
Ko me je ne tako dolgo nazaj specialist za avtorsko pravo – to pa potem, ko mi je bil nezakonito prevzet projekt o slovenskem tržaškem velikanu Borisu Pahorju, za katerega sem[2] v svojem prostem času, a z veliko skrbnostjo, spisala prijavo (ki je torej moje avtorsko delo) – sicer prijazno vprašal, ali bi bila morda kljub vsemu pripravljena dotični ustanovi prodati avtorske pravice, sem takoj odločno odvrnila: »Ne!« Razlogov za tak odgovor je res veliko, ob čemer je med njimi gotovo najpomembnejši ta, da je pisatelj za projekt, ko je bil ta še v fazi zasnove, vedel in mi zaupal, začetno obliko prijave tudi odobril ter mi hkrati – telesno obnemogel, a duhovno nadvse živ(ahen), kot je bil – dal določene usmeritve, ki sem jih sprejela za glavno in najvišje vodilo pri svojem raziskovanju. In se zavezala, da jih bom spoštovala ter s tem brezpogojno izpolnila pisateljevo željo. Da sploh ne govorimo o tem, da bi bile z odločitvijo za prodajo pravic ustanovi,[3] ki se že z imenom deklarira kot znanstvenoraziskovalna, a družno z javno raziskovalno agencijo z nezakonitim odvzemom projekta pravzaprav že nekaj časa demonstrira vso svojo neznanstvenost in pa nemoralnost – saj ne spoštuje ne mojega avtorskega dela kot raziskovalke ne volje zakonitih dedičev pisatelja, kar je nemara celo huje –, skrajno ogrožene duhovne razsežnosti vsebine projekta. In poteptane misli pisatelja. Nekatere stvari pač resnično nimajo cene! Življenje pod »zaščito« takšnih ustanov pa ni vredno piškavega oreha. Zatorej znova in še enkrat: »Ne!«

S takó in še bolj jasnimi in preprostimi ne-ji se je v svoji pisemski republiki oziroma korespondenci[4] izrekal tudi Boris Pahor. Ob njegovem trikratnem ne, ki gre vsem trem totalitarizmom[5] in katerega odmev se zlasti ponosni nasledniki najmlajšega izmed njih še danes trudijo zadušiti, pa z omenjenimi ne-ji mislimo na pisateljeve odzive na pisemsko poslane mu pobude, iniciative, povabila. In to vsakič, ko je bodisi presodil, da so v opreki z njegovimi nazori, bogato življenjsko izkušnjo in odnosom do sveta – da so torej moralno-etično sporni –, bodisi da njegov odziv nanje ne bi bil koristen in mora za slovenstvo delovati v drugih oziroma lastnih okvirjih. Da mora hoditi svojo pot ter družbenopolitičnim viharjem navkljub ob zaupanju v lastne zmožnosti nadaljevati že začeto dolgo plovbo v novi svet.

V takih primerih si je Pahor na katerega od robov prejetega dopisa, lahko na hrbtno stran lista ali kar pisemsko ovojnico, lastnoročno pribeležil »Ne«, ga zraven podčrtal in včasih opremil s klicajem. Predvidevati je, da na take dopise ni posebej odgovarjal, zaradi česar omenjene zavrnitve dopisnikovih pobud učinkujejo kot nekakšne stroge samozapovedi, ki v skrbnem in čutečem preučevalcu in poznavalcu pisateljeve pisne dediščine – ter posebej njegove značajske trme in neomajnosti – še vedno vzbudijo razpoloženje ogorčenosti, prebudijo čustvo jeze ali povzročijo zgolj hipno razburjenost in vznemirjenost, ki so tedaj spodkopale na drugi strani načrtovano srečanje. Na katerega torej Pahor ni mogel ali želel pristati.

Med drugo vrsto prej omenjenih ne-jev, ki sicer ne kažejo nenaklonjenosti do dopisovalca, vendar obenem izražajo pisateljevo močno željo po nadaljnjem neodvisnem delovanju, je denimo zavrnitev povabila Iniciativnega odbora Socialdemokratske zveze Slovenije (z dne 9. februarja 1989), predhodnice Socialdemokratske stranke Slovenije oziroma Slovenske demokratske stranke, ki si je v programu ustanovnega zbora 16. februarja 1989 obetala tudi nekaj minut za Pahorjev pozdravni nagovor. Vendar se je tému na hrbtni strani vabila z rdečim flomastrom in na veliko zapisalo »Ne«. O razlogih za odklonitev vabila vzporedno izvemo iz pisateljevih dnevniških zapiskov iz štiriletja 1986–1989,[6] ki jih je literarni zgodovinar Jože Pogačnik, še eden izmed Pahorjevih korespondentov, označil za prelomne v novejši slovenski zgodovini. Pod datumom 21. 2. [1989] v zapiskih preberemo naslednje:

> Vabilo na ustanovitev »Socialdemokratske zveze Slovenije«. Pristopnica k iniciativnemu odboru. Programska izjava. Zadoščenju, da se pojavlja pluralizem v Sloveniji, botruje odločitev, da bom nadaljeval po svoji avtonomni poti. Želim, da se socialdemokrati uveljavijo, mislim pa, da moram za slovensko sintezo delovati na Tržaškem (Pahor 1992: 399).

INICIATIVNI ODBOR SDZS
61000 LJUBLJANA, Kersnikova 4
soba 209, tel.: 061/318-457

Datum: 09.02.1989

V A B I L O

Prisrčno vas vabimo, da se udeležite ustanovnega zbora Socialdemokratske zveze Slovenije, ki bo

16. februarja 1989 ob 17. uri v Veliki dvorani Cankarjevega doma v Ljubljani.

V programu je rezerviran čas za vaš pozdravni govor, ki pa naj ne bi bil daljši kot pet minut.

Lep vas pozdravljajo člani

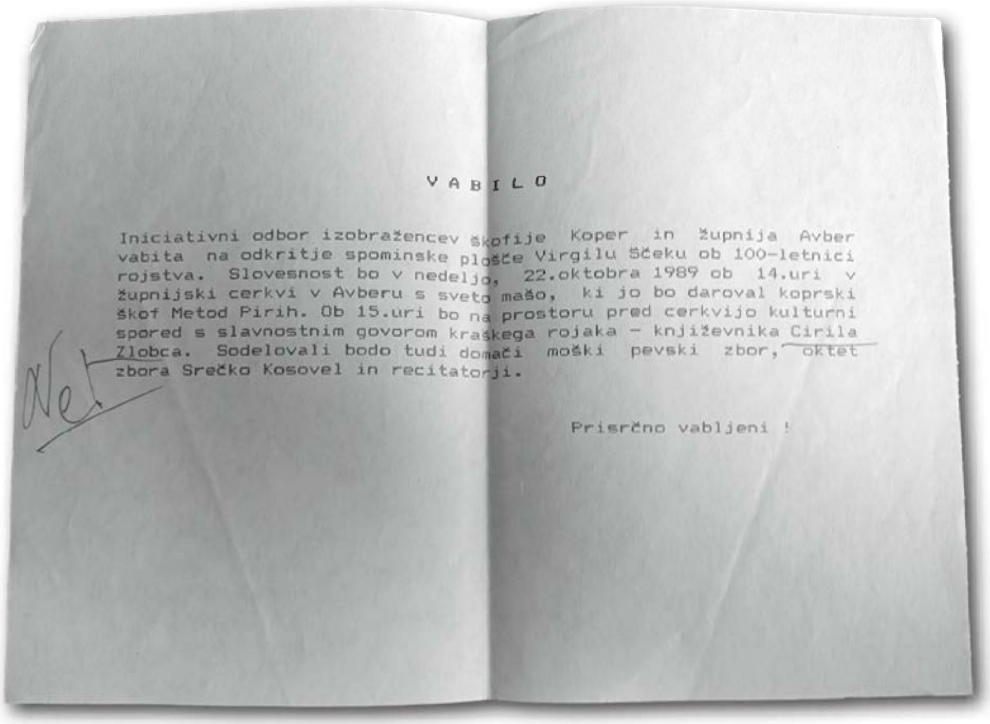
Iniciativnega odbora
Socialdemokratske zveze Slovenije

Vabilo SDZS z 9. februarja 1989 in z rdečo lastnoročno napisan »Ne« izpod peresa pisatelja; foto: Urška Perenič; hrani: NUK.

Če sta bila v ozadju zgornje odklonitve težnja po zagotavljanju avtonomije lastne osebnosti v skupnosti, ki je vendarle ločena od matice, in hkratno zadovoljstvo, da se v narodnem središču uveljavljata politični in kulturni pluralizem (da se, z besedami Pahorja, slovenska družba torej evropeizira),[7] pa so bili razlogi za zavrnitev

povabila (iz jeseni istega leta) na prireditev ob odkritju spominske plošče duhovniku, krščanskemu socialcu in narodnemu buditelju Virgilu Ščeku (1889–1948) druge vrste. Nejevoljo je očitno povzročil kulturni spored s slavnostnim govorom primorskega kraškega rojaka, v goriškem semenišču tudi sošolca, Cirila Zlobca, čigar ime in priimek si je Pahor na dopisu podčrtal z rdečim peresom in zraven v isti barvi dopisal »Ne«! Iz pisateljevih dnevnikov o tej zadevi nič ne izvemo, čeprav ni skrivnost, da sta z Zlobcem stala na dveh bregovih, medtem ko pisateljev sin, prof. Adrijan Pahor, pričuje, kako je ob priložnosti simpozija o Ščeku v Avbru nastopil sam, ter se spominja, kako mu je koprski škof Metod Pirih, ki je v tamkajšnji župnijski cerkvi daroval mašo, čestital za prispevek.[8]

Prav tako je pisatelj »Ne« namenil Slovenskemu klubu s sedežem na Ulici sv. Frančiška v rodnem Trstu, kjer je v času fašističnega terorja v ilegali mdr. deloval slovenski krožek. Gre za vabilo z 8. junija 1990 na srečanje s predstavitvijo nove serije koroškega *mladja,* ki ga bo s koroškimi in tržaškimi sodelavci predstavila Maja Haderlap. Uredniško taktirko revije je v rokah držala med letoma 1989 in 1992. Pahorjevo zavrnitev oziroma nelagodje bi lahko verjetno najbolje razumeli v povezavi s stališčem o notranji diferenciaciji, ki ga je zlasti od začetka 70. let prejšnjega stoletja in še intenzivneje po obletnici plebiscita na Koroškem, s katerim smo izgubili več kot 10 odstotkov slovenskega ozemlja, tudi v pismih Pahorju zastopal Janko Messner (sicer pri *mladju* uredniško odgovoren za prozo). Slovenski koroški pisatelj je Pahorju namreč pisemsko potožil o nastajanju razlik med t. i. resničnimi in neresničnimi Slovenci na kulturnem področju, ob čemer je sam tako s položaja ustvarjalca esejistično-polemičnih, pripovednoproznih

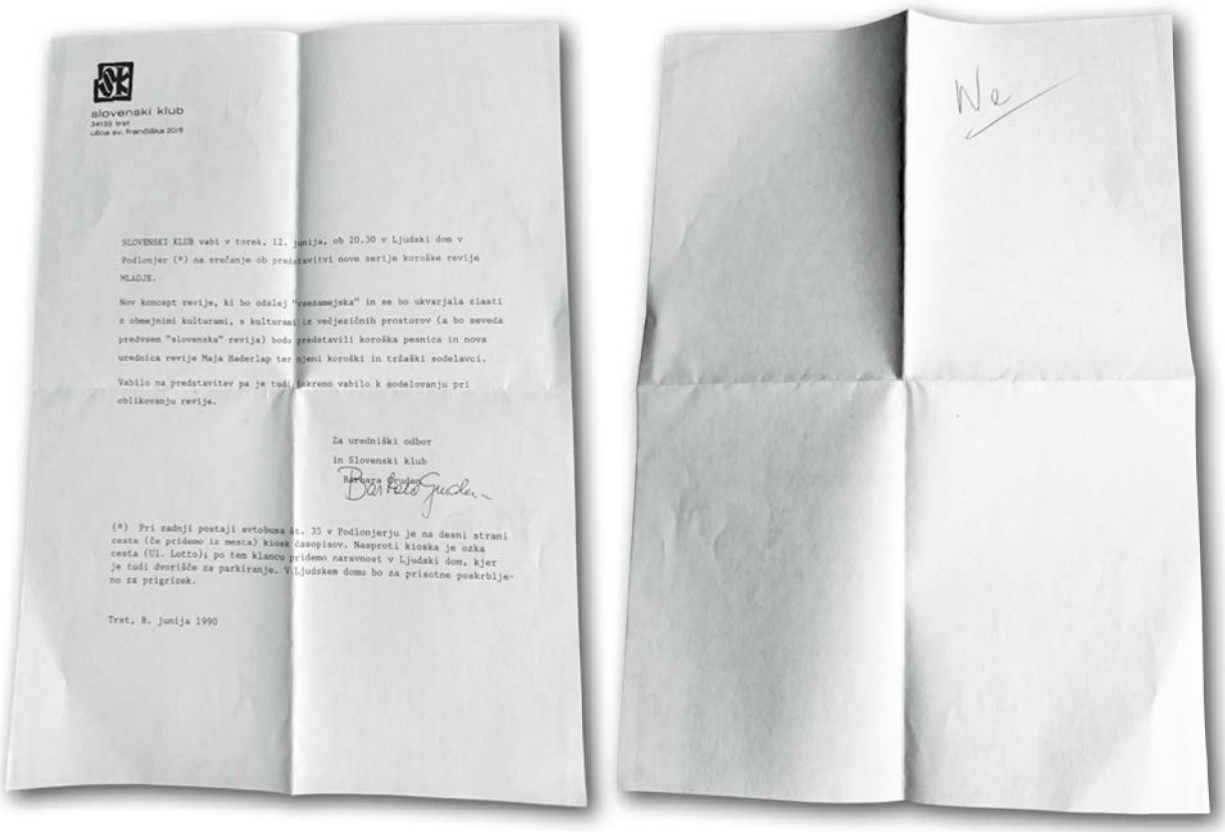
VABILO

Iniciativni odbor izobražencev škofije Koper in župnija Avber vabita na odkritje spominske plošče Virgilu Ščeku ob 100-letnici rojstva. Slovesnost bo v nedeljo, 22.oktobra 1989 ob 14.uri v župnijski cerkvi v Avberu s sveto mašo, ki jo bo daroval koprski škof Metod Pirih. Ob 15.uri bo na prostoru pred cerkvijo kulturni spored s slavnostnim govorom kraškega rojaka - književnika Cirila Zlobca. Sodelovali bodo tudi domači moški pevski zbor, oktet zbora Srečko Kosovel in recitatorji.

Prisrčno vabljeni !

Ne!

Vabilo Iniciativnega odbora izobražencev škofije Koper in župnije Avber na odkritje spominske plošče Virgilu Ščeku 22. oktobra 1989 s Pahorjevimi lastnoročnimi zaznamki; foto: Urška Perenič; hrani: NUK.

slovenski klub
34133 trst
ulica sv. frančiška 20/II

SLOVENSKI KLUB vabi v torek, 12. junija, ob 20.30 v Ljudski dom v Podlonjer (*) na srečanje ob predstavitvi nove serije koroške revije MLADJE.

Nov koncept revije, ki bo odslej "vsezamejska" in se bo ukvarjala zlasti z obmejnimi kulturami, s kulturami iz večjezičnih prostorov (a bo seveda predvsem "slovenska" revija) bodo predstavili koroška pesnica in nova urednica revije Maja Haderlap ter njeni koroški in tržaški sodelavci.

Vabilo na predstavitev pa je tudi iskreno vabilo k sodelovanju pri oblikovanju revije.

Za uredniški odbor
in Slovenski klub
Barbara Grudina

(*) Pri zadnji postaji avtobusa št. 35 v Podlonjerju je na desni strani ceste (če pridemo iz mesta) kiosk časopisov. Nasproti kioska je ozka cesta (Ul. Lotto); po tem klancu pridemo naravnost v Ljudski dom, kjer je tudi dvorišče za parkiranje. V ljudskem domu bo za prisotne poskrbljeno za prigrizek.

Trst, 8. junija 1990

Ne

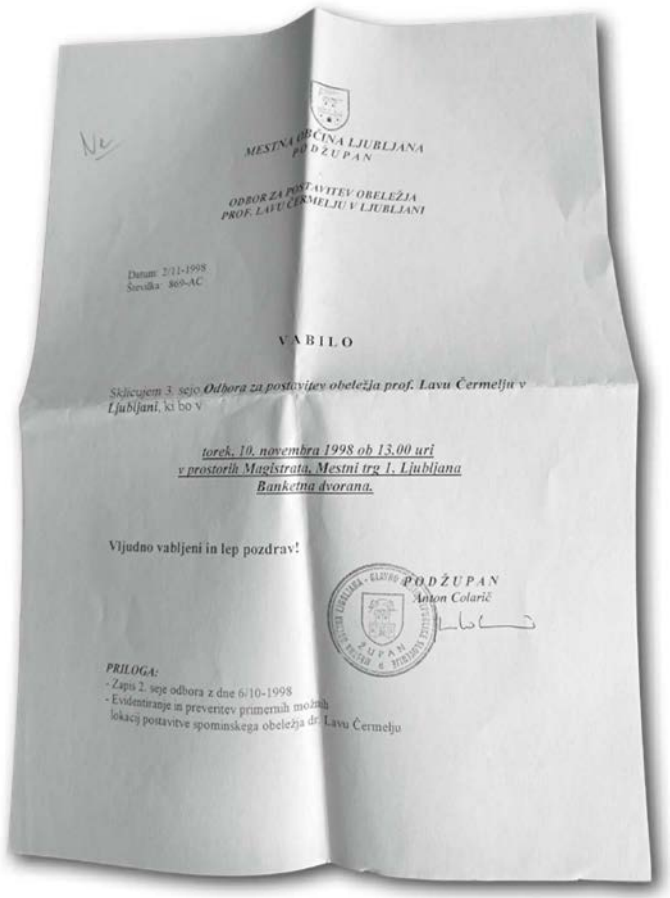
Vabilo Slovenskega kluba iz Trsta z 8. junija 1990 na predstavitev nove serije revije *mladje* z Majo Haderlap v glavni vlogi in Pahorjeva zavrnitev, znova naznačena z »Ne«; foto: Urška Perenič; hrani: NUK.

in dramskih tekstov kakor s svoje pozicije urednika (glede nacionalsocializma) vztrajno zagovarjal »ideološkokritično prosvetiteljsko intencijo« (Strutz)[9] slovenske književnosti na Koroškem, ki je bila blizu slovenskemu tržaškemu sogovorniku. Pri *mladju* je bila diferenciacija prav tako povezana z dvema programskima (in literarnoestetskima) konceptoma, ki sta občutneje trčila ob začetku osemdesetih let, ko je *mladje,* ki so ga 1960 ustanovili Florjan Lipuš, Erik Prunč in Karel Smolle,[10] »prevzela« okrog istega leta rojena mlajša generacija ustvarjalcev (med katerimi so bili poleg Haderlapove npr. Cvetka Lipuš, Fabjan Hafner, Jani Oswald idr.). Ta je nameravala – tudi po omenjenem povabilu sodeč – reviji vtisniti »vsezamejski«, se pravi nadregionalni, in, ukvarjajoč se z obmejnimi kulturami, celo internacionalni pečat, kar je moralo biti za Pahorja, ki je smisel delovanja za »slovensko sintezo« videl v rodnem mestu (ob hkratni povezanosti tako z matico kot drugimi ločenimi deli slovenskega etničnega ozemlja, med njimi Koroško), ne samo tuje, ampak v disharmoniji s potrebo po avtonomnem in neodvisnem delovanju v lastni skupnosti in lastnem prostoru.

»Ne« si je Pahor na vabilih s strani domačih ustanov prav tako zapisal na tistem Slovenskega stalnega gledališča s sedežem na Ulici Petronio, ki je 2001 vabilo na premiero komedije Antona Tomaža Linharta *Ta veseli dan ali Matiček se ženi* v režiji Vita Tauferja, medtem ko je opomin Goriške Mohorjeve družbe za naročnino na revijo *Novi glas* za leto 2000 lastnoročno »opremil« z opombo

»Ne bom!« in kratkim pojasnilom (zase), zakaj ne. Menil je, da bi mu založba v zameno za različne prispevke, s katerimi jo je zalagal, publikacijo na Kontovelsko reber vendarle lahko pošiljala zastonj oziroma v poklon. Po istih vatlih je Pahor izmeril tudi *Primorski dnevnik* (ki je leta 1951 sicer objavil njegovo pozitivno oceno Kocbekove zbirke novel *Strah in pogum,* vendar si mrzličnega pogroma proti Kocbeku ni upal preprečiti), ko je 6. julija 1970[11] podal pisno odpoved naročnine z argumentom, da ni glasilo vseh Slovencev – in se bo nanj znova naročil, ko to bo.

S skorajšnjega začetka 21. stoletja je z »ne« naznačena odklonitev vabila, ki ga je podpisal podžupan Mestne občine Ljubljana Anton Colarič. Z njim je za 10. november 1998, pred bližajočo se stodeseto obletnico rojstva fizika, narodnokulturnega in narodnoobrambnega delavca Lava Čermelja (1889–1980), sklical Odbor seje za postavitev obeležja v Ljubljani njemu v čast. Čermelj, ki mu je bila leta 1941 na drugem tržaškem procesu kazen iz smrtne obsodbe spremenjena v zaporno, je za Pahorjevo zbirko novel *Grmada v pristanu* (DZS, 1972)[12] prispeval spremno besedo, nad katero je bil pisatelj do konca življenja (in tudi v zadnjem daljšem pogovoru z mano decembra 2021) naravnost navdušen, vendar ni zmogel navdušenja sodelovati pri odboru, katerega prizadevanja so se končala z odkritjem kipa Čermelju leta 1999 v Toscaninijevem parku v Ljubljani. Tam torej (samo da v Tivoliju), kjer bo slabih dvajset let kasneje še za časa življenja svoj celopostavni kip iz brona v nadnaravni velikosti dobil Boris Pahor, ki je »ne« sredi devetdesetih let namenil še enemu izmed povabil Svetovnega slovenskega kongresa na razpravo o spravi. Aprila 1995 bi bila okrogla miza (v dvorani nekdanje občine Vič), na katero so bili vabljeni tudi Branko Agneletto, France Bučar, Anton Drobnič, Jože Pirjevec, Janko Pleterski in Jože Bernik, leta 1997 kandidat za predsednika države ob podpori SKD in SDS. Stranki sta Pahorja pozneje tudi pisno povabili,[13] da na predsedniških volitvah podpre njunega kandidata, pa si je na pisemsko ovojnico zabeležil »Ne«. O kandidatu se je tedaj precej govorilo in pisalo, da je bil med drugo svetovno vojno povezan s stranjo v državljanskem spopadu med Slovenci, katere predstavniki so pisatelja

MESTNA OBČINA LJUBLJANA
PODŽUPAN

ODBOR ZA POSTAVITEV OBELEŽJA
PROF. LAVU ČERMELJU V LJUBLJANI

Datum: 2/11-1998
Številka: 869-AC

VABILO

Sklicujem 3. sejo *Odbora za postavitev obeležja prof. Lavu Čermelju v Ljubljani*, ki bo v

torek, 10. novembra 1998 ob 13.00 uri
v prostorih Magistrata, Mestni trg 1, Ljubljana
Banketna dvorana.

Vljudno vabljeni in lep pozdrav!

PODŽUPAN
Anton Colarič

PRILOGA:
- Zapis 2. seje odbora z dne 6/10-1998
- Evidentiranje in preveritev primernih možnih lokacij postavitve spominskega obeležja dr. Lavu Čermelju

Povabilo Mestne občine Ljubljana za postavitev spominskega obeležja Lavu Čermelju z 2. novembra 1998; foto: Urška Perenič; hrani: NUK.

izročili nemškemu okupatorju, ta pa ga je nato – po preizkušnji, ki jo je kot vojak prestal na afriškem pesku in nato kot narednik tolmač do kapitulacije Italije v Bogliacu – poslal še v koncentracijska taborišča, katerih grozo je kot preživeli naravnost mojstrsko ubesedil v *Nekropoli,* s katero se je uveljavil po svetu.

Za izjemnost pri uveljavitvi slovenske besedne umetnosti doma in po svetu ter pri krepitvi medčloveških odnosov se je Univerza na Primorskem Borisu Pahorju leta 2005 odločila podeliti naziv častnega doktorja. Pa znova ni šlo brez »ne«. Ko namreč Pahor, trdno držeč v rokah svoj kompas vrednot, ni hotel iti v slavnostno dvorano, vse dokler je nekdo ni zapustil.

---

[1] Prispevek je nastal v okviru programske skupine Literarnoprimerjalne in literarnoteoretske raziskave (P6-0239).

[2] Kakor svojčas neki spodnještajerski zdravnik, že za časa življenja poznan kot »slovenski Mozart«, ki je komponiral v svojem prostem času, a so ga izvajali umetniki dunajske Dvorne, danes pa Državne opere (za več gl. Igor Grdina: *Slovenski Mozart*, Ljubljana: Beletrina, Šentjur: Knjižnica, 2021), ali denimo general, prvi izmed borcev za severno mejo, ki se ga intenzivneje spominjamo letos in je bil vse svoje življenje pesniška duša. Se pravi, da sem delala in delam tudi že praktično vse 2024. leto tako kot v teh dneh na družbenih omrežjih smešena general in zdravnik.

[3] Ki ima občasno težave s poravnavanjem zakonitih dolgov, kar pomeni, da je vprašanje, ali bi bila zanje sploh pripravljena pošteno plačati.

[4] Ta po zaslugi projekta in nekaj maloštevilnih in pridnih sodelavcev po dobrem letu v ogromni meri leži urejena na policah rokopisnega oddelka Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Na njeni podlagi je bila prav za letos načrtovana še pod ravnateljstvom gospoda Viljema Lebana v program za 2024 sprejeta razstava (katere avtorja bi bila avtorica tega prispevka in prof. ddr. Igor Grdina), a jo je zdajšnji v. d. ravnatelja NUK, Marijan Rupert, na naše veliko začudenje v pisnem sporočilu omenjenim (in začuda še nekaterim, ki s Pahorjem nimajo praktično nič, razen tega, da jim je projekt, ki sem ga pridobila, zagotavljal velik del eksistence) avgusta letos v pisnem sporočilu preprosto odpovedal. Še en matičin dokaz »ljubezni« do Borisa Pahorja.

[5] Gl. tudi publikacijo Boris Pahor: *Trikrat ne*. V sodelovanju z Milo Orlićevo. Prev. M. Kacin. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2011.

[6] Boris Pahor: *Napoved nove plovbe*. Maribor: Obzorja, 1992.

[7] O rojevanju demokracije je v letih 1989 in 1990 veliko pisal slavistki Mariji Žagar. (Za več gl. *Sončna ura: Pisemska korespondenca Borisa Pahorja in Marije Žagar (1961–1996)*. Ur. Urška Perenič. Ljubljana: Slovenska matica, 2010.)

[8] Adrijan Pahor: »Primorska v Ščekovem času: Kratek oris zgodovine Primorske (1918–1948)«, *2000* 46/47 (1989): 175–180.

[9] Janez Strutz: »Od večernic do konkretne poezije«. Dostopno na: www.slolit.at/start_sl/C8.

[10] Gl. še Florjan Lipuš: »Koroško *mladje*«, v: *Sodobnost* 17/2 (1969): 237–238.

[11] Pismo se prav tako hrani v Pahorjevi zapuščini v NUK.

[12] Zbirka je najprej izšla leta 1959 pri Mladinski knjigi pod naslovom *Kres v pristanu*.

[13] Povabilo z zgibanko, na kateri je bila slika predsedniškega kandidata, je pri pregledovanju Pahorjeve korespondence v roke prišlo prof. ddr. Igorju Grdini, ki me je takoj opozoril nanj.

Dr. Miroslava Cencič

Boj za ideološko prevlado v slovenskem šolstvu na Tržaškem pod Zavezniško vojaško upravo (1945–1947)

Obdobje pod zavezniško vojaško upravo je trajalo le dve šolski leti, a je bilo izredno dinamično in usodno za razvoj šolstva na skrajnem zahodnem robu našega ozemlja, ki je ostal izven državne meje.

Začelo se je leta 1945, takoj ko je streljanje utihnilo. Oblast je na Primorskem javno prevzel Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor (PNOO), ki je začel delovati že septembra 1943. Nalogo obnove šolstva je prevzela prosvetna komisija, za Trst Mestni osvobodilni svet (MOS) z referenti za slovenske in italijanske šole. Takoj so prenehale delovati šole, ki so delovale z dovoljenjem okupatorske oblasti. Partizansko šolstvo se je širilo v slovenske predele tržaške okolice. Začele so se priprave na novo šolsko leto.

Ta tok razvoja se je ustavil po le dobrem mesecu dni. Jugoslovanska (partizanska) vojska se je umaknila 12. junija 1945, mesto Trst pa je postalo središče cone A, ki je bilo pod Zavezniško vojaško upravo (ZVU). Za šolstvo naj bi skrbela Zavezniška prosvetna komisija, ki je načrtovala tudi odpiranje slovenskih šol. Priznala je pridobitve partizanskega šolstva in tistega, ki je delovalo z nemškim dovoljenjem.

Vendar so vsi organi PNOO še naprej delovali tudi na ozemlju pod ZVU. Tako sta se na tem ozemlju srečali dve upravi z različnimi pogledi na slovensko šolstvo. V ozadju pa je bila še tretja močna sila, italijanska uprava, ki se temu ozemlju in šolstvu ni odpovedala.

Zavezniška prosvetna komisija je vabila na pogovore in sodelovanje predstavnike PNOO. Toda že pri prvih srečanjih je prišlo do trenja. Vse do konca tega obdobja pa so se stališča vedno bolj razhajala in nasprotja poglabljala. Zastopniki osvobodilnega gibanja so se zavzemali za učne načrte, ki so veljali v partizanskih šolah, Zavezniška prosvetna komisija pa za načrte po še veljavni italijanski zakonodaji, ki je zavračala politične in ideološke zahteve.

Ameriški častnik John P. Simoni je 3. avgusta 1945 postal načelnik Prosvetnega urada ZVU v Trstu (angl. *Education Division of AMG Triest*). Predstavil se je zastopnikom šolstva pri PNOO in pokazal zavzetost za razvoj slovenskega šolstva, ustanovil urada za italijansko in slovensko šolstvo in odbor zaprosil, naj predlaga svojega zastopnika (superintendenta) v sekcijo slovenskega šolstva v Trstu in

Kapetan Simoni s spremstvom na ogledu ene od osnovnih šol; hrani: Ivo Jevnikar, Trst.

Inšpekcijski obisk zavezniškega referneta za šolstvo s spremstvom na tržaški osnovni šoli; hrani: Ivo Jevnikar, Trst.

Gorici, ki naj bi zagotavljala šolsko administracijo v slovenščini.

Iz načelnih razlogov nesodelovanja z ZVU je bil ta predlog zavrnjen, s tem pa tudi predlog, da bi bili glavni inšpektorji Slovenci. Tako so bili na to mesto imenovani Italijani. Predstavniki PNOO so želeli doseči svoje cilje s povezovanjem z italijanskimi antifašisti, zato naj bi bili na sestanke vabljeni tudi njihovi italijanski ideološki somišljeniki. Ti pa so delovali za dosego svojih narodnih interesov in dokazovali, da vodstvo in nadzorstvo šolstva pripadata italijanskim oblastem, da imajo Slovenci na Tržaškem pravico do tistih desetih šol, ki so jih imeli pod Avstro-Ogrsko, in da je zahteva po srednjih šolah nesmiselna. Šolska uprava brez slovenskih zastopnikov je sprejela sklep, da so v državno službo imenovani le italijanski državljani – tako slovenski učitelji niso mogli dobili stalne zaposlitve, temveč le začasno.

Nesodelovanje PNOO z zavezniško upravo je vodilo do tega, da je bil 11. avgusta 1945 izdan ukaz za odpravo narodnoosvobodilnih odborov. V javnem življenju so zavezniki uveljavljali italijansko zakonodajo, kar je vplivalo tudi na predpise v šolstvu. ZVU je 18. avgusta 1945 izdala več pogojev za ureditev slovenskega šolstva: uveljavil naj bi se italijanski učni načrt, očiščen fašistične navlake in dopolnjen z vsebinami iz slovenske književnosti, slovenske zgodovine in zemljepisa. Delovati bi smele le apolitične šole, v katerih naj se uporabljajo zgolj učbeniki, priznani s strani ZVU.

PNOO je ta predlog v celoti odklonil, s tem pa tudi slovenske šole. Postavil je svoje zahteve: pouk po vzoru partizanskih šol, poučevanje slovenščine v italijanskih šolah, obravnavo NOB, uporaba učbenikov iz Slovenije in odstranitev vseh, ki so bili po njihovem mnenju nacistični sodelavci. Vsem posameznikom, ki so se odločali za sodelovanje z ZVU, so zagrozili, da si bodo zaslužili, kar si zasluži vsak narodni izdajalec.

V tistem času je prišel v Trst Srečko Baraga (1901–1977), šolnik, kulturni delavec in ravnatelj slovenske begunske gimnazije v Monigu pri Trevisu, in prosil Simonija za premestitev gimnazije v Trst. Simoni je na to pristal in ga prosil, naj mu pomaga organizirati slovenske šole. Baraga je bil imenovan za strokovnega sodelavca za slovenske šole in tako postal gonilna sila njihovega razvoja.

Zavezniška šolska uprava se je začela opirati na ljudi, ki so bili pripravljeni sodelovati z njo: to so bili politični prebežniki iz Slovenije in nekateri slovenski tržaški

demokratični izobraženci. PNOO je zaostril napad na ZVU s pretvezo, da ne bodo »sodelovali z belogardističnimi elementi.« Zahtevali so, da pridejo ti »vojni zločinci« pred sodišča kot sodelavci nemškega okupatorja.

Med Slovenci so se ideološka nasprotja zaostrila. Povečala se je aktivnost PNOO. Odklonilo se je vsako sodelovanje z ZVU. Uveljavljali so načelno odločitev: »Šola bo naša ali pa je ne bo.« Na področju osnovnega šolstva je PNOO obdržal mrežo svojih ljudskih šol in sklenil, da »kjer ne bodo možne naše javne šole, bomo ustanovili privatne, italijanske množice nam bodo pomagale v borbi za našo šolo.« Glede srednjih šol pa so se pojavljala ekstremna stališča: premestitev srednjih šol iz cone A v cono B, kjer bi slovenski dijaki bivali v domovih ali celo obiskovali italijanske šole, slovenščino pa bi se učili na privatnih tečajih.

Iz arhivskih dokumentov je razvidno, da so predstavniki PNOO delovali po navodilih iz Ljubljane, ki jih je prosvetnemu oddelku prinašal Boris Kraigher, med avgustom 1945 in junijem 1946 sekretar Glavnega odbora KP Julijske krajine v Trstu. To je ugotavljala tudi ZVU in ocenila, da ne gre za pripadnost narodu, ampak za širjenje ideologije.

Na oddelku za šolstvo so delo nadaljevali. Načrtovali so, da bodo ljudske šole v slovenskem jeziku v šolskem letu 1914 ustanovljene povsod tam, kjer bo vsaj 20 vpisanih učencev. V mestu naj se ustanovi 6 slovenskih srednjih šol in 4 nižje strokovne šole, v Gorici pa posebne tečaje za učitelje. Odprtje vsake slovenske šole mora odobriti višji častnik za civilne zadeve. Pogoji za odobritev so število vpisanih učencev, usposobljenost učnih moči in šolski prostori. ZVU bo priznala le šole, ki se podrejajo njenim predpisom. Objavljen je bil razpis za vpisovanje v osnovne in srednje šole v dneh od 17. do 22. septembra ter poziv učiteljem in profesorjem, naj se prijavijo na delovna mesta.

Ustanove in organizacije PNOO so silovito nastopile proti vpisovanju zlasti v srednje šole. V *Primorskem dnevniku* so sprožili srdito gonjo proti osebam, ki so jim bila zaupana odgovorna mesta v šolski upravi, imenovali so jih »premagani fašistični izdajalci«. Šolo, ki so jo organizirali zavezniki, so prikazovali v najbolj črnih barvah.

Vprašanje slovenskih šol je viselo na nitki. Baraga je v strahu, da se uresničijo italijanske napovedi, opozoril člana PNOO dr. Frana Tončiča na nevarnost propada načrta za ustanovitev slovenskih srednjih šol zaradi nezadostnega števila učencev. Uradni predlog »proveditorija« (šolskega skrbnika) je namreč zanikal potrebo po večjem številu slovenskih osnovnih šol in menil, da je zahteva po slovenski srednji šoli samo politično orožje.

Čez noč je prišlo do spremembe. Primorski dnevnik je 13. septembra 1945 najavil poziv k vpisovanju v srednje šole, s katerim bi pokazali upravičenost zahtev po slovenskih srednjih šolah. Vpis je bil velik.

ZVU je 8. oktobra 1945 ustanovila osnovne in vse potrebne srednje šole na področju cone A. Vodstvo slovenskega šolstva je prevzelo višje šolsko nadzorništvo. To nalogo sta opravljala Anton Kacin in Vladimir Žitko. Za srednje šole so imenovali ravnatelje. Prvi so bili: Tone Penko (nižja srenja šola), dr. Srečko Baraga (realna gimnazija), Rudolf Perhavec (trgovska akademija), v Gorici pa Peter Martinc (nižja gimnazija) ter Josip Nemec (klasična gimnazija). Didaktična ravnatelja, ki sta upravljala osnovno šolstvo v svojem okraju, sta bila v šolskem letu

1945/46 učitelj Hinko Ravbar iz Dola, ki sta ga priznavali obe oblasti, a je deloval po navodilih PNOO, v naslednjem letu pa Miroslav Tavčar iz Krepelj.

Učno osebje za srednje šole je v določeni meri prihajalo iz vrst političnih emigrantov, sedem od teh jih je trajno ostalo v Trstu. Posebno so se uveljavili v šolskem in kulturnem življenju Vinko Beličič, Martin Jevnikar in Jože Peterlin, ki so se izkazali z zavzetim šolskim delom, literarnimi deli, učbeniki ter založniško in igralsko dejavnostjo.

Vpis v slovenske šole je bil ogromen. 20 otrok v dveh otroških vrtcih, preko 11.000 učencev v osnovnih šolah, 1003 dijaki v dveh nižjih srednjih šolah in 380 dijakov v štirih srednjih šolah. Ob otvoritvi slovenske šole so predstavniki ZVU nagovorili slovenske učitelje v Trstu in Gorici. Poudarjeno je bilo, da je treba združiti vse sile v boju proti nevednosti in nestrpnosti ter izločiti politične vplive, ker ovirajo dosego demokratičnih idealov. Opisali so dejansko stanje, obsodili nekulturno časopisno gonjo in nesodelovanje PNOO z njimi ter nasprotovali nameščanju učiteljev brez poklicne izobrazbe.

PNOO je šolo podprl s stisnjenimi zobmi in figo v žepu. Še naprej je urejal šolstvo po svojih načrtih. Dvovladje se je nadaljevalo; PNOO je zavzel strategijo podtalnega delovanja, da se »uveljavi volja ljudstva«.

V ta namen so delovale vzporedne šolske strukture. Roditeljski sveti so bili zelo aktivni: od ZVU so zahtevali, da sprejme njihove pogoje. Imeli so močan vpliv na učno osebje, starše, učence in dijake: vpisovali so otroke, predlagali učitelje in vlagali zahteve za priznanje šol ter vodili borbo za knjige, uvožene preko meje. Učitelji so bili nadzorovani. Pritiski so se izvajali v osebnem stiku in na učiteljskih konferencah. Nastavljali so šolske nadzornike in dajali navodila učiteljem – zlasti za pouk zgodovine, uporabo simbolov NOB, proslave … Vplivali so na starše, da niso pošiljali otrok v šole. Organizirali so incidente in izgone učiteljev, nameščenih s strani ZVU, jim grozili in jim preprečili vstop v šolo. V enajstih šolah so jih prisilili, da so se umaknili (v Borštu, Božičih, Sv. Barbari, Šempolaju, Ronkih, Tržiču, Devinu, Sesljanu, Skopem, na Škofijah in Repentabru).

Na srednjih šolah so aktivirali profesorje in mednje postavili svoje zaupnike. Poskrbeli so tudi za aktiviste med dijaki; nekateri so bili uvoženi iz Slovenije. Spodbujali so k uporu in zasmehovanju svojih profesorjev in navduševali za udeležbo na protestih in demonstracijah. Za prvomajski nastop so celo ponoči pritihotapili dijake iz cone B, s tolminske gimnazije v Trst.

Cilj zborovanj, sestankov in protestnih shodov je bil doseči politizacijo šole. Krajevni aktivisti so dobivali navodila in propagandna gesla ter pod pritiskom zbrali množice in jih vodili na zborno mesto, največkrat v Trst. Sovražno so napadali politične emigrante: zmerjali so jih z izdajalci in zahtevali njihovo odstranitev ter vzklikali: »Živijo Tito, živijo Stalin, smrt izdajalcem. Hočemo Jugoslavijo, zavezniki pojdite domov!«

Zelo oster boj proti slovenski šoli je potekal v časopisu *Primorski dnevnik*. Poglavitna naloga časopisnega napadanja je bila, da javnost izve za laži ZVU, da Slovenci hočemo sodelovati, a ljudstvu ne moremo vzeti oblasti. V prvih dveh povojnih letih je dnevnik objavil 95 člankov z izrecno kritično vsebino o zavezniški šoli in »reakcionarnem učnem osebju«.

Temu dogajanju so sledili poostreni ukrepi ZVU. V januarju in februarju 1946 je bilo učno osebje na zaslišanju pri komisiji ZVU. V februarju so začeli odpuščati nekatere neposlušne učitelje. V marcu je bilo več zaplemb učnih knjig (tudi v Barkovljah in pri Sv. Ivanu), zaprli so nekatere šole, 11. julija 1946 je ZVU odpustila 114 učiteljev in odrekla pravico javnosti 82 slovenskim šolam, okvirno vsaki drugi. Pri svojih namestitvah je vztrajala le v centrih, v okoliških vaseh pa je morala popustiti in marsikatere učitelje zaradi ogroženosti odpoklicati. Glede očitkov o nameščanju »narodnih izdajalcev« je zahtevala, naj predložijo dokaze, in opozarjala, da nekdo, ki se ne strinja s Titovo politiko, še ni kolaboracionist. Ti odnosi so trajali, dokler je obstajala ZVU. Komunistična stran je trdila, da je krivda za vse to na nasprotni strani.

Dejanske zasluge zavezniške šolske uprave so bile kljub težkim okoliščinam velike. V zadnjem poročilu je z zadovoljstvom ugotavljala, da je v tržaškem okrožju delovalo 52 slovenskih šol in poučevalo 216 učiteljev, obiskovalo pa jih je 5510 učencev. Obnovljene so bile vse slovenske osnovne šole v coni A, ki jih je uničil fašizem, tri pa na novo ustanovljene, in sicer v Tržiču, Ronkih in Miramaru. Tržaški Slovenci so z zakonom dobili vse potrebne srednje šole, ki jih v nobenem prejšnjem režimu ni bilo. Delovala je komisija za slovenske šolske knjige in bilo je poskrbljeno za finančna sredstva za njihovo izdajo.

Predstavniki PNOO pa so se pohvalili, da je večina učiteljev delovala po njihovih navodilih in uporabljala njihove učbenike. Za podeželje to povsem velja. Vse šole v okraju Sežana so bile pod kontrolo PNOO, razen šole šolskih sester v Tomaju in šole v Avberju, kjer je vodstvo prevzel župnik, ki ga je postavila ZVU.

V Gorici je potekal boj za šolstvo drugače. Zanjo so se zavzemali slovenski narodnjaki, povezani v Slovenski demokratski zvezi (SDZ), in svoj cilj dosegli šele leta 1953. Najzaslužnejša pri tem sta bila dr. Avgust Sfiligoj in prof. Anton Kacin.

Septembra 1947 so postavili nove meje. Tako se je končalo prvo obdobje boja za slovenske šole oziroma za ideološko prevlado v njih. Zakoni o delovanju slovenskih šol, ki jih je sprejela ZVU, so ostali v veljavi v začasni državici Svobodno tržaško ozemlje (STO) in obvezujoči za Republiko Italijo.

Razmejitev je zahtevala nova prilagajanja. Šolski oddelek PNOO se je pridružil Slovansko-italijanski antifašistični uniji in nadaljeval svoje delo. Vpliv politike iz Jugoslavije se je nadaljeval, prav tako tudi ideološki boj med učitelji, starši in slovenskimi strankami, ki ga je ta čas zanesel med tržaške Slovence. Nedvomno pa je, da so dvovladje in razmere, ki so iz njega izhajale, prispevali k temu, da se je tudi na tem skrajnem koščku naše zemlje oblikovala dvojna miselnost – dva značaja in dve narodni duši –, kar ovira sožitje med ljudmi, razdvaja in izčrpava moči za uveljavljanje narodnih interesov in kulturnega napredka.

Navedena dejstva vabijo bralca k razmisleku. Je v tem času potekal boj za slovensko šolo ali za ideološko prevlado? Kdo je zaslužen za delovanje slovenskih šol za zahodno državno mejo? Komu bi postavili obeležje? Kakšna bi bila usoda predvsem srednjega šolstva, če bi ne bilo tistih, ki so bili pripravljeni sodelovati z ZVU? Odgovori na ta vprašanja so dragoceni na poti iskanja zgodovinske resnice.

Ddr. Igor Grdina

Anton Bruckner ljubemu Bogu

Ob dvestoti obletnici rojstva Antona Brucknerja je šopek stereotipov o njem še vedno okras marsikatere mize. Zlasti take, ki je sicer prazna. Skladatelj da je bil velik otrok, nepredvidljiv in neprilagodljiv, vendar po drugi strani tudi nebogljen … Zato pa se o Johannesu Brahmsu, ki so ga mnogi prebivalci časa meščanov dojemali kot njegovega antipoda, govori kot o suverenem klasiku. Prave mere naj ne bi izražal le v glasbi, temveč tudi v lovljenju ravnovesja med življenjskim stoicizmom in epikurejstvom. Celo če se je zapletel v kakšno dramo, je v njenih zmedah vedno izbral najboljšo – ali vsaj najmanj slabo – možnost. Françoise Sagan svojega romana o iskanju znosnosti v čustvenih vrtincih ni brez razloga naslovila z vprašanjem: Imate radi Brahmsa?

Pa da je bil Bruckner naiven, se meni in sodi. Če je bil genij, je bil gotovo brez talenta – zlasti za ugajanje. Ker je namenjal veliko pozornost trobilom, godala pa zaposloval z monstruozno dolgimi tremoli in ponovitvami ponižujoče enostavnih glasbenih motivov, si ni mogel pridobiti ljubezni v prvih, najbolj gostih vrstah orkestra. Njegove obsežne simfonije, ki so pravzaprav v večjo slavo Vsemogočnega postavljeni zvočni samostani – zadnja, *Deveta*, je celo izrecno posvečena *ljubemu Bogu* –, je vodilni kritik druge polovice 19. stoletja Eduard Hanslick razglasil za glasbene klopotače. Zato pa naj bi Brahmsa – Brucknerjevega vrstnika po priseljenstvu v prestolnico ob nekoč lepi modri Donavi – odlikovalo idealno ravnovesje med umetniškim ekspresivizmom in virtuoznostjo kultivirane komunikacije. Njegova *Prva simfonija* naj bi bila kar Beethovnova *Deseta*!

In še je puhlic o Brucknerju, ki gredo zlahka iz ust v ušesa. Ko se obiskovalci koncertov iz poslušalcev prelevijo v debaterje, se za pozornost često borijo z razpečevanjem večno zelenih etiket. Potreba po čim številnejšo množico mobilizirajočem mnenju v sleherni stvari je pač vse večja in ljudje, ki imajo raje gotovost kot tveganje, se lažjega srca odzovejo potisočerjenemu odmevu kakor klicu, za katerega ni jamstva, da bo slišan na semnju vsakdanjosti. Funkcionalizem – čedalje bolj cenjena, a zaradi izgubljanja pristne zavzetosti tudi iz dneva v dan dražja značilnost sveta, ki ustreza tako vsedopuščajočim lebdečim dušam kot fanatikom na trd(n)ih tleh – terja razvrstitev. Ne občutenja in ne dojetja. Samo da človek ni sam! In če se obda s pritrjevalci, se mu zdi, da se ob njem ne more pojaviti brezno, ki je toliko in toliko generacij nazaj nenehno spremljalo Blaisa Pascala, potem pa se je v vsestransko rastoči epohi modernizacije bliskovito poglabljalo in pomnoževalo …

Bruckner je bil med ljudmi velikokrat sam, a na poseben način: kot sodobnik večnosti se med imperativom časa zavezanimi ljudmi ni znašel. O njegovih stvaritvah so mnogi menili, da bi morale biti drugačne – mnogo krajše –, kot

so bile. Podeželan iz gornjeavstrijskega Ansfeldna se dolgo časa ni doživljal kot prerok, temveč zgolj kot evangelnik, kakršnega je na operni oder uvedel graški skladatelj Wilhelm Kienzl. Bruckner se je prebivalcem 19. stoletja zdel – podobno kot pozneje Hugo Wolf – le povečevalec Wagnerjevega imperija: zavzemal naj bi glasbene cone, ki niso bile v osredju pozornosti malega velikana iz Bayreutha.

Kreatorsko moč slovitega reformatorja glasbene scene je Bruckner res občudoval. Bil je neizmerno srečen, ko je ugotovil, da je v predstavah o glasbeno pozitivnem na njegovi valovni dolžini. O tem se je na edinstven način prepričal ob svojih stvaritvah. Septembra 1873 se je podal k Wagnerju in mu pokazal svojo tedaj ravno leto dni staro *Drugo simfonijo* ter nastajajočo *Tretjo*, nakar je izrazil željo, da gostitelj sam določi tisto, ki mu jo bo posvetil. Mojster, ki se je tedaj ukvarjal z gradnjo svojega gledališča, je po analizi obeh partitur izbral še ne povsem dokončano, skladateljema pa se je potem ob pivu pošteno razvezal jezik. Bruckner pozneje ni bil več povsem gotov glede volje počaščenca. Ker se mu je zdela *Tretja simfonija*, katere prvo temo uvedejo trobente, boljša, je to omenil v pisnem sporočilu Wagnerju, ta pa mu je pritrdil. Manj cenjeno *Drugo simfonijo* je gornjeavstrijski skladatelj pozneje skušal posvetiti tastu bayreuthskega maga Franzu Lisztu, vendar se ta na njegovo prošnjo za sprejetje dedikacije ni odzval. Dunajski filharmoniki, ki so bili tretji v vrsti možnih počaščencev, se prav tako niso zmenili za prišleka provincialnega videza.

Predniki Antona Brucknerja, ki se je rodil v začetku septembra 1824 – leto je bilo pomenljivo: slabe štiri mesece prej je zmagoslavni krst doživela Beethovnova *Deveta simfonija* –, so bili kmetje in mojstri različnih obrti; njegov oče, ki se postal učitelj in organist v vaški cerkvi, je že štrlel iz povprečja. Sin je sprva hodil po njegovi poti: Bogu namenjena glasba in priložnostno muziciranje sta ga spremljala že v mladosti. Kot pevec v deškem zboru starodavnega sanktflorianskega samostana je še globlje zakoračil v čarobno kraljestvo svete Cecilije. Ko si je potem v Linzu pridobil za vstop v vrste učiteljskih pomočnikov zahtevano izobrazbo in se zaposlil najprej v Windhaagu in nato v Kronstorfu, je prvič v življenju prišel navzkriž z (lokalnim) javnim mnenjem: ljudski glas je sodil, da se preveč posveča komponiranju in orgelskim improvizacijam, namesto da bi garal na polju in v gozdu. Paradoksalno pa sta oba kraja na kulturni zemljevid sveta vpisana predvsem po prvih treh mašah, ki jih je samosvoji vzgojitelj ustvaril v času, ko je razburjal njune prebivalce.

Leta 1845 je Bruckner napravil učiteljski izpit in se zaposlil v sanktflorianski samostanski šoli. Avguštinski predstojniki so ga razumeli: sčasoma je postal organist – sijajen instrument, ki je bil največji v deželah pod oblastjo habsburškega črnega orla, je že njegovim predhodnikom ob koncu terezijanske dobe zgradil slovenski mojster Franc Ksaver Križman –, pa tudi za komponiranje je imel čas. Nastala je druga trojica skladateljevih maš, ena slovesna in dva rekviema. Na Brucknerja je v tistem času velik vtis naredilo tudi petje Gallusovega moteta *Ecce, quomodo moritur iustus* v noči z velikega četrtka na veliki petek.

A kakor koli je bil sanktflorianski samostan imeniten, je služba organista v njem za glasbenika pomenila določeno omejitev. Zato ni čudno, da se je Bruckner po zmagovito prestanem preizkusu svojega izvajalskega mojstrstva leta 1855 preselil v Linz. V tamkajšnji stolnici se je spet srečal s Križmanovim

instrumentom. Po pretežno dopisnem študiju pri dunajskem profesorju kompozicije Simonu Sechterju, ki mu je v času spoznavanja skrivnosti kontrapunkta prepovedal skladati, se je s podvojenimi močmi lotil ustvarjanja. Leta 1861 je s sedemglasno *Ave Mario* celo že zabeležil prvi uspeh. Ko so v gornjeavstrijski metropoli 1. maja 1862 položili temeljni kamen za novo katedralo – kot največja cerkev v avstrijski republiki je bila posvečena natanko 52 let pozneje –, je doživela krst njegova kantata *Slavite Gospoda*. Novembra 1864 je sledila še praizvedba maše v d-molu. Kmalu je obveljala za odličen primer »novega stila« v cerkveni glasbi. V vojnem letu 1866 je nastala še ena maša – v e-molu –, ki jo je naročil škof Franz Joseph Rudigier in jo dal izvesti ob dograditvi votivne kapele nove linške katedrale. A mnogi so menili, da bi se bilo pod oboki neogotskih cerkva treba vrniti k zgledom iz dobe starih mojstrov, ko je ljubega Boga slavil samo človeški glas …

Čeprav Linz v primerjavi z Dunajem ni pomenil mnogo – v francjožefovski dobi se je mnogim zdelo globlje pomenljivo, da se ime tega mesta, ki leta 1860 ni imelo niti 30.000 prebivalcev, rima s *Provinz* –, je Brucknerju vendarle marsikaj ponujal. Skladatelja so ustvarjalno vsaj nekoliko zamikali tudi plesni in koračniški ritmi, ki so podobno kot orgelski akordni grozdi sodili med njegove najzgodnejše muzikalne vtise. Kariere Josepha Lannerja, Franza Morellyja in pripadnikov dinastije Strauß so že v Metternichovi dobi opozarjale, da lahko v urbanem okolju, kjer je tradicionalno ljudsko kulturo izpodrinila tržno in neredko politično obarvana popularna, vedre note glasbeniku odrežejo kar izdaten kos pogače. Ne samo kruha. Bruckner se je preizkusil tudi v salonsko ubranih klavirskih kompozicijah in za 19. stoletje značilnih domoljubnih zborovskih skladbah. Ob študiju oblikoslovja in orkestracije pri kapelniku mestnega gledališča Ottu Kitzlerju je začel komponirati še za simfonični orkester in komorne sestave.

A kljub pogledovanjem skozi okna modernega sveta se je Bruckner polagoma ovedel, da njegovo življenje in ustvarjanje ne bo moglo biti tipično za zgodovinsko epoho, v katero ga je umestilo rojstvo. Poti, ki jih je izbiral za dosego svojih ciljev, so bile drugim tuje. Tako je avgusta 1866 napisal dvajset let mlajši sestri prijatelja Antona Langa Josefini presenetljivo prozaično snubaško pismo – in doživel zavrnitev. Ne več rosno mladi skladatelj z dovolj skromnim opusom je potem zapadel v veliko krizo. Pri njem so se pojavile živčne motnje – depresija na eni in numeromanija na drugi strani –, vendar je svoje težave s pomočjo hladnih kopeli v Bad Kreuznu v pozni pomladi in poletju 1867 spravil v znosne okvire.

Leta 1868 je bil Bruckner pozvan, da na dunajskem konservatoriju kot profesor harmonije, kontrapunkta in orgelske igre nasledi umrlega Sechterja. Če je bil kot ustvarjalec zaradi učiteljeve metode poučevanja povsem samostojen, je pri predavanjih izhajal iz njegovih nazorov o zakonitostih muzikalnega reda. Ni se spremenil niti potem, ko je leta 1875 postal lektor za glasbeno teorijo na dunajski univerzi. Takšnega pouka so bili deležni tudi Brucknejevi slovenski učenci, med katerimi so bili najuglednejši muzikolog Josip Mantuani, dirigent Matej Hubad in skladatelj Viktor Parma. Znanje, s katerim so se oborožili na Dunaju, vsekakor razbija mit o Brucknerjevi naivnosti in preprošči ni. Na nekaterih področjih Sechterjev naslednik ni imel resne konkurence.

Na Dunaju, ki je bil svetovna prestolnica glasbe, se je moral gornjeavstrijski *homo novus* šele uveljaviti. Ni šlo zlahka: medtem ko mu je tujina takoj – po le nekaj koncertih v Nancyju, Parizu in Londonu – priznala mojstrsko obvladovanje orgel, je bila metropola ob lepi modri Donavi mnogo bolj zadržana. Najuglednejši prestolniški sedež ob kraljici instrumentov, tisti v kapeli dunajske dvorne palače, je postal zares njegov šele leta 1878 – potem ko je od septembra 1868 z neplačanim delom dokazoval zmožnost za to, da ga zasede. Veliko je povedala tudi usoda Brucknerjeve maše v f-molu. Skladatelj jo je napisal za izvedbo v dvorni kapeli, krščena pa je bila šele po dolgem natezanju junija 1872 v Avguštinski cerkvi. Stroške za izvedbo je moral prevzeti sam avtor.

Tudi Brucknerjeve simfonije, ki so demonstrirale, da vse možnosti te kompleksne, pa hkrati tudi strukturno pregledne ter arhitektonsko in psihološko uravnotežene glasbene oblike na poti od Haydna do Beethovna še niso bile izčrpane, so imele trnovo pot. Njihovi začetki so praviloma decentni, nakar se oglasi prva tema. (Pozneje je enak prijem uporabil Richard Strauss v znameniti tonski pesnitvi *Tako je govoril Zaratustra* in v *Alpski simfoniji*.) Poslušalci so se pri priči razdelili: peščica je bila navdušena, večina zmedena, najglasnejši in najbolje organizirani pa so skladatelju energično nasprotovali. Decembra 1877 je ob krstu *Tretje*, ki je dunajski filharmoniki najprej celo niso hoteli igrati, občinstvo koncertno dvorano večinoma zapustilo že med izvedbo finala, godbeniki pa so jim sledili takoj, ko je Bruckner še zadnjič zamahnil z dirigentsko palico. Čudno usodo je imela tudi *Peta*. Avtor, ki je nikoli ni slišal v izvirni obliki, jo je 4. novembra 1878 posvetil »večnemu« ministru za bogočastje in nauke Karlu von Stremayru, ki mu je utrl pot na univerzo, vendar je vest o tej počastitvi prišla na dan šele leta 1904. Za globoko vernega Brucknerja je bila stvar namreč kočljiva: politik, ki mu je veljala njegova osebna hvaležnost, se je močno izpostavil pri avstrijski odpovedi konkordata s Svetim sedežem. Skladatelj je kljub začaranosti z glasbo vedel, v kakšnem času živi. Tako se je zanimal celo za nesrečnega mehiškega »emperadorja« Maksimilijana in za avstrijsko odpravo v polarna prostranstva (o slednji si je zabeležil, da je prišla »8000 milj od [domovine] prvega človeka«)!

Šele sedma Brucknerjeva simfonija je ob praizvedbi decembra 1884 doživela bleščeč uspeh – vendar v Leipzigu. Kmalu zatem je triumfirala tudi v Münchnu. Na Dunaju so jo slišali marca 1886, isto leto pa je dosegla še nizozemsko in ameriško publiko. *Osma* je zagledala luč sveta v povsem spremenjenih okoliščinah: skladatelj, ki si je z maja 1885 prvič javno izvedenim *Te Deumom* pridobil naklonjenost – in zatem še red – cesarja Franca Jožefa, je bil novembra 1891 razglašen za častnega doktorja dunajske univerze. Nova simfonija, katere partitura je bila natisnjena 4 mesece kasneje, je bila posvečena dunajskemu monarhu, kar je pomenilo sprejetost na najvišjem mestu. *Devete* pa Bruckner ni več končal. Menil je, da bi lahko namesto njenega finala – njegovi fragmenti bi lahko postali tudi nastavek nove simfonije – izvajali *Te Deum*. Vendar je ta rešitev v nasprotju s skladateljevim siceršnjim upoštevanjem združljivosti tonalitet v kompleksnih strukturah.

Brucknerjeve simfonije, ki se od generacije mlajših Mahlerjevih razlikujejo vsaj toliko kot ep od romana, obstajajo v vrsti verzij. To se je včasih štelo za

dokaz ustvarjalske negotovosti. Nekaterniki so celo duhovičili, da je skladatelj devetkrat pisal isto simfonijo. Vendar pa je stvar drugačna: Bruckner ni hodil po že utrtih poteh – na to še zdaleč ne opozarja le enajst tonov kromatične lestvice, ki jih uporabi na začetku slovesnega *Adagia Devete* – in je preizkušal različne možnosti. V nesubvencionističnih časih, ko so umetnine dobile priložnost za preživetje le z recepcijskim uspehom, je tehtanje med različnimi variantami, dopolnjevanje in popravljanje povsem razumljivo. Še kako znano je bilo tudi drugim mojstrom – celo najpopularnejšim in najpogosteje izvajanim, denimo Giuseppeju Verdiju.

Cesarska milost je Brucknerja rešila velikih skrbi, ko ga noge niso več držale: dobil je stanovanje v prizidku dunajskega Gornjega Belvedera, ki je bil sicer rezidenca prestolonaslednika Franca Ferdinanda. Zato pa je v dobi razširjajoče se svobode tiska ostala neuslišana skladateljeva želja, da bi se z najvišjega mesta naročilo Hanslicku, naj se neha izživljati nad njegovimi stvaritvami …

Bruckner se je za zmerom poslovil oktobra 1896. Pokopali so ga pod orglami v sanktflorianskem samostanu.

To pa ne pomeni, da je nehal vznemirjati ljudi. V Tretjem rajhu je prišlo do komaj predstavljive zlorabe njegovih del, katerih katoliški duh in ideali niso bili združljivi z nacionalsocialističnim neopoganstvom. Hitler je celo organiziral pravcati lov za Brucknerjevimi originali – a se mu je kronski dragulj, rokopis treh stavkov druge verzije *Tretje simfonije*, za las izmaknil. Alma Mahler-Werfel ga je sredi septembra 1940 na begu pred dolgo roko nemških tajnih služb prenesla čez pirenejsko »zeleno mejo« in potem v novi svet.

»Pod soncem se umetnik v dalj poda,
v njegovi senci kritik koraca.« Vir: Wikipedija

Dr. Renato Podbersič ml.

Dr. Miroslava Cencič

Devetdesetletnica

Foto: osebni arhiv jubilantke

Tokratna slavljenka je klena in ponosna Kraševka, ki že desetletja z možem Zdravkom živi v Šempetru pri Gorici. Širša javnost jo pozna kot pedagoginjo, profesorico, publicistko in raziskovalko. Rodila se je kot Miroslava (Mira) Žvab v kmečki družini v Tomaju na Krasu. Takrat je sodilo to območje pod italijansko državo, fašistični režim je doživljal leta svojega največjega razcveta, hkrati pa je povsem zatiral slovensko manjšino.

Dekletce so uradno klicali Federica Soavi, niti krstnega imena javno ni smela uporabljati. Kasneje se je spominjala: »V mojem času je bila šola sicer v italijanščini, ker drugače ni moglo biti, a med odmori smo se pogovarjali po slovensko. V drugih šolah niti tega niso smeli.«

Njeno mladost so sicer, podobno kot njene vrstnike, zaznamovale slovenske šolske sestre, ki so leta 1898 prispele v Tomaj, kjer so s svojim zlasti vzgojnim delovanjem vztrajale do leta 1947, ko so morale zaradi pritiska novih jugoslovanskih oblasti ta kraj zapustiti in se preseliti v Trst. Mala Mira je že zgodaj pokazala vso svojo nadarjenost. Osnovno šolo je sicer obiskovala med letoma 1941 in 1946 v Zavodu šolskih sester v Tomaju, prva dva razreda, do kapitulacije Italije, seveda v italijanščini.

V nižji gimnaziji je bila razpeta med Trstom, Postojno in Tomajem; selitvam so botrovale zaostrene politične razmere ob določanju državne meje med tedanjo Jugoslavijo in Italijo. Med letoma 1949 in 1953 se je šolala na učiteljišču v Ljubljani. Po maturi je eno leto poučevala v osnovni šoli v Gaberjah na Vipavskem, zatem je do leta 1959 študirala psihologijo in pedagogiko na Filozofski fakulteti v Ljubljani, vmes je leto dni poučevala na Osnovni šoli Vipavski Križ. Po diplomi leta 1959 je na Gimnaziji Postojna pet let poučevala psihologijo, filozofijo in logiko. Leta 1961 je v Ljubljani opravila strokovni izpit za naziv »profesor srednje šole«. Med letoma 1963 in 1965 je na učiteljišču v Kopru poučevala pedagogiko, psihologijo in metodiko, kasneje se je zaposlila na Zavodu za šolstvo SR Slovenije, v enoti Nova Gorica, ter opravljala naloge pedagoškega svetovalca za razredni pouk in predšolsko vzgojo. Leta 1969 je na Filozofski fakulteti v Ljubljani diplomirala na prvi stopnji študija filozofije. Med letoma 1972 in 1989 je bila višja predavateljica na Pedagoški akademiji v Ljubljani, do leta 1986 je na dislociranem oddelku v Novi Gorici predavala pedagogiko in psihologijo, nekaj semestrov tudi v Kopru na oddelku za razredni pouk. Po ukinitvi oddelka v Novi Gorici je med letoma 1982 in 1989 predavala didaktiko in teorijo pedagoškega raziskovanja na Pedagoški akademiji v Ljubljani. Leta 1983 je opravila magisterij iz pedagogike, pet let kasneje pa je na univerzi na Reki (Hrvaška) doktorirala z disertacijo *Vpliv družbenih razmer na vsebino realnega izobraževanja v slovenski ljudski šoli (1774–1941)*.

Kolegi so jo cenili kot dobro didaktičarko, prizadevala si je prenesti težišče od pridobivanja besednega znanja k razumevanju in uporabi. Posebno pozornost je

posvetila razvijanju pojmov in miselne aktivnosti učencev, ki se v največji meri udejanja pri reševanju problemov.

Poleg tega se je posvečala strokovnemu usposabljanju učiteljev ter je želela doseči mehkejši prehod iz teorije v prakso, raziskovalno pa pripravi otrok na šolo; sodelovala je pri organizaciji malih šol, raziskovala je zrelost šolskih novincev ter pripravljala usmeritve za pouk naravoslovnih predmetov v prvi triadi osnovne šole. S pedagoškim delom je segla tudi čez državno mejo ter bila nekaj let pedagoška svetovalka na slovenskih oddelkih otroških vrtcev na Tržaškem, v občini Devin-Nabrežina in občini Milje. Publicistično pot je začela s pisanjem učbenikov za spoznavanje narave in družbe, ki so doživeli več natisov.

Dr. Cencič se je upokojila leta 1991, a je do leta 2012 še predavala na Pedagoški fakulteti tako v Ljubljani kot v Kopru, vmes pa tudi na Biotehnični fakulteti v Ljubljani, Visoki zdravstveni šoli in med letoma 2010 in 2012 zgodovino slovenskega šolstva na Pedagoški fakulteti Univerze na Primorskem.

Jubilantkino življenjsko pot je posebej zaznamovala ljubezen do odkrivanja preteklosti, zlasti na Primorskem. Poglabljala se je v zgodovino slovenskega šolstva, ki ostaja jedro njenega diplomskega in podiplomskega študija ter prostočasnega zanimanja. Sad njenega dolgoletnega raziskovanja je zajetna monografija *Osnovna šola na slovenskem narodnem ozemlju* (2018).

Po upokojitvi, ki je nekako sovpadala z demokratizacijo in osamosvojitvijo Slovenije, je dr. Cencič z vso vnemo raziskovala tudi polpreteklo primorsko zgodovino in delovanje nekaterih manj znanih domoljubnih in protifašističnih organizacij (TIGR, Primorska sredina) ter upornikov na Primorskem pod fašizmom, pa tudi v času druge svetovne vojne. Njen odnos do tigrovcev je zaznamovalo predvsem dejstvo, da najdemo med njimi tudi njene sorodnike. Po iskanju in pogovorih s starejšimi se je kmalu povezala z znanim tigrovcem in publicistom Antonom Rutarjem (1901–1996), ki ji je pomagal pri razkrivanju dolgo zamolčane organizacije. S svojim vztrajnim raziskovanjem in objavami je dr. Cencič pomembno prispevala k širšemu pogledu in zgodovinskemu odkrivanju resnice o delovanju organizacije TIGR, v društvo je bila zelo vpeta v prvem obdobju, dokler ga niso preusmerili novi ljudje. Svoje zanimanje za tigrovce je v nekem pogovoru slikovito opisala, ne brez kančka grenkobe: »Gre za idealiste, ki so delali za narod in domovino. Končajo pa teptani, zaničevani in doživljajo krivice od vsepovsod. Sami so mi rekli, da so od Italijanov pričakovali preganjanje, saj so se jim upirali. Po tem, kar so doživljali v Jugoslaviji, ko je prišlo do pristopa k trojnemu paktu in se nadaljevalo v komunizmu, vidimo, da so vsi TIGR uničevali. Tigrovci niso imeli kam iti in niso se imeli kam zateči. Povsod so jim bile zaprte poti!«

Sad njenega dela so monografije: *TIGR: Slovenci pod Italijo in TIGR na okopih v boju za narodni obstoj. Kras in Vipavska dolina* (1997), *Moč domoljubja : tigrovec Anton Rutar, njegov čas in njegovo narodnoobrambno delovanje* (2002), *Resnična zgodba o druščini Črni bratje* (2011), *Primorska sredina v primežu bratomorne vojne* (2011). Pritegnilo jo je tudi domoznansko raziskovanje domačih krajev, zlasti vasi v osrčju Krasa in kulturno delovanje nekaterih tamkajšnjih osebnosti. Za svoje pedagoško in strokovno delo je dobila več priznanj slovenskih znanstvenih organizacij, Društvo Tigr ji je leta 2000 namenilo zlato spominsko plaketo TIGR, leta 2005 je na Univerzi na Primorskem prejela priznanje in naziv zaslužna visokošolska učiteljica. Združenje novinarjev in publicistov ji je leta 2021 podelilo častno priznanje Boruta Meška za življenjsko delo.

Dr. Miri Cencič iz srca voščimo vse dobro ob njenem jubileju in ji želimo trdnega zdravja ter še naprej obilo raziskovalnega duha.

Saška Ocvirk

Vse dobro in slabo je samo del življenja

Osemdeset let Metke Klevišar

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

»V življenju veliko praznujemo, včasih bi lahko rekli, da je naše življenje eno samo praznovanje. Seveda v realnosti nimamo vedno tega občutka, saj se moramo spopadati s celo vrsto neprijetnosti, ki še zdaleč niso praznovanje. Pa vendar je tudi kljub tej včasih trdi realnosti toliko stvari, ki jih je vredno praznovati. Nazadnje lahko človek praznuje že to, da je in se mu nič hudega ne dogaja,« je v luči svoje 80-letnice zapisala Metka Klevišar. Ob tem pa dodala, da se čudi, koliko ljudi se še vedno spomni nanjo, ko pa pravzaprav ni nič posebnega.

Pa je posebna prav zaradi takih razmišljanj, vsakdanjih, prizemljenih in skromnih, s katerimi se je skozi desetletja dotaknila nešteto svojih pacientov in njihovih svojcev, bralcev svojih knjig in poslušalcev svojih predavanj. Svoje najzgodnejše otroštvo je preživela v stavbi osrednje železniške postaje v Ljubljani, kjer se je navadila, da je njen dom vedno odprt za ljudi – prijatelje, znance in tudi mimobežne popotnike, ki so pri njej le kratko postali.

Kot študentka se je morala soočiti z diagnozo multiple skleroze. Ker so njena številna vprašanja ostajala neodgovorjena, se je naučila sprejemati dneve brez dolgotrajnih načrtov in bolezenske težave udomačevati kot nekaj, s čimer je pač treba živeti. Postala je navdih ljudem, ki so prav tako morali zastavljati življenje na majavih temeljih kroničnih bolezni, usodnih diagnoz in nezgod s trajnimi posledicami.

Po večletnem bivanju in delu v Avstriji se je kot mlada zdravnica vrnila domov in se bolj ko ne po naključju zaposlila na Onkološkem inštitutu v Ljubljani. Bila je ena prvih, ki je o smrti, umiranju, izpuščanju in trpljenju odkrito spregovorila. Detabuizirala je najtežje bivanjske teme, ki se jim lahko še tako izogibamo, pobegniti pa jim ne more nihče. Bila je med ustanovitelji slovenskega društva Hospic in Slovenske karitas. Po svoje je orala ledino delovanja laikov v slovenski Katoliški Cerkvi. Več desetletij je svoja razmišljanja objavljala v različnih publikacijah in se podpisala pod številne knjige. Mnoge je iz nemščine tudi prevedla. Ni ostala neopažena. Med drugim je leta 1995 postala Slovenka leta.

S svojo zdravniško kolegico in dolgoletno prijateljico Julko Žagar sta se jeseni leta 2013 preselili v Celje, v Dom sv. Jožef, kjer, kot pravi, živi svojo »četrto kariero«. Skupaj sta vodili znamenite Pogovore o življenju in smrti. Odkar se je avgusta 2022 Julka poslovila, Metka njuno skupno poslanstvo nadaljuje. Ljudem ostaja blizu tudi skozi vsakodnevne zapise na družbenem omrežju Facebook. Kot rada sama reče, smo ljudje drug drugemu darilo. Če se v svojih vsakodnevnih stikih tega le dovolj pogosto zavemo. Metka zase res pravi, da ni nič posebnega, vendar je posedanje ob njej in pogovor z njo nekaj, kar doživiš kot privilegij. In če si lahko svojo starost, svojo bolezen in svoje tegobe po njenem navdihu predstavljamo tako – da smo nekomu še vedno darilo –, je Metka Klevišar pravzaprav največ, kar je Človek sploh lahko.

Dr. Drago K. Ocvirk

Gospodovo trganje spon in šivanje svobode

Kardinalu dr. Francetu Rodetu ob 90-letnici

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Ob nedeljah smo šli k maši še popoldan, ker jo je imel novi gospod, in se z njim vrnili domov. Z nami je igral badminton, po večerji pa tarok, ki nas ga je naučil. To je pod Jožefovim hribom trajalo dve leti, potem pa je Gospod odšel. Naziv Gospod je ostal do danes, družinsko prijateljstvo pa tudi, čeprav je vmes postal nadškof in kardinal.

Ko sem bil bogoslovec, sva živela pod isto streho. To je bil čas, ki bi ga Pridigar vključil v svoj čas trganja in čas šivanja tako v Cerkvi kot v družbi. Čas, ko je koncil široko odprl vrata in okna Cerkve in spustil vanjo in iz nje sveži veter, Duha, ki veje, kjer hoče.

Profesor Rode je ta veter lovil v svoja široko razprta jadra. Za seboj je potegnil ne malo mladih in vlival upanje na sproščeno Cerkev, predvsem pa manj prestrašeno in manj zaprto v zakristije. Veter ga je odnesel čez prag zakristije v družbo. Če je hotel s svojimi somišljeniki – in teh je bilo vedno več – Cerkev osvoboditi iz zakristijske ječe, je bilo treba strgati okove, v katere so komunisti okovali človeka in duha. Ko ni sprejemal vloge grešnega kozla, ki jo je Partija namenila Cerkvi in vernikom, ampak je zahteval svobodo in enakopravnost za vse, je bil med tistimi, ki so tlakovali pot v svobodo. Tistim, ki so imeli v rokah škarje in platno, Rodetovo delovanje ni bilo po volji. Toda grožnje in ustrahovanja ga niso zlomili. A prav takrat, v začetku osemdesetih let, so ga poklicali v Rim, na Tajništvo za neverne, lepše ime za urad, ki se je ukvarjal s človekovimi pravicami in versko svobodo v državah pod komunističnim škornjem. Rodetovo delovanje, ki je bilo prej omejeno na Slovenijo, se je tedaj razširilo na dežele za železno zaveso. Nova služba, nove zveze in nove priložnosti: delo za svobodo Cerkve in domovine je steklo na svetovnem odru … brez groženj in brez OZNE za hrbtom. Po tej drugi dvajsetletki v tujini se je vrnil v Slovenijo, tokrat samostojno, a žal vse preveč enoumno. Završalo je: prepleskani komunisti, ki so ohranili levji delež oblasti, še niso pozabili Rodetovega delovanja, zato so novega nadškofa pričakali na nož. Kljub temu mu je uspelo skleniti Sporazum med RS in Svetim sedežem o pravnih vprašanjih, žal pa druga vprašanja še čakajo na boljše čase.

Ni dvojke brez trojke, pravijo Francozi, in tako se je Rode še tretjič odpravil na tuje, nazaj v Rim. Služba v vrhu vesoljne Cerkve in škrlat, Slovenci dobimo tretjega kardinala. A brez pelina ne gre: doletela ga je enaka usoda kot vse, ki so nam odpirali oči in izborili svobodo. Ponosni dediči totalitarizma so mu z lažmi, namigovanji in podtikanji skušali vzeti dobro ime in ga odstraniti iz spomina. A iz te moke ne bo kruha, saj iz izkušnje vemo, da ima laž sicer ogromno mladih, a na srečo kratke noge!

Ko se sedaj kdaj slišiva, čutim, da ga laži bolijo, niso ga pa zlomile. Če kaj, Gospodu želim, naj mu Bog daje moč, da bo tudi pod desetim križem klical blagoslov na Cerkev, ki jo je modro vodil, in na domovino, ki jo srčno ljubi. Naj zdaj, ko je odložil jarem služb, še naprej z molitvijo trga okove zatiranja in vsem šiva plašč svobode.

Enej Silvij Piccolomini – Pij II.

Zgodnji humanistični spisi in zapisi o slovenskem ozemlju

Uredila in prevedla: **mag. Jan Dominik Bogataj in mag. Anja Božič**
Izid: **oktobra 2024**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Knjižna urednica: **dr. Tanja Ozvatič**

Enej Silvij Piccolomini (1405–1464), kasneje papež Pij II., zagotovo predstavlja eno najzanimivejših osebnosti evropske renesanse. Rodil se je v italijanskem mestecu Corsignano, blizu Siene, ki ga je po svojem papeškem imenu pozneje preimenoval v Pienzo. Še kot mlad, a izjemno načitan in spreten retorik, se je udeležil koncila v Baslu, kjer je njegovo nadarjenost opazil bodoči cesar Friderik III. Habsburški. Ta ga je povabil na nemški dvor v službo dvornega pesnika in tajnika v cesarski pisarni. V tem času se Piccolomini s Friderikom podal na številna diplomatska potovanja, med drugim tudi v naše kraje. O njih je Piccolomini tudi večkrat pisal: v svoje delo *O Evropi* je vključil opis tradicije ustoličevanja koroških vojvod, v svoji monumentalni avtobiografiji *Komentarji* pogosto omenja tudi rodbino grofov Celjskih, v svoje delo *O znamenitih možeh* pa je vključil tudi življenjepis Barbare Celjske.

Še bližje stike z današnjim slovenskim prostorom je Piccolomini spletel, ko mu je papež Nikolaj V. v zahvalo za posredovanje med papeškim in nemškim dvorom podelil naziv škofa v Trstu. V tem času (1447–1450) je posvetil vsaj tri cerkve našem ozemlju, in sicer v Predjami, v Križu in v Dutovljah. Z našim prostorom je Piccolomini ostal povezan tudi, ko je leta 1458 sedel na Petrov sedež v Rimu in po epitetu Vergilijevega junaka Eneja prevzel ime Pij (*Pius*). Kot papež je med drugim potrdil ustanovitev ljubljanske škofije in za škofa imenoval Sigismunda Lamberga, s katerim ga je vezalo osebno prijateljstvo še iz časa službovanja na nemškem dvoru. Njegovo papeževanje so pomembno zaznamovala tudi njegova nenehna prizadevanja za boj zoper turško nevarnost in, še posebej po padcu Konstantinopla leta 1453, pozivi h križarski vojni.

Manj znano pa je v slovenskem prostoru dejstvo, da je bil Piccolomini poleg vseh svojih cerkvenih in političnih funkcij tudi izredno plodovit ter razgledan literarni ustvarjalec. S svojo razpetostjo med klasično antiko in krščanstvom, med cerkveno in posvetno politiko, med Italijo in germanskim svetom v najpolnejši meri pooseblja bogastvo renesančne kulture v 15. stoletju. Kot takšnega ga upodablja tudi nova monografija *Enej Silvij*

Piccolomini – Pij II: Zgodnji humanistični spisi in zapisi o slovenskem ozemlju, ki sta jo uredila Anja Božič in Jan Dominik Bogataj. Poleg natančne obravnave zgodovinopisnih del in dokumentov, ki pričajo o Piccolominijevih stikih s sedanjim slovenskim prostorom in so v knjigi večinoma tudi prevedeni, želi monografija osvetliti tudi literarno plat Piccolominjeve kompleksne in vsestransko razgledane osebnosti.

Med prevedenimi deli je tudi Piccolominijev razvpiti roman *Zgodba o dveh zaljubljencih*, ki velja za eno najpogosteje tiskanih del zgodnjega novega veka. V njem Piccolomini izvirno prepleta klasično in novelistično tradicijo, roman sam je napisan v obliki dolgega pisma, deloma pa v pisma prehaja tudi znotraj zgodbe, s čimer Piccolomini pravzaprav ustvarja povsem nov literarni žanr. Delo je vezano na resnični zgodovinski okvir: opisuje ljubezensko zgodbo med Evrialom, francoskim veljakom iz spremstva cesarja Sigismunda, ki se med potjo v Rim ustavi v Sieni, in Sienko Lukrecijo, poročeno z uglednim mestnim plemičem Menelajem.

V nadaljevanju v prevodu Anje Božič objavljamo začetek romana, ki ga pravzaprav predstavlja pisemski nagovor na Piccolominijevega učitelja in prijatelja Marianna Sozzinija, ki naj bi Piccolominija nagovoril k pisanju Zgodbe o dveh zaljubljencih.

Zgodba o dveh zaljubljencih

Enej Silvij, pesnik in cesarski tajnik, prisrčno pozdravljam Mariana Sozzinija, strokovnjaka v obeh pravih in svojega someščana.

Prosil si me nečesa, kar se za mojo starost ne spodobi, s tvojo pa je celo v odbijajočem nasprotju. Kako bi se namreč lahko spodobilo, da jaz pri svojih skoraj štiridesetih letih pišem o ljubezni ali da ti pri svojih petdesetih o njej poslušaš? To ugaja mladim in zahteva nežno srce. Starci so ravno toliko dovzetni za zgodbe o ljubezni kot mladeniči za zgodbe o kreposti. In nič ni bolj odbijajočega od starca, ki se brez moči poganja za ljubeznijo. Seveda boš našel tudi starce, ki so zaljubljeni, a nobenega, ki bi bil ljubljen, kajti ženske in dekleta starost prezirajo. Ženska se ne zaljubi v nikogar, če ga ne uzre v cvetu mladosti. Če slišiš kaj drugega, je to zagotovo laž.

Vem, da se mi pisanje o ljubezni ne poda več, saj sem v življenju že preko poldneva in se bližam večeru; toda moje pisanje ne bo nič bolj nespodobno od tvojih prošenj. Pač, moram ti ustreči, ti pa sam premisli, kaj zahtevaš. Kolikor starejši si od mene, toliko bolj bi moral spoštovati zakone prijateljstva; če pa si jih tvoja pravičnost s prošnjami ne pomišlja prelomiti, se jih bo moja nespamet toliko manj bala prestopiti s tem, da ti ustrežem. Toliko dobrega si namreč že storil zame, da ti ne morem prav ničesar odreči, pa čeprav si temule primešal ščepec nizkotnosti.

Ubogal bom torej tvojo prošnjo, ki si jo že vsaj desetkrat ponovil, in ne bom več zavračal, kar tako prepričano zahtevaš. /.../ Ker si bil pogosto zaljubljen in ta plamen v tebi še danes ni ugasnil, želiš, da ti spletem zgodbo o dveh zaljubljencih. Opolzkost ti ne da, da bi se postaral. A prav, ustregel bom tvoji želji, da boš začutil ščemenje v svojih osivelih bolehnih dimljah, in ne bom si ničesar izmišljeval, ko pa je na zalogi toliko resničnih zgodb.

Je namreč na svetu kaj bolj običajnega od ljubezni? Katero mesto, vas ali družina je niso izkusili? Kdo pri tridesetih še ni grešil zavoljo ljubezni?

Jaz sodim po sebi, saj sem bil zaradi ljubezni že neštetokrat v težavah. Le zgornjim se lahko zahvalim, da sem ubežal nastavljenim pastem: mnogo več sreče sem imel kot Mars, ki ga je Vulkan, ko ga je zasačil v postelji z Venero, ujel v železno mrežo in ga postavil pred ostale bogove, da so se mu posmehovali. A svojo snov bom raje črpal iz ljubezenskih prigod drugih, ne lastnih, da ne bi morda naletel na iskrico, ki še vedno tli, medtem ko šarim po žerjavici ugaslih plamenov. Povedal ti bom torej čudno in skoraj neverjetno zgodbo dveh zaljubljencev, da ne rečem, dveh blaznežev, ki sta gorela v ljubezni drug za drugega. Ne bom torej uporabil starih in pozabljenih primerov, temveč bom pokazal goreči bakli našega časa. Tako ne boš poslušal o ljubeznih Trojancev ali Babiloncev, temveč o ljubezni našega mesta, čeprav se je eden od zaljubljencev rodil pod severnim nebom.

Morda bo tudi iz tega mogoče potegniti kaj uporabnega. Kajti: dekle v tej zgodbi po izgubi ljubimca, od žalosti izdihne svojo obupano in prezira polno dušo, on pa nikdar več ne občuti prave sreče – to naj bo mladim v svarilo, naj se ogibajo takšnim igrarijam. Dekleta naj prisluhnejo, naj s tem primerom poučene pazijo, da jih ljubezen do mladeničev ne bo gnala v pogubo. Ta zgodba torej mlade uči, naj se ne podajajo v ljubezenske boje, ki prinašajo več grenkobe kot sladkosti; opustijo naj strasti, ki ženejo ljudi v blaznost, in se namesto tega raje posvetijo prizadevanju za krepost, saj lahko le ta osreči tistega, ki jo doseže. Torej: če kdo še ne ve, kakšno zlo skriva v sebi ljubezen, se lahko o tem pouči tukaj.

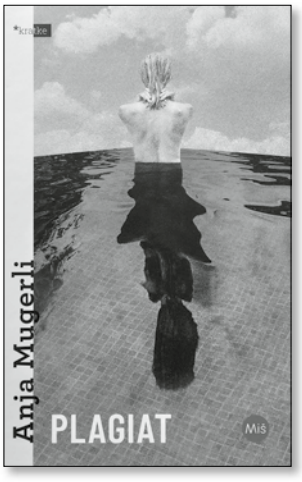
Bodi dobro, in pozorno prisluhni zgodbi, ki me jo siliš zapisati.

Anja Mugerli
Plagiat
Miš, 2024, 205 strani

Bojana Modrijančič Reščič

Novogoriška avtorica Anja Mugerli s kratkimi zgodbami in romani zaznamuje Evropsko prestolnico kulture 2025. Sama pravi, da pisanje razume kot terapevtski način, kako osmisliti stvari. Že kot deklici ji je bilo po branju knjige vselej žal, da je zgodbe konec, zato je sama poskrbela za nadaljevanje. Skrb za čitalnico Babel na Mostovni v Solkanu, nagrada EU za književnost, prevodi njenih del in letošnji kresnik kažejo, da mora teme, ki jo zanimajo, popeljati med bralce, četudi ne ve, kako jih bodo ti sprejeli. Ob pisanju, ko besede zaživijo na papirju, občuti čarobnost. In v kratkih zgodbah želi ujeti utrinke, a hkrati iz njih izluščiti bistvo.

Njeno zadnje delo, ki povezuje devet zgodb (*Sestri, Angelčki, Plagiat,*

Motovilka, Tatica, Siva pega, Zofi, Stanovanje, Na vdih), nosi naslov *Plagiat*: »Kar je prepisano, prevzeto od drugod in objavljeno, prikazano kot lastno, navadno v književnosti« (*SSKJ*, 2. knjiga, 2014, str. 32–33). Avtorica že na samem začetku zbirke zapiše: »Ves čas, ko pišem, imam občutek, da kradem« (Iva L. Novak, *Ajaccio, ponovno*, str. 7). Kaj torej kradejo njene protagonistke, dekleta in zrele ženske, ki si želijo biti svobodne, izpolnjene in ljubljene? Radovedne posameznice, intelektualke ali neizobraženke, vpletene v odnose z družino, prijatelji in živalmi. Izpričujejo se s svojim delom in željami, v krutem svetu pa občutijo nerazumljenost, osamljenost …

Kako lahko mama krade brezpogojno ljubezen svojih dveh hčera v zgodbi *Sestri*? So sodobni »lajki« starejši hčeri le novodobno potrdilo, da sta recepta za žensko kuhanje in lepota? Postaja tudi sama podobna mami?

Če je mlade gimnazijke v zgodbi *Angelčki* fizična kraja pripeljala do spoznanja, da ne moreš ukrasti karizme drugega in ne smeš nikomur zavidati, je študentka Nika v zgodbi *Plagiat* resno opomnila pisateljico Ano: »Če nekoga dobesedno kopiraš, je to Plagiat« (str. 92). Kasneje je zaradi izdanega zaupanja ukradla dogodek iz preteklosti in ga kopirala.

V zgodbi *Tatica* je avtorica s prstom pokazala na mamo Romino, tatico, ki je kradla tudi hčerino vero v zdravo partnersko razmerje. Psica Zofi je Sonjo, prostovoljko v zavetišču, v istoimenski zgodbi opomnila, da ni ukradla brezpogojne pasje ljubezni. Ženska je tudi spoznala, da je pogled na življenje skozi živalske oči popolnoma drugačen.

Da tudi življenje lahko ukrade srce, je ob tragični izgubi spoznala udeleženka literarnega simpozija v tujini v zgodbi *Motovilka*, sprememba okolja pa ji ni prinesla odrešitve. Sorodstvene vezi pa v zgodbah *Siva pega*, *Stanovanje* in *Na vdih* opominjajo, da s krajo življenjske situacije lahko hudo prizadeneš najbližje. Kje je tako ostal človek, nezamenljiv individuum? Lahko situacijo spremeni ali pa ta ostaja nespremenjena zaradi – po mnenju posameznika – lastne nemoči?

Protagonistke določa življenjsko okolje, »zaspano in zaprašeno mesto« (str. 17), v katerem živijo zdolgočaseni ljudje, casino pa je edina bleščeča stavba v njem. Avtoričini someščani lahko tudi v ostalih zgodbah prepoznamo prostor, ki ga zapolnjujejo zdravstveni dom in bloki, gimnazija, mestni bazen … Marsikatera junakinja skuša v domačem okolju uteči osamljenosti, nekatere intelektualke pa ostanejo neizpolnjene v tujini. V stolp tako ni bila zaprta le pravljična Motovilka, navidezni svobodi so oči odprle šele pandemija in bolezni. Zavijanje besed v celofan, izogibanje odkritosrčnemu pogovoru, vera, da je najti brezpogojno ljubezen nemogoče, lahko rodijo tudi zlobo, ki se v kratkih zgodbah pojavi zaradi tesnobe in negotovosti.

Posameznice tako hodijo po svoji začrtani poti. Kakšna pa bo ta pot, je odvisno od njih. Velikokrat spregledajo šele, ko jih na to dejstvo nekaj ali nekdo opozori. In takrat spoznanje vznikne z močno silo in z vso težo sede nanje. Moški, ki jih protagonistke srečujejo, so le okvir, ki jih določa, a jim ne daje možnosti, da bi posegle po nečem višjem, npr. zvezdah na nebu. Zato dekleta in zrele ženske ostajajo večne iskalke odgovorov na svoja bivanjska vprašanja v sodobnem svetu, zaznamovanem z denarjem, všečki, videoklici in Airbnbjem.

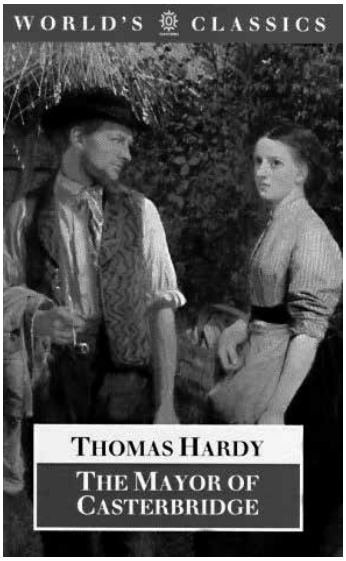
Ifigenija Simonović

Ljubezen in drama bolečine

Do zadnjih vrstic romana Tomasa Hardya *Župan Casterbridga* (1886) sem premišljevala o ponosu, trmi, delavnosti, hudobnosti, zagrenjenosti, predsodkih, zmotah, tudi o rojstvu industrijske revolucije, o slovenskih romanih, ki jih takrat pravzaprav še ni bilo, razen Jurčičevega *Desetega brata*, nenehno pa sem seveda premišljevala predvsem o ljubezni, ki je kot plaz, ki se utrga tam, kjer bi človek najmanj pričakoval, in drvi svojemu koncu ali večnosti naproti. Kar nekaj knjig preberem, ker jih pač moram ali ker me to ali ono zares zanima, ko pa izbiram zares zares zares za veselje, za razvajanje, skoraj za najbolj nedolžen razvrat, potem izberem stare romane, ki so bili napisali ravno za take, kakršna sem jaz: za ženske, ki jih zanima, kaj osmišlja žalost. Če ne bi vedela, da sem žalostna, si ne bi prizadevala osrečevati – sebe in drugih. To pa počnem na vse kriplje, vsaj v zametku namena ali vzgiba, z besedo ali dejanjem, vsaj z upanjem, da bo za silo zaleglo.

Zadnje in katarzične vrstice Hardyjevega romana se nanašajo na osrednji lik Elizabeth-Jane (prevod je vedno osebna interpretacija – tako sem pač besedilo razumela, veličastnosti jezika angleških klasikov pa seveda s svojo besedotvorno ubožnostjo ne zmorem nakazati niti kot senco sence):

> … zgodilo se je tako, da lahko upravičeno sklepamo, da se je imela marsičemu zahvaliti. Ni se preočitno zahvaljevala, pa ne po svoji krivdi. Njena izkušnja jo je naučila, naj bo prav ali ne, da dvomljiva čast, ki človeka doleti, da mu je za kratek čas dano sprehoditi se po žalostnem svetu, ne kliče po prekipevajočem navdušenju, čeprav pot, kakršna je bila njena, nekje na polovici obsije sonce. Njen močen občutek, da niti njej niti komu drugemu ne pripada manj, kakor mu je bilo odmerjeno, je ni zaslepil do te mere, da bi se ne zavedala, da mnogi ne dobijo, kar bi si zaslužili. In tako se je hočeš nočeš štela med srečne in se ni mogla prenehati čuditi vztrajnosti nepredvidljivega, ki ji je za obdobje odraslega življenja dodelilo neskaljeno umirjenost, medtem ko jo je v mladosti učilo, da je sreča samo občasna epizoda v neskončni drami bolečine.

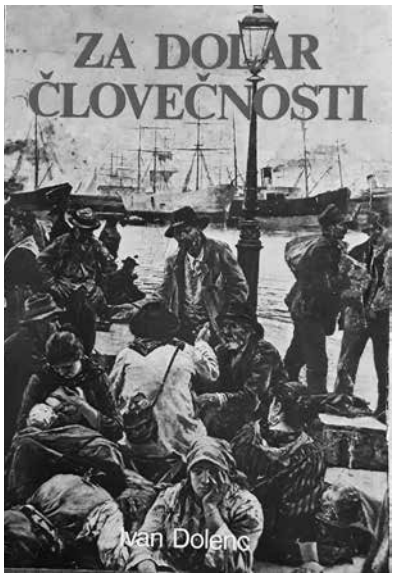

Globoko zavzdihnem, zaprem knjigo, jo odprem na naključnih straneh, spet me privlači, a po nekaj dneh se lotim druge, nič manj čudovite: *Sever in jug* Elizabeth Gaskell.

Ko so Slovenci igrali nogomet proti Angležem, sem bila kar malo razklana. Odločila sem se navijati za Angleže, iz nostalgije, čeprav sem bila vesela, da je bil rezultat izenačen. Ti občutki so me pripeljali do misli na občutja »druge domovine«. Izseljenstvo, ekonomsko ali politično: ko stopiš na tla »nove domovine«, te nihče več ne vpraša, zakaj si prišel. Vprašajo brez besed, s pogledi od strani (ali pa si to morda le domišljaš): kaj nameravaš početi tukaj, da nam ne boš v breme, kaj lahko daš, česar sami še nimamo? In se ženeš, da dokažeš, da si vsaj tako dober kot oni, po možnosti boljši. Občutek manjvrednosti me je tlačil vseh petindvajset let v Londonu, pa nisem niti črnolasa, kaj šele temnopolta! Slovanski naglas me je izdajal, krepkejši stisk roke, drugačni izrazi navdušenja ali potrtosti.

Knjiga *Za dolar človečnosti* (1983, Prešernova družba v Ljubljani) je delo Ivana Dolenca, ki je leta 1957 odšel v Kanado. To je prvoosebna pripoved o prvem in drugem letu življenja mlade družine, ki je v novi domovini želela doseči »več kot kruh in streho nad glavo«. V Winnipegu se jim je obetalo samo garanje in provincialno životarjenje. Za Ivanom je prišla žena Danica s tremi hčerkami in rodila se jima je še četrta. Bodo njune hčerke služkinje? Odločila sta se za selitev v Toronto, kjer je že takrat živelo več tisoč Slovencev. Ivan je študiral in postal učitelj v srednji šoli, poznavalec ruske književnosti, verjetno tudi ruske socialistične doktrine. Bil je redni sodelavec in urednik izseljenskih časopisov, ustanovitelj slovenske oddaje na kanadskem državnem radiu. Ni pa se hotel vključevati v katoliška društva, češ da so člani v glavnem primitivci. Dopisoval si je s Slovenci po svetu. Žena je delala v osrednji torontski bolnišnici in sčasoma postala glavna tajnica nekega kirurga. Hčerke so študirale, se nekako znašle, onadva pa sta se selila iz enega najemniškega stanovanja v drugega in nikoli nista prišla do lastne strehe nad glavo. Vse to sem izvedela ob dveh obiskih pri gospe Danici, potem ko je ovdovela. Z Ivanom sem se srečala v Ljubljani, na Društvu slovenskih pisateljev.

Šele ob tokratnem branju knjige sem postala pozorna na leto 1957. Knjiga je bila natisnjena v Ljubljani, torej ni iz fonda prepovedane izseljenske literature. Torej Ivan Dolenc ni bil begunec? Do zdaj sem mislila, da je bila razlika med Slovenci po svetu opazna glede na obdobje priselitve: pred prvo svetovno vojno, po njej, neposredno po letu 1945 in kasneje (ekonomska emigracija, politična aktiva, vohuni itd.). Počasi sem začela razločevati

izseljence glede na to, kdo je smel priti v Slovenijo in kdo ne, kdo se je smel vrniti šele po osamosvojitvi. Poznala sem Ljuba Sirca, Cirila Žebota in njegovi sestri. Mnoge druge. Najbrž Ivan Dolenc ni odšel zato, ker bi moral. Njegova žena Danica mi je povedala, da je Ivan odšel proti njeni volji, češ da ga nihče ni preganjal. Tudi vračal se je redno, seveda sam, ker da za družino ni bilo denarja. Bil je sodelavec *Rodne grude*. To je bil »časopis za Slovenske rojake v inozemstvu«, ki ga je Izseljenska matica začela izdajati leta 1954. Opomba Digitalne knjižnice se glasi: »Revija naj bi pomagala gojiti in poglabljati ljubezen do rojakov in domovine, utrjevati medsebojne stike in vezi ter Slovencem po svetu pričarati košček njihove rodne dežele. Rojake je po drugi svetovni vojni seznanjala s takratnim položajem in obnovo Slovenije. Prav tako jim je svetovala pri društvenem, kulturnem in podpornem delovanju Slovencev po svetu in spodbujala obiskovanje ›starega kraja‹.« V tem zapisu je več prikritih informacij. Od leta 1955 je imela revija podnaslov »Glasilo Slovenske izseljenske matice«. Sprva je izhajala desetkrat, od leta 1957 pa dvanajstkrat na leto. Ukinili so jo leta 2004. Bila sem na uredništvu prav z Ivanom Dolencem, v pasaži Name so imeli prostore. Takrat sem se dogovorila za intervju za *Novo revijo*, ki je nekaj mesecev zatem tudi izšel.

Že nekaj let revija izhaja v digitalni obliki. Zakaj spet potreba po njej? Je treba spet vnašati nemir med Slovence po svetu? Zdi se mi, da je bila revija tudi leta 1954 ustanovljena prav za to.

»Leva desna, leva desna, cesta skoraj je pretesna …« To sem pela pri cicibančkih in kot pionirka v petdesetih!

Ne bi rada ta zapis speljala v škodoželjno opravljanje, a nekako moram povedati, kam mi silijo misli.

V romanu *Za dolar človečnosti* sem torej naletela na pomenljive besede. Pri prvem branju sem jih brala kot slepa in gluha. Nisem spraševala, zato nisem mogla izvedeti. Takole piše na strani 124:

> Pisal mi je urednik »Sloge«, Stjepan M., po rodu Dalmatinec. Moje slovenske zgodbe bo objavil, je rekel v svojem pismu, obenem pa me vabi, da bi še kaj kanadskega napisal v prihodnje. Njegov list bere tudi precej Slovencev, starejših izseljencev, sem zvedel nadalje, včasih pa je izhajal tudi slovenski tednik »Edinost«, ki je bil edini slovenski list v zgodovini naših Kanadčanov. Po lepo oblikovanem sporočilu sem videl, da je pisec kulturni človek, veselilo pa me je še to, da me ni vabil v kakšno stranko.
>
> Dan ali dva kasneje sem dobil prvo številko »Sloge« s svojimi tiskanimi objavami. V listu res ni bilo nobenega kvizlinškega imena, kot mi je to

zagotovil že Dušan, temveč nasprotno: dva članka sta tolkla po bivših okupatorjevih pomagačih in ovaduhih, ki si baje domišljajo, da lahko nadaljujejo svoje umazano delo v Kanadi.

Umazano delo? Preživeti begunstvo in pokole? Čigavo umazano delo pa je on opravljal? Počasi dojemam tudi zagate iz časov mojega bivanja v Londonu. Komu lahko zaupaš, komu nikakor ne smeš, kaj je treba preslišati ali zamolčati.

Zelo pa cenim pisatelja, ki bi nadaljeval delo Ivana Cankarja, če bi smel ostati doma. Ludve Potokar (1923) je leta 1965 naredil samomor. V Vancouvru. Če je bil interniran v Italiji, je bil očitno protifašist, a po zaporu je šel k vaškim stražam, če prav razumem, torej ni bil komunist. To pa ne pomeni, da je bil izdajalec. Bil je ranjen, podal se je čez mejo, v Avstrijo, bil maja 1945 od tam vrnjen, a mu je uspelo preživeti in priti v Kanado. Pisal je, tolkel revščino in samoto. Omagal je. France Pibernik je uredil njegova dala v knjigi *Onstran samote*. Vrhunske novele. Pesnik Balantič in prozaist Potokar sta bila vrstnika in sopotnika, ki jima ni bilo dano, da bi se srečala. Balantičeve pesmi tu in tam kdo prebere v javnosti, Potokarju pa bo treba malo pomagati, da se bo vrnil v zavest literarnih zgodovinarjev in sodobnih bralcev.

Zdaj ko ni več prof. Pibernika, kdo nadaljuje njegovo poslanstvo: skrb za slovensko (zamolčano!) literaturo po svetu?

Bila sem na Unijah, v družbi pevcev zbora pri ljubljanskih frančiškanih. O, kako lepi ljudje! O, kako prijetno vzdušje! O, morje, kako objame! O, sonce, kako pregreje! O, plavanje v temi, ko si pokrit z nebom, predrtim z zvezdami! O, ozvezdja, ki jih ne poznam po imenih! Dovolj je bilo, da smo spregovorili o propadajoči hiši, kjer je baje živel nekdo, ki je odplul v Ameriko, pa smo začeli govoriti o svojih sorodnikih, ki so izseljeni ali ležijo kje, kjer še niso našli miru, ki naj bi ga dalo prgišče zemlje, nasute s sočutjem. Vsak ima spomin, ki je podedovan, tudi otrok, ki je bil posvojen in ne pozna staršev. Išče jih, išče manjkajoči spomin! Spomin je vgneten v poglede ljudi, ki so vedeli, česar niso izrazili, in so otroka obremenili z neznanim, s kamnom okrog vratu, ki ga ni mogoče zalučati stran. To, kar zvem šele zdaj, a bi morala vedeti že zdavnaj, zareže toliko globlje, ker obžalujem, da nisem spraševala, nisem bila pozorna, nisem izrazila sočutja, nisem povezovala informacij. Nisem znala, nisem zmogla?

Če je kaj lepega glede staranja, je postopno dojemanje globljih vzrokov, ki so pripeljali do posledic, ki jih je sčasoma mogoče začenjati razumeti in sprejemati. Pa pomirjujoče spoznanje, da sta žalost in bolečina temeljna, a ne nepremagljiva občutka. Ljubezen igra veliko vlogo pri tem, lahko vodi iz teme, a lahko tudi zavede, zamegli razum, opeče. Sprejemam (in ponujam) jo v vseh odtenkih! Samo da se ne sprevrže v svoje nasprotje!

Dozorevanje se dogaja po plasteh, po obdobjih, tudi od trenutka do trenutka. Do popolne dojemljivosti ni mogoče dozoreti! Je to spoznanje? Počakati moram. Pravzaprav rada čakam.